

V vrtincu komunizma in montiranih procesov

BRANKO DIEHL IN NJEGOVA VLOGA V PRVEM
DACHAUSKEM PROCESU

RAZISKOVALNA NALOGA
ZGODOVINA

Avtorja: Max Jerovčnik, 3. č
Sara Jovanović, 2.d

Mentor: dr. Anton Šepetavc, prof.

Mestna občina Celje
Mladi za Celje
Celje, 2022

POVZETEK

Dachauski procesi in tragične usode njihovih žrtev so pomembno, a žal dokaj neznano poglavje novejših slovenske zgodovine. Opominjajo, kam lahko družbo zapeljeta izguba empatije in boj za oblast.

V nalogi sva raziskovala življenjsko zgodbo in tragično usodo celjskega gimnazijca Branka Diehla, ki je bila vsa prepletena z neomajno pripadnostjo komunistični ideji, nazadnje pa je dala močan pečat povojnim sodnim procesom na Slovenskem. Ugotovila sva, da je bil Branko Diehl, bореc za pravice delavcev in boljši jutri, »tipičen dachauski obsojenec«, žrtev zunanjepolitičnih razmer in notranjepolitičnih bojev za oblast, ki so v burnih letih po 2. svetovni vojni v številnih primerih vodili v nedemokratske skrajnosti.

Z boljšim poznavanjem preteklosti – kar bi lahko dosegli z organizacijo tematskih dogodkov, predvajanjem več dokumentarnih avdio- in videovsebin na to temo ter s smiselno korekcijo učnega načrta za zgodovino – bi gotovo prispevali tudi k boljšemu razumevanju sedanosti Republike Slovenije in izgradnji njene prihodnosti. Spoštljivo priznavanje in upoštevanje tudi teh tragičnih in nesmiselnih žrtev povojnega časa je korak na poti k resnični spravi s preteklostjo. Le pravna rehabilitacija, kakršne so bili obsojenci deležni, ni dovolj. Prerasti mora v zavedanje naroda in države, da nobena žrtev za svobodo in demokracijo ni in ne sme biti nepriznana in manj vredna.

Ključne besede: Branko Diehl, dachauski procesi, Diehl – Oswaldov proces, krivda, nedolžne žrtve

ABSTRACT

The Dachau trials and their victims' tragedy are an important but unknown chapter in Slovene history. They show where loss of empathy and power struggles can lead a society.

This paper researches the life of Branko Diehl, a high school student from Celje, whose tragic destiny was intertwined with a steadfast adherence to the communist ideal that left a strong mark on post-war trials in Slovenia. Diehl, a fighter for the rights of workers and for a better future, was a "typical Dachau convict," a victim of the external political affairs and internal political power struggles which in those turbulent times often led to undemocratic extremes.

A better understanding of the past – achievable through thematic events, showing more documentaries in connection with the topic, and a revision of the History curriculum – could contribute to a better understanding of the present in Slovenia, helping us build a better future. Recognition and acknowledgement of these victims of post-war times is a step towards true reconciliation with the past. The mere legal rehabilitation the convicts were granted is not enough. The nation and state should be aware that no victim who fought for freedom and democracy should remain unacknowledged and deemed less worthy.

Key words: Branko Diehl, The Dachau trials, the trial of Branko Diehl and Stane Oswald, guilt, innocent victims

ZAHVALA

Zahvaljujema se vsem dijakom in zaposlenim na I. gimnaziji v Celju ter vsem ostalim, ki so odgovorili na anketna vprašanja.

Za pomoč pri iskanju arhivskega gradiva se lepo zahvaljujema dr. Aleksandru Žižku iz Zgodovinskega arhiva Celje in dr. Jožetu Dežmanu, direktorju Muzeja za novejšo zgodovino Slovenije.

Iskrena hvala akad. zasl. prof. dr. Alenki Šelih, nekdanji dekanji Pravne fakultete v Ljubljani in profesorici kazenskega prava, za usmeritev pri raziskovanju ter pomoč pri vzpostavljanju stikov z intervjuvanci. Za koordinacijo pri izvedbi intervjujev in naloge se iskreno zahvaljujema prof. dr. Matjažu Jagru, nekdanjemu direktorju Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in profesorju na Pravni fakulteti v Ljubljani.

Hvaležna zahvala za izčrpne intervjuje in strokovne razlage gre tudi dr. Mateji Jeraj, zgodovinariki in odlični poznavalki dachauskih procesov, Borisu Hajdinjaku, profesorju zgodovine, direktorju Sinagoge Maribor, in dr. Milku Mikoli, nekdanjemu direktorju Študijskega centra za mednarodno spravo in velikemu poznavalcu povojnih procesov.

Za obsežen in izjemno zanimiv intervju ter slike iz družinskega arhiva se lepo zahvaljujema ing. Živi M. Ilić, nečakinji Branka Diehla, ki nama je na pomoč priskočila iz Beograda. Za intervju in neposredno pomoč pri navezavi stika z go. Ilić se zahvaljujema dr. Tonetu Kregarju, direktorju Muzeja za novejšo zgodovino Celje.

Na koncu in najbolj pa se zahvaljujema najinemu mentorju dr. Antonu Šepetavcu, ravnatelju I. gimnazije v Celju, ki nama je predlagal temo za raziskovalno nalogo, nama ves čas stal ob strani, navezoval stike ter naju bodril in spodbujal. Iskrena hvala za vse nasvete, tiste strokovne in tiste že skoraj prijateljske, pa za lekturo in opozarjanje na pravopisne napake.

Max in Sara

KAZALO VSEBINE

POVZETEK.....	1
ZAHVALA	3
KAZALO VSEBINE	4
KAZALO SLIK	5
KAZALO GRAFIKONOV	6
KAZALO TABEL	7
1 UVOD	8
2 NAMEN NALOGE	9
3 POTEK DELA	9
4 HIPOTEZE	11
5 TEORETIČNI DEL	13
5.1 DACHAUSKI PROCESI.....	13
5.2 BRANKO DIEHL IN DIEHL – OSWALDOV PROCES.....	17
5.3 BRANKO DIEHL.....	19
5.4 OKOLIŠČINE DIEHLOVEGA ČASA	24
6 PRAKTIČNI DEL	27
6.1 DIEHLOVA MLADOST IN NJEGOVO ŠOLANJE.....	27
6.2 DIEHLOVO POLITIČNO UDEJSTVOVANJE	30
6.3 POVZETEK DIEHLOVEGA ŠOLANJA IN POLITIČNEGA UDEJSTVOVANJA	37
7 ANKETA	39
7.1 ANALIZA ANKETE.....	41
7.2 POVZETEK ANALIZE ANKETE.....	57
8 INTERVJUJI.....	58
8.1 Boris Hajdinjak.	59
8.2 Živa M. Ilić	67
8.3 dr. Mateja Jeraj.....	77
8.4 dr. Tone Kregar	91
8.5 dr. Milko Mikola.....	94
9 RAZPRAVA	99
10 ZAKLJUČEK	106
11 PRILOGE.....	109
12 LITERATURA IN VIRI.....	120

KAZALO SLIK

Slika 1: Eden izmed dachauskih procesov pred Vojaškim sodiščem Armije v Ljubljani	13
Slika 2: Javnosti odprta zaslišanja na dachauskih procesih	15
Slika 3: Spomenik žrtvam dachauskih procesov	16
Slika 4: Branko Diehl.....	19
Slika 5: Diehlov žleb v Kamniško-Savinjskih Alpah	22
Slika 6: Branko Mitja Diehl	23
Slika 7: Irena Pavletič Diehl	23
Slika 8: Okoliška deška osnovna šola	27
Slika 9: I. gimnazija v Celju v prvi polovici 20. stoletja	28
Slika 10: Spričevalo iz Dunajske univerze	29
Slika 11: Miting, 1931/1932	30
Slika 12: Miting v Celju, 5. februar 1933	31
Slika 13: Branko Diehl.....	33
Slika 14: Branko Diehl v Sremski Mitrovici	34
Slika 15: Denarno nakazilo Silve Mirković Diehl bratu Branku v Sremsko Mitrovico, september 1934	35
Slika 16: Branko Diehl, 1940	36
Slika 17: Boris Hajdinjak.....	59
Slika 18: Živa M. Ilić	67
Slika 19: Mateja Jeraj.....	77
Slika 20: Tone Kregar	91
Slika 21: Milko Mikola.....	94
Slika 22: Diehlovo spričevalo iz prvega razreda osnovne šole.....	109
Slika 23: Diehlovo spričevalo iz prvega letnika gimnazije	109
Slika 24: Zaključno gimnazijsko spričevalo Branka Diehla.....	110
Slika 25: Partijski anketni list Branka Diehla	111
Slika 26: Partijski anketni list Branka Diehla	112
Slika 27: Partijski anketni list Branka Diehla	113
Slika 28: Partijski anketni list Branka Diehla	114
Slika 29: Avtobiografija Branka Diehla	115
Slika 30: Avtobiografija Branka Diehla	116

Slika 31: Avtobiografija Branka Diehla	117
Slika 32: Avtobiografija Branka Diehla	118
Slika 33: Diehl, Branko (27. VII. 1905, Celje-12. V. 1948, Ljubljana ali 18. XI. 1950 Kočevje) - osebni list taboriščnika, spredaj.....	119

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 1: Spol.....	41
Grafikon 2: Starost.....	41
Grafikon 3: Status	42
Grafikon 4: Ali ste že slišali za dachauske procese?	42
Grafikon 5: Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje.	43
Grafikon 6: Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?	45
Grafikon 7: Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?...47	
Grafikon 8: Ali ste že slišali za Branka Diehla?	48
Grafikon 9: Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.	49
Grafikon 10: Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?	50
Grafikon 11: Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.....	52
Grafikon 12: Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema.....	53
Grafikon 13: Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države.	54
Grafikon 14: Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih.....	55
Grafikon 15: Slovenci bi se morali bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine.	56

KAZALO TABEL

Tabela 1: Spol	41
Tabela 2: Starost	41
Tabela 3: Status	42
Tabela 4: Ali ste že slišali za dachauske procese?	42
Tabela 5: Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje	44
Tabela 6: Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?	45
Tabela 7: Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?	47
Tabela 8: Ali ste že slišali za Branka Diehla?	48
Tabela 9: Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.	49
Tabela 10: Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?	51
Tabela 11: Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.	52
Tabela 12: Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema.	53
Tabela 13: Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države.	54
Tabela 14: Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih.	55
Tabela 15: Slovenci bi se morali bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine.	56

1 UVOD

“To, kar je konec II. svetovne vojne pomenil tistim, ki so je bili deležni, ne bo nikoli pozabljeno. Tisti, ki pa je niso doživeli, je ne bodo nikoli do popolnosti razumeli.” – Calvin Coolidge

Konec vojne običajno pomeni začetek miru. Začetek časa, ki marsikomu v misli priključuje lepe spomine na občutek svobode, varnosti in enotnosti, na ustanavljanje nove države, ki smo si jo Slovenci skupaj z drugimi južnoslovanskimi narodi tako dolgo želeli. Za mnoge se je takrat začelo novo poglavje v življenjski zgodbi, ki naj bi jih zaznamovali blaginja, čut za sočloveka, varnost in pravičnost. A ne za vse.

Že kmalu po koncu grozot, ki jih je na slovenska tla prinesel vojni čas, se je v novi jugoslovanski državi vzpostavil sodni sistem, prilagojen vladajoči eliti. Ta državljaniom ni zagotavljal osnovnega vodila prava, ki zagovarja misel, da naj pravo varuje človekove pravice, hkrati pa v družbo vnaša pravico in red. Predstavljal je le podaljšano roko takratne politične oblasti in brezkompromisno izvrševal njene ukaze. Tako se je pod taktirko novega režima odvijalo več politično motiviranih sodnih procesov, ki so marsikomu tragično in za vedno spremenili življenje. V nemilost vladajočih je padlo veliko obtožencev, krivih ali nekrivih, med njimi tudi inženir kemije Branko Diehl, sin (propadlega) celjskega tovarnarja, neomajen komunist, odličen alpinist, šahist in filozof.

Branko Diehl, ki je v Celju preživel lagodno otroštvo in v letih 1915–1923 obiskoval današnjo I. gimnazijo v Celju, je bil eden tistih, ki so se za napredne ideje in cilje borili in bili zanje pripravljeni žrtvovati vse, tudi svoje življenje. Nenehen policijski nadzor, aretacije, jetnišnica v Sremski Mitrovici, vojna in taborišče Dachau so ga izoblikovali v človeka, ki ni popustil v nobeni situaciji. Tudi takrat ne, ko so mu hrbet obrnili njegovi partijski tovariši in ga obsodili na smrt.

Raziskovalna naloga predstavlja prvi dachauski proces in vlogo Branka Diehla v njem. Oživilja temnejšo plat slovenske zgodovine, ki jo Slovenci radi pometemo pod preprogo, midva pa upava, da bo tudi zaradi te naloge pogled v slovensko preteklost objektivnejši in jasnejši.

2 NAMEN NALOGE

Dachauski procesi so pomemben del slovenske zgodovine. Potekali so leta 1948 v Ljubljani in kljub temu, da jih je bilo deset, so širši javnosti malo znani. Skozi zgodovino se je dachauskih procesov zaradi dvomov v njihovo pravičnost in objektivnost prijela oznaka »politično montirani sodni procesi«. Na njih je bilo 37 oseb spoznanih za krivih, enajst jih je bilo obsojenih na smrtno kazen – eden izmed njih je bil ing. Branko Diehl. Obtožbe so bile kasneje ovržene, sodbe pa razveljavljene. Skoraj vsi obsojeni so bili tudi pravno rehabilitirani, marsikdo, kot Branko Diehl, žal posthumno.

Namen raziskovalne naloge je podrobneje raziskati izjemno zanimivo, nenavadno, vznemirljivo tragično življenjsko zgodbo Branka Diehla, nosilnega obtoženca prvega (Diehl-Oswaldovega) dachauskega procesa, ki je tipičen primer, če ne že kar prototip, dachauskega obsojenca. Z nalogo želiva širšo javnost seznaniti z ospredjem in ozadjem dachauskih procesov, osvetliti tragično usodo Branka Diehla in njegove družine ter se pokloniti vsem žrtvam vojnega in povojnega nasilja.

3 POTEK DELA

Raziskovanje se je začelo lansko jesen, ko sva brskala po gradivu šolskega arhiva in naletela na zanimivo ime – Branko Diehl. Kmalu sva ugotovila, kdo je to in kako tesno je povezan z dachauskimi procesi, zato sva se ob podpori najinega mentorja, dr. Antona Šepetavca, odločila, da bova Diehlovo življenje in tragično usodo, tesno prepleteno s komunizmom in omadeževano z »dachausko obsodbo« ter do danes nepojasnjeno justifikacijo nekje na Kočevskem, podrobneje raziskala. Začela sva z viri, ki poročajo o dachauskih procesih in Branku Diehlu, in kmalu ugotovila, da teh ni na pretek. Analizirala sva gradivo, ki sva ga našla v Osrednji knjižnici Celje in na spletu. Odšla sva tudi v Zgodovinski arhiv Celje in tam poiskala več podatkov o mladosti, šolanju in življenju Branka Diehla. Da bi o raziskovalni temi, ki je sicer med Slovenci slabo poznana, izvedela kaj več, sva opravila intervjuje s strokovnjaki s tega področja, ki pa jih žal ni veliko. Na tej točki nama je na pomoč priskočila slovenska pravna avtoriteta, zasl. prof. dr. Alenka Šelih, ki naju je povezala z dr. Jerajevo in dr. Jagrom ter nama pomagala usmeriti raziskovanje. Ker vsa želela pridobiti čim bolj objektivne podatke, sva iskala ideološko raznovrstne strokovnjake, pri tem pa nama je bil v veliko pomoč mentor, ki

naju je povezal z dr. Kregarjem, dr. Mikolo in g. Hajdinjakom. Mentor naju je usmeril tudi na iskanje Diehlove družine, žene Irene Pavletič Diehl in sina Branka Mitje Diehla. Žal sta oba dragocena pričevalca že umrla, ne pa tudi v Beogradu živeča Diehlova nečakinja Živa M. Ilić, s katero naju je seznanil dr. Kregar.

Izvedla sva tudi anketo, s katero sva želela ugotoviti, če, kako in koliko sploh ljudje poznajo dachauske procese in vlogo Celjana Branka Diehla v njih. Na podlagi raziskovalnih izsledkov sva na koncu zavrgla ali pa potrdila hipoteze, ki sva si jih postavila na začetku raziskovanja, ter predstavila svoje ugotovitve, katerih globlji namen ni le osvetliti to v marsičem odrinjeno in zamolčano poglavje novejšje slovenske zgodovine, ampak tudi prispevati k ozaveščanju javnosti in objektivnejšemu pogledu na spravo, o kateri se veliko govori, do nje pa se zaradi trmasto črno-belega odnosa kot narod in država nikakor ne moremo dokopati.

4 HIPOTEZE

1. Branko Diehl je javnosti nepoznan in zato ne bo vedela, da je bil prav Branko Diehl prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu.

Predpostavljava, da velika večina anketirancev še ni slišala za Branka Diehla. Večina tistih, ki bodo na vprašanje, ali so že slišali za Branka Diehla, odgovorilo pritrdilno, pa bodo vedeli tudi, kdo je Branko Diehl bil. Meniva, da večina anketirancev ne bo vedela, da je bil Branko Diehl prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu, ki se po njem tudi imenuje Diehl-Oswaldov proces.

2. Javnost je za dachauske procese že slišala, toda večina jih ne ve, kaj so dachauski procesi bili.

Predvidevava, da je večina anketirancev že slišala za dachauske procese, vendar ne bodo vedeli, kaj so dejansko bili, kje se potekali in proti komu so bili usmerjeni.

3. Glavni "krivec" za Diehlovo nesrečno usodo je takratni režim in ne on sam.

Predpostavljava, da bo večina intervjuvancev v svojih intervjujih zanikala možnost, da je bil Branko Diehl res sodelavec gestapa, nacistične tajne policije. Glede na njegovo preteklo karierno in življenjsko pot je možnost, da bi se bil Diehl, ki je bil neomajni član komunistične partije, v Dachau prostovoljno odločil za sodelovanje z gestapom, malo verjetna. Še manj verjetno pa je, da bi po popolnem nemškem porazu Diehl ostal agent gestapa tudi po koncu vojne.

4. Intervjuvanci bodo obsodili montirane dachauske procese in zavzeli stališče, da je bila sodna rehabilitacija obsojenih prešibka.

Meniva, da bodo intervjuvanci obsodili dachauske in vse druge montirane sodne procese, ki so po koncu druge svetovne vojne potekali po svetu. Glavno načelo prava je ravno zaščita državljanov in državljanek ter njihovih osnovnih pravic in svoboščin, zato predvidevava, da bodo intervjuvanci obsodili kakršnokoli izrabo pravnega sistema v zle namene, kot se je to zgodilo pri dachauskih procesih.

5. Točnega datuma Diehlove justifikacije ni mogoče najti.

Predvidevava, da bova med raziskovanjem ugotovila, da resničnega, pravilnega datuma izvršitve justifikacije Branka Diehla ni mogoče najti. Prav tako je nemogoče najti Diehlov grob oz. kraj, kjer so pokopani tisti, ki so bili v dachauskih procesih obsojeni na smrt.

6. Tako intervjuvanci kot anketiranci bodo kritični do šibkega poznavanja tega dela slovenske zgodovine. Želeli bodo, da se Slovenci o tem bolje izobrazimo.

Meniva, da bo večina anketirancev in intervjuvancev kritična do slabega poznavanja tega dela slovenske narodne zgodovine, ki je vplival, čeprav je zavedanje o tem šibko, tudi na slovensko sedanost in prihodnost. Ni dvoma, da so dachauski procesi madež na pravnem sistemu socialistične Jugoslavije, demokratični Republiki Sloveniji pa služijo tudi kot opomin pred skrajnostmi, ki jih je prinesel povojni čas. Iz tega razloga bodo anketiranci in intervjuvanci želeli, da se Slovenci o dachauskih procesih in njihovem pomenu bolje izobrazimo.

5 TEORETIČNI DEL

5.1 DACHAUSKI PROCESI

Z nazivom “dachauski procesi” imenujemo več politično montiranih, čeprav časovno ločenih sodnih procesov, ki so potekali med aprilom 1948 in oktobrom 1949 pred okrožnim in vojaškim sodiščem v Ljubljani. Proti 37 obtoženim je bil izveden predhodni ali t. i. Puflerjev proces, kasneje pa deset kazenskih sodnih procesov, v katerih je bila večina obtoženih obsojena na smrtno ali visoko zaporno kazen.¹

Namen dachauskih procesov je bil obračun komunistične partije s svojimi nasprotniki oz. “razrednimi sovražniki”, s katerimi je ta obračunala s pomočjo policijskega in sodnega aparata. Velika večina obtoženih so bili takratni ali nekdanji člani komunistične partije. Pri dachauskih procesih naj bi torej šlo za obračun mlajše partijske generacije, v katero so sodili tudi kasnejši vodilni politiki Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), s starejšo generacijo komunistične partije, ki je KPJ vodila pred začetkom II. svetovne vojne. Vsem obtoženim je bilo očitano sodelovanje z gestapom – tajno državno policijo v nacistični Nemčiji in vojni zločini v koncentracijskih taboriščih Dachau, Buchenwald in Auschwitz. Obtoženci so vili

Slika 1: Eden izmed dachauskih procesov pred Vojaškim sodiščem Armije v Ljubljani

(<https://vipavska.javnost.si/2021/04/23/26-4-1948-krivi-ker-so-zivi-dachauski-procesi/>, 1. 1. 2022)

¹ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 384–386.

večinoma intelektualci (naravoslovni strokovnjaki, pravniki, učitelji, zdravniki in ekonomisti), ki so v povojnem času v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ) zasedali vodilne položaje v politiki in gospodarstvu.²

Dachauske procese je sestavljalo deset sodnih procesov in predhodni oz. Pufflerjev proces:

0. Predhodni ali Puflerjev proces, maj 1947 – usmerjen proti direktorju hrastniške steklarne Hansu ali Janku Puflerju, ki mu je bil očitano namenjen požig steklarne. Proces je privedel do aretacije prvih oseb, proti katerim je bil nato usmerjen I. dachauski proces. Pufler je bil maja leta 1947 obsojen na smrt, vendar je Vrhovno sodišče sodbo razveljavilo. Ponovno sodbo je Pufler dočakal s skupino soobtoženih – aprila 1948 so bili obsojeni na smrt.
1. I. dachauski proces (imenovan tudi Diehl-Oswaldov proces), 26. april 1948 – obsojeni ing. Branko Diehl, ing. Stane Oswald, ing. Karel Barle, ing. Boris Kranjc, Janko Pufler, Martin Presterl, ing. Milan Stepinšek, Vladimir Ličen, Paul Gasser, Hildegard Hahn, Mirko Košir, Oskar Juranič, Petar Čorić, Ramo Dervišević in Jože Benegalija.
2. II. dachauski proces, 12. maj 1948 – obsojena Jože Mavec in Franc Malenšek.
3. III. dachauski proces, 22. maj 1948 – obsojen Mitja Sark.
4. IV. dachauski proces, 26. maj 1948 – obsojena Franc Žumer in Alojz Veršnik.
5. V. dachauski proces, 20. julij 1948 – obsojen Janko Ravnikar.
6. VI. dachauski proces, 9. avgust 1948 – obsojeni Vladimir Kopač, Andrej Bohinc, Viljem Brezar in Roman Vidmar.
7. VII. dachauski proces, 18. avgust 1948 – obsojena Rezika Barle.
8. VIII. dachauski proces, 29. junij 1949 – obsojena Vekoslav Figar in Ivan Razinger.
9. IX. dachauski proces, 19. september 1949 – obsojen Jože Mračan.
10. X. dachauski proces, 11. oktober 1949 – obsojeni Boris Fakin, Ludvik Mrzel in Marjan Petrak.³

V vseh desetih procesih je bilo obtoženih 37 oseb različnega poklicnega in premoženjskega profila. Proti trem obtožencem je bil zaradi pomanjkanja dokaznega materiala raziskovalni

---

² Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 15.

³ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 16.

postopek ustavljen, trije obtoženci pa so med preiskavo umrli. V vseh desetih dachauskih procesih je bilo na visoko zaporno kazen obsojenih 20 ljudi, na smrtno kazen z justifikacijo pa enajst ljudi. Justifikacije obsojenih naj bi se izvršile 12. maja 1949, izjema je bila justifikacija Rezike Barle, ki naj bi bila izvršena 5. januarja 1949, potem ko ji je vrhovno sodišče po ugovoru zvišalo kazen iz zaporne kazni na smrtno kazen z justifikacijo. Pojavljajo pa se tudi dvomi o točnosti datuma izvršitve justifikacij obsojenih – partijski vplivnež in politik Boris Kraigher je namreč trdil, da naj bi obsojence v tajnosti držali še več kot dve leti, justifikacije pa naj bi bile izvršene 18. novembra 1950.⁴ Ugovorov na izdane sodbe Vojaškega sodišča v Ljubljani je bilo več, senat Vojaškega sodišča pa je vse zavrnil kot neutemeljene. Edina izjema je bila že prej navedena Rezika Barle.

Po koncu procesov je bilo Vojaško sodišče Armije v Ljubljani ukinjeno, njegovo vlogo so prevzela civilna sodišča. Zagovorniki in potomci obsojencev so tako podali ugovore na izdane sodbe Vojaškega sodišča na Vrhovno sodišče Socialistične republike Slovenije v Ljubljani, ki je vse izdane

sodbe dne 27.

julija 1976, v

senatu, ki mu

je

predsedoval

Lojze Cuznar,

razveljavilo in

zadeve vrnilo

na ljubljansko

okrožno

sodišče v

ponovno

sojenje.

Okrožno

sodišče v Ljubljani je

vseh 33 kazenskih postopkov ustavilo.⁵

Slika 2: Javnosti odprta zaslišanja na dachauskih procesih

(https://www.inz.si/f/docs/Razpoznavanje-recognitiones/26_razpoznavanje_webpdf-002.pdf,

1. 1. 2022)

⁴ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 30–31.

⁵ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 994–996.

Kot v knjigi *Dachauski procesi* navaja Ljubo Bavcon, je bil razlog za razveljavitev sodb predvsem to, da v nobenem izmed dachauskih procesov za dokazovanje krivde niso bili navedeni tehtni in dejanski dokazi. Kot je bilo takrat značilno za vojaška sodišča, je dokazovanje krivde temeljilo predvsem na storilčevem subjektivnem odnosu do kaznivega dejanja. Ker v dachauskih procesih krivde kot take pri nekaterih osebah sploh ni bilo mogoče zaznati, se je pojavilo vprašanje, ali je bil obtoženi sploh storilec kaznivega dejanja, ki se mu očita.⁶ Poleg tega sodniški senat v razveljavitvi kot razloge za razveljavitev navaja tudi pomanjkanje dokazov in vrsto procesnih napak, ki jih je senat Vojaškega sodišča Armije v Ljubljani storil na sojenju – od krivdorekov, ki naj bi nakazovali na neprištevnost storilcev, do uničenja in izginotja nekaterih pomembnih listin. Samo sojenje v dachauskih procesih potemtakem ni bilo pošteno, vestno ali korektno. Sodišča dejanskega stanja in dejstev sploh niso ugotavljala, zato sodbe posledično niso bile podkrepjene z dokazi.⁷

Žrtev dachauskih procesov je bilo veliko, preveč. Marsikomu so dachauski procesi za zmeraj spremenili mišljenje, način življenja ali pa mu življenje vzeli. Med slednjimi je bil tudi Branko Diehl, katerega usodo so dachauski procesi za vedno zapečatili.

Slika 3: Spomenik žrtvam dachauskih procesov

(<https://www.significantcemeteries.org/2000/01/spomenik-zrtvam-dachauskih-procesov.html?m=1>, 1. 1. 2022)

---

⁶ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 123.

⁷ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 850–882.

5.2 BRANKO DIEHL IN DIEHL-OSWALDOV PROCES

Prvoobtoženi na prvem oz. velikem dachauskem procesu je bil ing. Branko Diehl, drugoobtoženi pa ing. Stane Oswald, zato ta proces pogosto imenujemo tudi kar Diehl-Oswaldov proces. Sojenje Diehlu, ki je potekalo na Vojaškem sodišču Armije v Ljubljani, se je začelo 2. decembra 1947, ko je bila na sodišče vložena obtožnica proti 14 obtoženim. Po več zaslišanjih in sodnih obravnavah je bil Diehl skupaj z ostalimi 13 obtoženimi dne 26. aprila 1948 spoznan za krivega naslednjega:

- da je kot agent gestapa ob povratku iz taborišča Dachau v Jugoslavijo v juniju 1945 namerno sestavil in predal najvišjim predstavnikom oblasti lažno poročilo o svojem delovanju in delovanju gestapovskih agentov v Dachauu, s tem pa onemogočil razkritje gestapovskih agentov in vojnih zločincev ter omogočil njihovo nadaljnjo zločinsko delovanje;
- da se je marca leta 1946 povezal z agenti tuje obveščevalne službe in pristal na sodelovanje v omenjeni službi, vanjo vnašal vohunska poročila in podatke o raznih panogah industrije in gospodarstva;
- da je kot agent tuje obveščevalne službe organiziral v državi svojo vohunsko mrežo, s katero je izvajal protidržavno delovanje;
- da je vzdrževal stike z agenti tujih obveščevalnih služb in jim dajal zaupne podatke o industriji, gospodarstvu in produkcijskih planih;
- da je kot agent tuje obveščevalne službe oviral razvoj narodnega gospodarstva in se posluževal tudi drugih oblik sabotaž lastne države;
- da se je v Begunjah leta 1941 prostovoljno pridružil gestapu in kot njegov agent deloval v taborišču Dachau;
- da je kot agent gestapa v taborišču zagrešil najhujše zločine, ko je sodeloval pri mučenju in uničevanju internirancev.⁸

Branka Diehla je sodni senat Vojaškega sodišča Armije v Ljubljani skupaj z ostalimi 13 obtoženci obsodil na smrtno kazen z justifikacijo, ki naj bi se izvršila z ustrelitvijo. Le-ta naj bi bila izvršena 12. maja 1949, a so bile smrtne kazni po nekaterih podatkih izvršene šele 18. novembra 1950, po tem ko so obsojence več kot leto dni držali v ujetništvu.⁹

---

⁸ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 410–412.

⁹ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 412.

Kmalu po koncu sojenja v dachauskih procesih je bilo Vojaško sodišče Armije v Ljubljani ukinjeno. Vsi obsojenci, njihove družine in pooblaščenici so zato pritožbo na izdane (in izvršene) sodbe vložili na Vrhovno sodišče Slovenije, ki ga je v tistem času vodila Francka Strmole Hlastec. Diehlova obsodba je bila, tako kot vse druge sodbe iz dachauskih procesov, razveljavljena 27. julija 1976.

Razlogov za razveljavitev Diehlove obsodbe je bilo več. Poleg že prej navedenih dr. Ljubo Bavcon v knjigi *Dachauski procesi* poudari, da ni bilo nobenih dokazov, da se je Diehl sam ponudil za agenta gestapa leta 1941 v begunjskem zaporu. Prav tako Bavcon zavrača obstoj kakršnihkoli stvarnih dokazov, ki bi utemeljevali ali vsaj pogojevali Diehlovo krivdo. Janžekovičeva komisija, ki je preučila Diehlov primer, je v poročilu o dachauskih procesih zapisala, da Branko Diehl ni bil gestapovski agent, niti ni v Dachau »vršil zločinstva nad interniranci«, pa tudi po vojni ni bil agent tuje obveščevalne službe. Sodna rehabilitacija Branka Diehla je bila izvršena takoj po razveljavitvi sodbe in ustavitvi kazenskega postopka, sodba pa je bila iz sodnega registra izbrisana. Žal pa je to za Diehlovo družino bil le obliž na globoko rano, človek, mož, oče, brat, stric je bil že davno usmrčen in do danes ni znano niti to, kje je z ostalimi žrtvami dachauskih procesov pokopan.¹⁰

---

¹⁰ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 414.

5.3 BRANKO DIEHL

Dobrotnik in zaveden Slovenec Robert Diehl se je rodil leta 1879 v Trstu. Pri 24 letih se je poročil z leto dni mlajšo Ptujčanko Johanno Friedrich. Johanna ali Ivanka, kot so jo klicali domači, je bila hčerka trgovca Samuela Friedricha, ki je na Štajerskem trgoval z domačimi pridelki in tako svoji družini omogočal udobno življenje. Robert in Johanna Diehl sta si skupno življenje ustvarila v Celju. Kupila sta več zemljišč v mestni četrti Dolgo polje, kjer sta ustanovila prvo celjsko žganjarno, živela pa sta v današnjem centru mesta Celje. V hiši na takratni Graški cesti 43 se jima je rodil prvorojenec, sin Branko (Karel) Diehl.¹¹

Slika 4: Branko Diehl (<https://www.geni.com/people/Branko-Diehl/6000000003227386133>, 3. 1. 2022)

Krstni boter dne 27. julija 1905 rojenega Branka Diehla je bil njegov stric, očetov brat Karl Diehl, bogati veleposestnik iz Šeblaka pri Godoviču. Branko je po njem dobil še svoje drugo ime – Karel, vendar ga tako nikoli niso klicali. Imel je tri mlajše sorojence: sestre Miro in Silvo ter brata Vladimirja. Otroštvo Branka Diehla je bilo udobno. Materialno dobro preskrbljena družina se je poleg tega, da je imela v lasti prvo proizvodnjo žganih pijač na Celjskem, ukvarjala še z odkupom kož, trgovanjem, nekaj časa pa je imela v (so)lasti tudi Prvo južnoštajersko kamnoseško industrijsko družbo.

Branko Diehl je v Celju obiskoval petletno osnovno šolo, v katero je prvič vstopil leta 1910. Po končani osnovni šoli je v letih 1915–1923 obiskoval takratno Slovensko realno gimnazijo v Kraljevini Jugoslaviji, današnjo I. gimnazijo v Celju. Po opravljenem gimnazijskem

---

¹¹ Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

izobraževanju in maturi je Diehl študij nadaljeval na Tehnični fakulteti na Dunaju. Po osmih mesecih se je vrnil v domovino in se vpisal na Tehniško fakulteto v Ljubljani. A Diehlu študij tehnike očitno ni ustrezal, zato se je prešolal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral fiziko in kemijo. Ob koncu 20. let prejšnjega stoletja, v času velike gospodarske krize, se je finančno stanje družine Diehl zelo poslabšalo. Robert Diehl je bil primoran prodati svoj solastniški delež Kamnoseške industrijske družbe v Celju, družina pa kljub temu svojemu prvorojencu še vedno ni mogla zagotoviti univerzitetne izobrazbe, ki je v tistem času predstavljala velik strošek. Branku Diehlu je na pomoč priskočil njegov premožni krstni boter Karl Diehl in z njegovo podporo je leta 1931 Branko Diehl končno le diplomiral iz kemije in postal kemijski inženir – njegov uradni naziv je bil ing. Branko Diehl.¹²

V času študija, od leta 1923 dalje, je bil Branko Diehl član Kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju, kjer se je združevala liberalno orientirana celjska akademska mladina. Klub naprednih slovenskih akademikov, ki je bil ustanovljen leta 1907, je v Celju organiziral razne akcije ozaveščanja meščanov o zdravju, literaturi in kulturi, pomembno vlogo pa so odigrali tudi pri odprtju ljudske knjižnice v Gaberjah, takratnem celjskem predmestju. Klub je bil dejaven do marca 1927, ko je prenehal z delom in posledično tudi razpadel.¹³

Kmalu po zaključku študija, julija 1931, se je Branko Diehl včlanil v takrat še ilegalno Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ). Takoj po včlanitvi se je Diehl v partiji aktiviral in že leto dni kasneje zasedel mesto sekretarja mestnega komiteja Komunistične partije Celje, po nekaterih podatkih celo sekretarja okrožnega komiteja KP Celje, ki je deloval na celotnem območju Celja, Savinjske doline in Slovenj Gradca. Mnogi ga opisujejo kot enega najaktivnejših komunistov na Celjskem. V Komunistični partiji je bil aktiven do leta 1933, ko ga je takratna oblast zaradi delovanja v prepovedani stranki in širjenja komunistične propagande obsodila na tri leta težkega zapora oz. robije. Zaporno kazen je Diehl prestal v srbski Sremski Mitrovici. Leto dni po prestani zaporni kazni, torej leta 1937, se je za mesec dni zaposlil na delovnem mestu kemika v laboratoriju Rudnika svinca in cinka Mežica. Že po mesecu dni je bil spet aretiran, razlog za aretacijo pa je znova bil politične narave. Po prestani štirimesečni zaporni kazni se je Branko Diehl vrnil na prejšnje delovno mesto, kjer je ostal

---

¹² Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

¹³ Goropevšek B., 30. december 1907 – v Celju ustanovljen Klub naprednih slovenskih akademikov.

dobra tri leta. V tem času se je nadaljevalo njegovo politično delovanje; postal je član Okrožnega komiteja Komunistične partije Mežica.¹⁴

Ko je bila II. svetovna vojna že v polnem razmahu, Jugoslavija pa okupirana s strani nacistov in fašistov, so člane Komunistične partije še posebej preganjali. Tako je Branka Diehla dne 23. junija 1941 (v dokumentih se pojavlja tudi datum 23. julij) aretirala tajna nemška policija, imenovana tudi gestapo, in ga poslala v zapor v gorenjskih Begunjah. Iz Begunj so Diehla internirali v koncentracijsko taborišče Dachau, kjer je ostal vse do konca II. svetovne vojne, torej do leta 1945. Podatkov o Diehlovem bivanju v taborišču praktično ni, naslednji podatki pa so iz leta 1945.

Po vrnitvi iz Dachaua je bil Diehl, kot še vedno aktiven član Komunistične partije, postavljen na mesto delegata ministrstva industrije in rudarstva pri rudniku v Mežici – postal je direktor rudnika. Že leto dni kasneje, leta 1946, ga je Komunistična partija Jugoslavije zaposlila kot glavnega inšpektorja za gospodarstvo pri kontrolni komisiji predsedstva vlade Ljudske republike Slovenije, postal pa je tudi član ekonomskega komiteja Komunistične partije Slovenije. Branko Diehl se je po koncu II. svetovne vojne vzpenjal po družbeni lestvici; postal je spoštovan in vpliven komunist. Leta 1946 ga je voditelj takratne države Josip Broz – Tito zaradi njegovih »izrednih zaslug pri širjenju bratstva med narodi in narodnostmi pri ustvarjanju in razvijanju politične in moralne enotnosti naroda« odlikoval z redom bratstva in enotnosti II. stopnje.¹⁵

Diehlovo življenje se je obrnilo na glavo dne 16. septembra 1947, ko ga je iznenada aretirala jugoslovanska tajna policija, imenovana Udba. Diehla, ki so mu očitali sodelovanje z gestapom med bivanjem v koncentracijskem taborišču Dachau, so do sojenja držali priprtega v ljubljanskem zaporu, skupaj s še nekaterimi drugimi obtoženci. Na sojenju je ljubljansko sodišče "narodne časti" Branka Diehla skupaj z drugimi soobtoženimi obsodilo na smrtno kazen, ki naj bi bila izvršena leta 1949 ali 1950, obstaja pa tudi namig, da še dosti let kasneje.

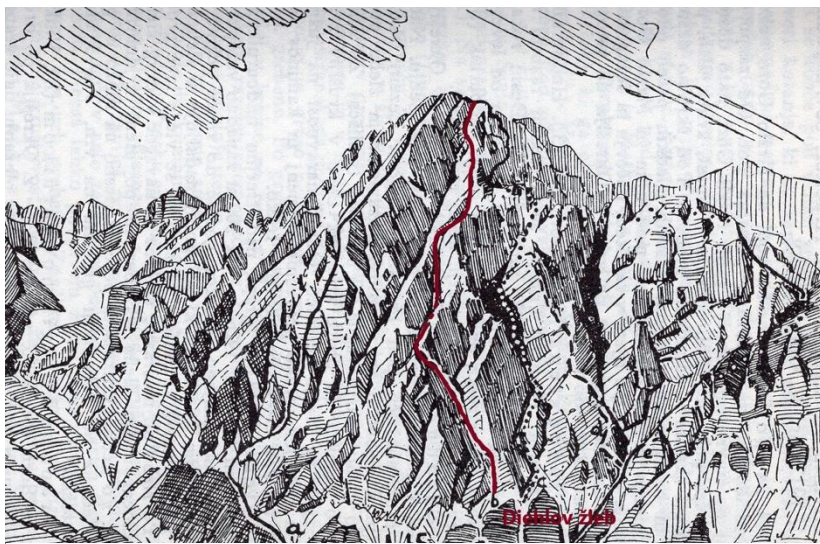
¹⁴ Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

¹⁵ Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

Branko Diehl je bil razen v politiki aktiven še na mnogih drugih področjih, zelo močno v alpinizmu in smučanju. Že od nekdaj so bili njegova velika ljubezen gorski vrhovi, s katerimi se je prvič srečal že kot otrok, saj so bili njegovi starši člani podružnice Slovenskega planinskega društva (SPD), v katere delo se je pozneje vključil tudi sam. Znotraj društva je bil član zimsko-športnega, reševalnega ter alpinističnega odseka. Največkrat se je alpinizmu posvečal v savinjskem delu Kamniško-Savinjskih Alp, kjer je dne 9. septembra 1926 v ostenju Mrzle gore pustil trajen pečat, alpinistično smer, ki se še vedno imenuje Diehlov žleb. A Diehl v gore ni zahajal sam. Velikokrat sta ga spremljala prijatelja iz gimnazijskih dni, alpinista Jože Goričar, kasneje znameniti akademik, doktor prava in sociolog, ter Andrijo Kopinšek, s katerim se je Diehl po poročilu Planinskega vestnika 28. junija 1928 povzpел na vrh Planjave po novi smeri v njeni severni steni.

Diehl je bil tudi izkušen smučar; pred vojno je večkrat organiziral in vodil smučarske tečaje na Korošici in Mozirski planini (Golte). Skupaj s Kopinškom je pozimi leta 1931 na Celjski koči organiziral prvo tekmo v slalomu. Smučarskih tekmovanj se je večkrat udeležil tudi sam, večkrat pa je na njih dosegel odlične rezultate. Po selitvi v Mežiško dolino, kjer je Diehl zasedel delovno mesto direktorja tamkajšnjega rudnika, ni opustil alpinizma. Včlanil se je v podružnico SPD Črna-Mežica "Peca", v kateri se je še naprej dejavno planinsko udeleževal.

Slika 5: Diehlov žleb v Kamniško-Savinjskih Alpah

(<https://www.obrazislovenskihpokrajinj.si/oseba/diehl-branko/>, 3. 1. 2022)

Diehl je bil tudi dober šahist. V letih 1932 in 1937 je bil prvak Celjskega šahovskega kluba, ki ga je leta 1920 ustanovil zdravnik in skladatelj dr. Anton Schwab, v njem pa so takrat članska mesta zasedali povečini mestni intelektualci in pomembneži.¹⁶

¹⁶ Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

Kljub pestri karieri, političnemu in družabnemu življenju, si je Branko Diehl ustvaril družino. V zakonsko zvezo je stopil skupaj z leta 1909 rojeno Tržačanko Ireno Pavletič, hčerjo vplivnega italijanskega odvetnika in politika, Franca Pavletiča. Datum njune poroke ni natančno znan. Irena Diehl Pavletič se je po selitvi družine Diehl na Koroško kot učiteljica zaposlila v osnovni šoli Črna na Koroškem, po moževi smrti pa je tam postala tudi ravnateljica. Edini Diehlov potomec je bil sin, Branko Mitja Diehl, ki se je rodil leta 1947. Mitja Diehl je kot njegov oče tragičen lik človeka: svojega očeta ni nikoli spoznal, saj je bil v času njegovega rojstva že zaprt v

priporu

Vojaškega

sodišča Armije v

Ljubljani,

kasneje pa

obsojen na smrt.

Irena Pavletič

Diehl je umrla

leta 1993, Mitja

Diehl pa tudi že

leta 2016. Podatka o

tem, ali je bil Mitja

Diehl zadnji potomec družine Diehl, ni mogoče najti.

Slika 7: Irena Pavletič Diehl

(<https://www.geni.com/people/Irena-Diehl/6000000003227248246>, 3. 1. 2022)

Slika 6: Branko Mitja Diehl

(<https://www.geni.com/people/Branko-Diehl/6000000003227423001>, 3. 1. 2022)

5.4 OKOLIŠČINE DIEHLOVEGA ČASA

Čas prve polovice 20. stoletja je bil za slovensko prebivalstvo razgiban. Slovensko ozemlje je v času Diehlovega rojstva, torej leta 1905, spadalo pod Avstro-Ogrsko. Slovenci, pa tudi drugi slovanski narodi, so bili podrejeni prevladujočemu avstrijskemu in ogrskemu prebivalstvu. Prepoved uporabe slovenščine v šolah in uradih ter splošna represija nad slovanskim prebivalstvom sta privedla do začetka teženj po trialistični preureditvi države, Slovenci pa so v tesnem sodelovanju s Hrvati želeli doseči, da bi znotraj države imeli lastno enoto, enakopravno Avstrijski in Ogrski. Ideja, ki je imela pristaše v vseh političnih taborih, tako katoliškem kot tudi liberalnem in socialdemokratskem, ni uspela. Slovenske dežele, in z njimi tudi Slovenci, so bile tako v času Diehlovega otroštva prepuščene milosti in nemilosti avstrijske vlade in kraljeve družine.

Velike spremembe je slovenski prostor doživel po koncu I. svetovne vojne, ko se je slovanskim narodom uspelo osvoboditi izpod avstrijske nadoblasti. Z razpadom Avstro-Ogrske je nastala Država SHS (Država Slovencev, Hrvatov in Srbov), v kateri so imeli Slovenci, če sklepamo po imenu, enakopraven položaj z drugima dvema narodoma. Kratkotrajno državno tvorbo, ki ni bila nikoli mednarodno priznana, je kmalu nadomestila Kraljevina SHS (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev). V zakonodajni organ Kraljevine SHS, ustavodajno skupščino, se je po volitvah uvrstilo več strank, med njimi tudi leta 1921 nastala Socialistična stranka Jugoslavije, ki je bila temelj za kasneje nastalo Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ), katere član je bil tudi Branko Diehl.

Julija leta 1921 je bila v ustavodajni skupščini s tesno večino sprejeta ustava Kraljevine SHS, ki jo, ker je bila sprejeta ravno na dan sv. Vida, imenujemo tudi Vidovdanska ustava. Vidovdanska ustava, katere sprejetju so nasprotovali Slovenci in Hrvati, je tedanjo državo centralizirala in vanjo uvedla unitarizem, s tem pa so se v Kraljevini SHS v ospredje postavili interesi Srbov. Ustava je na čelo države postavila dinastijo Karađorđevićev in prepovedala nekatere stranke, med drugim tudi Komunistično partijo Jugoslavije. Položaj slovenskega prebivalstva je postajal vse slabši, razlike med narodi so se povečevale, odnosi med Srbi, Hrvati

in Slovenci pa so se zaostrovali, dokler ni kralj Aleksander I. Karađorđević leta 1929 uvedel t. i. šestojanuarske ustave in z njo uzakonil diktaturo.¹⁷

Kraljevina SHS se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, razdeljena pa je bila na devet banovin – današnja Slovenija je spadala pod Dravsko banovino. Komunistična partija Jugoslavije je diktaturi nasprotovala in pozivala celo k oboroženemu upor, zato so njeni člani postali še bolj preganjani. Zaradi pritiska drugih evropskih držav je bil kralj prisiljen, da je leta 1931 izdal novo, t. i. oktuirano ustavo. Kljub temu da naj bi nova ustava urejala politične odnose v državi, so bile stranke, ki so nasprotovale takratni oblasti, še vedno prepovedane. Tako je bila prepovedana tudi KPJ, njeni člani pa so bili preganjani; med njimi tudi Branko Diehl.

Z začetkom II. svetovne vojne, leta 1939, je tudi Kraljevina Jugoslavija postala prizorišče političnih trenj in spopadov. Ko so se leta 1941 jugoslovanske oblasti odločile, da država pristopi k trojnemu paktu, so v Beogradu izbruhnile ogorčene demonstracije. Sledil je bliskovit napad na Jugoslavijo, ki so jo razkosali ne le Nemci in Italijani, pač pa tudi njihovi kolaboranti iz sosednjih držav. Nasprotniki in kritiki novih oblasti so bili preganjani, mnogi pa poslani v koncentracijska taborišča. Veliko Jugoslovanov je pristalo v zloglasnem taborišču Dachau, kjer je bil med leti 1941 in 1945 zaprt tudi Branko Diehl.

Po koncu II. svetovne vojne je bila ustanovljena Demokratična federativna Jugoslavija (DFJ), v kateri so na volitvah leta 1945 prepričljivo zmagali komunisti in država se je preimenovala v Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ). Člani Komunistične partije Jugoslavije so v novoustanovljeni državi zasedli najpomembnejša mesta. Novonastala država je korenito spremenila politično ureditev in pravni red. Formalno se je oblast še vedno delila na tri veje oblasti: izvršilno, sodno in zakonodajno, vendar je težnja po politični enotnosti privedla do enotnega in skoraj enovitega delovanja oblasti. Oblast je v rokah držala Komunistična partija Jugoslavije, ki je hkrati imela močan vpliv na sodišča in kontrolo nad represivnim aparatom države. Povojna oblast naj bi nosila značilnost “ljudske oblasti”, razvilo se je tudi “novo” sodstvo, ki je svojo legitimnost gradilo na “volji ljudstva”. Sprva je nastalo vojno sodstvo, pred

---

¹⁷ Sečen E., *Vidovdanska ustava ni bila plod sporazuma*.

katerim so potekali politično montirani sodni procesi proti nasprotnikom Komunistične partije ali t. i. “razrednim sovražnikom”. Potem ko so vojaška sodišča dosegla svoj cilj in obračunala s partijskimi nasprotniki, so njihovo vlogo prevzela civilna sodišča.¹⁸

Tako se je leta 1947 v državi začelo enajst sodnih procesov za bivše zapornike koncentracijskih taborišč Buchenwald in Dachau, ki so jih obtožili, da so v taboriščih postali sodelavci gestapa (tajne policijske organizacije v nacistični Nemčiji). Prvi ali veliki dachauski proces, imenovan tudi Diehl-Oswaldov proces, je bil usmerjen proti Branku Diehlu in še 14 soobtoženim. Branko Diehl je bil spoznan za krivega in leta 1948 obsojen na smrt.¹⁹

---

¹⁸ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 16–24.

¹⁹ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 8.

6 PRAKTIČNI DEL

6.1 DIEHLOVA MLADOST IN NJEGOVO ŠOLANJE

Branko Diehl se je rodil 27. julija 1905 v današnjem centru mesta Celje, na Graški cesti 45. V letih po njegovem rojstvu se je družina Diehl preselila na območje Dolgega polja, živeli so na naslovu Dolgo polje 18. Dne 17. septembra 1911, torej pri starosti šestih let, je Branko začel obiskovati Okoliško deško osnovno šolo, danes I. osnovno šolo Celje.²⁰

V šolskem letu 1911/12 je obiskoval 1. b-razred. Bil je prav dober učenec (velja poudariti, da se je prav dober uspeh v takratnem času enačil z današnjim odličnim uspehom).

Slika 8: Okoliška deška osnovna šola (<https://museu.ms/collection/object/270706/celje-okoliska-deska-osnovna-sola>, 20. 1. 2022)

---

²⁰ Da bi izvedela kaj več o mladosti in šolanju Branka Diehla, sva 20. januarja obiskala Zgodovinski arhiv Celje, kjer so hranjeni vsi dokumenti, spričevala, letopisi, katalogi in izvestja iz časa Diehlovega šolanja. Za pomoč pri iskanju arhivskega gradiva se najlepše zahvaljujeva dr. Aleksandru Žižku, ki nama je z veseljem priskočil na pomoč, z nama iskal in poiskal željeno arhivsko gradivo.

Iz redovalnice (priloga 1) je razvidno, da je bil Diehl za svoje delo v razredu pohvaljen in je napredoval v višji razred.²¹ V šolskem letu 1912/13 je obiskoval 2. b-razred, izkazal se je s prav dobrim uspehom.

Prav tako si je prav dober uspeh zaslužil v šolskem letu 1913/14, ko je obiskoval 3. b-razred Okoliške deške osnovne šole, in v šolskem letu 1914/15, ko je bil učenec 4. b-razreda in je opravil izpit za vpis v gimnazijo.²²

Leta 1915 je Branko Diehl začel obiskovati takratno »Nemško gimnazijo«, danes I. gimnazijo v Celju. Gimnazija je imela osem razredov, paralelk ni bilo. Na gimnazijo so se lahko vpisali le tisti, ki so naredili sprejemne izpite in se v osnovni šoli izkazali z dovolj dobrim uspehom – taki so se po četrtem razredu osnovne šole vpisali na gimnazijo, ostali so osnovno šolo obiskovali še eno leto. Diehl je v gimnazijo vstopil med I. svetovno vojno, ko je bilo šolanje plačljivo. Ves pouk je potekal v nemščini, zato so tudi njegova spričevala v nemškem jeziku. V šolskem letu 1918/19 je Diehl obiskoval četrti razred gimnazije, ta pa se je po koncu I. svetovne vojne preimenovala v Slovensko realno gimnazijo v Kraljevini Jugoslaviji, zato so

tudi spričevala v slovenskem jeziku. Njegove ocene so vsa gimnazijska leta precej nihale, od prav dobrih pa do zadostnih. Njegovo vedenje je bilo vseskozi označeno kot lepo.

V njegovih gimnazijskih

Slika 9: I. gimnazija v Celju v prvi polovici 20. stoletja (<https://www.prvagim.si/zgodovinski-oris>, 3. 2. 2022)

²¹ SI_ZAC/0869, Okoliška deška osnovna šola Celja 1873–1959.

²² SI_ZAC/0869, Okoliška deška osnovna šola Celja 1873–1959.

spričevalih je mogoče opaziti spremembo naslova stalnega prebivališča; ne več Dolgo polje 18, od leta 1919/20 dalje so Diehlovi prebivali na naslovu Dolgo polje 6. Njegova šolnina je bila vsako leto pravočasno plačana, štipendije pa ni imel, iz česar lahko sklepamo, da je bila družina Diehl med leti 1915 in 1923 finančno dobro preskrbljena.²³

Branko Diehl se je v gimnaziji nekaj let učil tudi grškega in latinskega jezika, v šolskem letu 1921/22 pa se je učil tudi ruščine. Gimnazijsko šolanje je Diehl zaključil 28. maja 1923, ko je izdelal osmi razred gimnazije. Njegov splošni uspeh ni zabeležen, vendar je iz zaključenih ocen oz. redov v šolskem spričevalu mogoče sklepati, da je gimnazijo zaključil z zadostnim ali dobrim uspehom ter lepim vedenjem.²⁴

Po končani gimnaziji in maturi, ki jo je opravil z dobro oceno, se je Diehl leta 1923 odpravil na Dunaj. Na tamkajšnji tehniški univerzi je študiral kemijo, saj v Ljubljani študij kemije takrat še ni bil mogoč. Po zgolj osmih mesecih se je Diehl vrnil v domovino in študij kemije v študijskem letu 1924/25 nadaljeval v Ljubljani, kjer so na Filozofski fakulteti začeli izvajati študijski program kemije. Leta 1931 je Branko Diehl iz kemije

Slika 10: Spričevalo iz Dunajske univerze (Živa M. Ilič, 22. 2. 2022)

tudi diplomiral. Na tem mestu velja poudariti, da podrobnejših podatkov o Diehlovem študiju ni bilo mogoče zbrati, saj večino Diehlove študijske dokumentacije hranijo na Dunaju. V času študija se Diehl s politiko ni aktivno ukvarjal, zanimalo ga je le nacionalno vprašanje. Po zaključenem študiju je bil Branko Diehl v času hude gospodarske krize nekaj let brezposeln,

²³ SI_ZAC/0193, I. gimnazija Celje 1915–1925, šk. 1948.

²⁴ SI_ZAC/0193, I. gimnazija Celje 1915–1925, šk. 1948.

potem pa zaprt, se je pa v tem času zblížal s Celjanoma Slavkom Šlandrom in Mirkom Koželjem, ki sta ga navdušila za marksistično ideologijo.

6.2 DIEHLOVO POLITIČNO UDEJSTVOVANJE

Januarja leta 1929 je takratni jugoslovanski kralj Aleksander Karađorđević uvedel t. i. šestojanuarsko diktaturo, s katero je prepovedal vse politične stranke. Med slednje je spadala tudi Komunistična partija Jugoslavije, ki je kljub prepovedi delovala v ilegali. KPJ je bila edina stranka, ki se je upirala takratni oblasti in ljudstvo na različne načine pozivala k uporu. Sledile so aretacije članov, oblast pa je na ta način uspela razbiti velik del pokrajinskih organizacij KPJ in ohromila skoraj vso njihovo dejavnost. Kljub temu pa so se v nekaterih krajih ohranili zametki komunistične organizacije, imenovani celice. Članov le-teh je bilo malo, a so vseeno samoiniciativno širili protidiktaturno miselnost, nekatere celice pa so si prizadevale za vzpostavitev stika s centralnim komitejem Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ), ki je bil takrat na Dunaju. Po letu 1930 se je komunistična ideja začela znova hitro širiti med prebivalstvom takratne Dravske banovine, celice so se povečevale in spet so se ustanovljale večje komunistične organizacije. Kmalu je bil prek Viljema Povodna, kemijskega inženirja, ki je kasnejša leta deloval v Kranju, vzpostavljen stik s sedežem KP v Ljubljani, v mestih pa so se ustanovljali okrožni komiteji, ki so usmerjali delovanje celic. Okrožni komite KPJ v Celju

Slika 11: Miting, 1931/1932 (Živa M. Ilić, 22. 2. 2022)

je bil ustanovljen leta 1932, štel je približno 450 članov, vezan pa je bil na Ljubljano kot središče slovenske partijske obnove.²⁵

Celjski okrožni komite je združil celice, ki so se oblikovale v Celju in Spodnji Savinjski dolini, povezovali pa so se tudi s komunističnimi celicami Mežiške doline, Slovenj Gradca, Laškega, Slovenskih Konjic in Rogaške Slatine. Celjski komunisti so imeli zveze tudi s komunisti v Zagrebu, večkrat pa so ilegalno odšli tudi na avstrijski Dunaj. Po spominih Franca Hribarja in Antona Kotnika, dveh pomembnih akterjev pri ustanavljanju okrožnega partijskega komiteja v Celju, je vodilno vlogo v celjskem komiteju prevzel Slavko Šlander, a kmalu so ugotovili, da Šlander ni bil edini vplivni partijski politik, ki je bil zaslužen za ustanovitev OK KPJ Celje.²⁶

Celjska policija je v času novega formiranja Komunistične partije zbirala in popisovala kakršnekoli dokaze, ki bi pričali o ponovnem širjenju komunistične miselnosti in propagande na Celjskem. V času med novembrom 1932 in oktobrom 1933 je policija v 12 različnih akcijah našla in zasegla več različnih propagandnih letakov ter izvodov glasila *Rdeči prapor*. Jugoslovanska oblast je konec leta 1933 odredila aretacije savinjskih komunistov, zaplenila pa je kar nekaj

dokaznega gradiva, med drugim interno organizacijsko glasilo PK KSJ imenovano *Celica*, v katerem so bile objavljene informacije o organizaciji OK KPJ Celje. Med avtorji glasila

Slika 12: Miting v Celju, 5. februar 1933 (Fotografija Pelikan Celje, 22. 2. 2022)

Celica je bil tudi Branko Diehl. Na policijskem zaslišanju, v katerem je Branko Diehl kot

²⁵ Trampuž, L. Delovanje ilegalne KPJ v času šestojanuarske diktature (primer celjskega okrožja v letih 1932–1933), str. 86–89.

²⁶ SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti.

pobudnika celjske komunistične organizacije navedel Karla Barleta (Karel Barle je bil tudi eden izmed obsojencev v velikem dachauskem procesu), je Diehl opisal svoj prihod v OK KPJ Celje. V le-tega je vstopil na prošnjo Barleta, skupaj z Diehlom pa je v okrožni komite vstopil tudi Slavko Šlander. Vstop v OK KPJ Celje je Diehl označil kot svoj “začetek ilegalnega delovanja v Celju”.²⁷

Branko Diehl je v svoji avtobiografiji, spisani za potrebe Komunistične partije (priloge 8, 9, 10, 11), kot razlog za svoj vstop v Komunistično partijo navedel stiske delavskega razreda, ki so ga že dolgo prizadevale, socialno in nacionalno vprašanje. Zapisnik z zaslišanja na policijski postaji v Celju navaja: “Obtoženi Diehl opravičuje svoje delovanje v prid komunistične stvari z navedbo, da ga je pri tem vodila le želja probuditi pri delavcih razredno zavednost, nekoliko so pri njem vplivale, kakor pravi, tudi neugodne domače gmotne prilike, vrhu tega pa še okolnost, da mu vkljub dovršenim visokošolskim študijam ni uspelo dobiti nikjer primerne zaposlitve.”²⁸ Na tej točki je potrebno ponoviti dejstvo, da je bila družina Diehl, kot znana celjska industrialska družina kljub resnim finančnim težavam še vedno ena izmed najbogatejših družin na Celjskem, njihov gmotni položaj pa ni bil tako slab, kot ga je opisal Branko Diehl. V partijo Diehl ni vstopil zaradi sebe, pač pa zato, ker je doumel probleme svojega časa, predvsem pa nacionalno in socialno vprašanje, ki sta zaradi slabe gospodarske razvitosti Kraljevine Jugoslavije in vsesplošne krize veljala za najbolj pereča družbeno-politična problema.²⁹

Poudariti tudi velja, da sta Diehl in Šlander na policijskem zaslišanju kot odgovornega za delovanje navedla Barleta, ki ga policija ni mogla aretirati, saj se je umaknil v Avstrijo. Navedeno potrjuje tudi *Poročilo o splošnem političnem delovanju in organizacijskem delu okrožnega komiteja za celjsko okrožje*, ki ga je na okrožni konferenci podal “Robnik”. Ta pravi: “Pred letom dni je dobilo nekaj tukajšnjih, že deloma izgrajenih marksistov prve stike s kom/unistično/ organizacijo. Od početka so se samo izobraževali, tvorili celico, pridobivali novih članov in delovali v akcijah. Pozneje smo ustanovili celice v drugih krajih deloma pa dobili zvezo s celicami od drugod. Najprej je bil ustanovljen mestni, pozneje pa še okrožni

---

²⁷ Trampuž, L. Delovanje ilegalne KPJ v času šestojanuarske diktature (primer celjskega okrožja v letih 1932–1933), str. 90–92.

²⁸ SI_ZAC/0609 KS Kocmur Emil, sodba, str. 13–14.

²⁹ SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti.

komite. Njegovo delovanje se razteza na velik del bivše Štajerske in Koroške. Okr/ožni/kom/ite/ opravlja tudi posle mestn/ega/ kom/iteja/. O. K. je skrbel za povezanost celic, oskrboval literaturo, vzdrževal stike in dajal navodila za pravilno delo.”³⁰ Ime “Robnik”, ki sicer predstavlja sekretarja okrožnega komiteja za celjsko regijo, se je dolgo časa pripisovalo Slavku Šlandru, vendar so bila ta predvidevanja napačna. Sodba Okrožnega sodišča v Celju z dne 9. aprila 1934,³¹ na podlagi precej dokaznega materiala Branku Diehlu očita vodenje komunistične organizacije na območju Celja, Savinjske doline in Slovenj Gradca, Slavku Šlandru pa očita le delovanje na območju Celja, iz česar je možno sklepati, da je bil “Robnik”, sekretar celjskega okrožnega komiteja, pravzaprav Branko Diehl. Ime “Robnik” je navedeno tudi kot ilegalno ime Branka Diehla. Uporabljal ga je do leta 1933, najdemo pa ga na anketnem listu o Branku Diehlu, ki je služil internim potrebam Komunistične partije.³²

Slika 13: Branko Diehl (Živa M. Ilić, 22. 2. 2022)

Branko Diehl je torej bil sekretar okrožnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije za celjsko okrožje, kar je napisano tudi na njegovem anketnem listu za potrebe Komunistične partije, iz katerega sva črpala tudi več drugih informacij (priloge 4, 5, 6, 7). Tako je na različnih konferencah večkrat podal tudi poročila o delovanju partije v celjskem okrožju in povezovanju celjskega komiteja z drugimi komunističnimi celicami na tem območju. Eno izmed njegovih poročil se začenja takole: “Položaj

delavstva je brez izjeme zelo slab. Povsod so bile redukcije mezd. Dela se pri skrajšanem delovnem času. Brezposelni ne dobivajo nikake podpore.” To je še en dokaz, da je Branko

³⁰ Nedog, »Viri za zgodovino KPJ na Slovenskem,« dok. št. 5. Poročilo o političnem delovanju in organizacijskem delu na okrožni partijski konferenci za Savinjsko dolino avgusta 1933.

³¹ SI_ZAC/0609 KS Kocmur Emil, sodba, str. 11–13

³² Trampuž, L. Delovanje ilegalne KPJ v času šestojanuarske diktature (primer celjskega okrožja v letih 1932–1933), str. 96.

Diehl med komuniste res vstopil iz osebne prepričanja in zato, da bi pomagal reševati delavskega vprašanja in socialne stiske, ne pa zaradi želje po oblastiželjnosti.³³

Jeseni leta 1933 je policiji uspelo med ljubljanske komuniste vtihotapiti dva vohuna, ki sta vodstvu policije posredovala imena vplivnih komunistov, njihovo ilegalno delovanje in dokumente, ki naj vse bi to dokazovali. Začele so se množične aretacije komunistov. 4. decembra 1933 je bil aretiran tudi sekretar celjskega okrožnega komiteja Branko Diehl. V začetku leta 1934 so potem pred celjskim okrožnim sodiščem potekale obravnave proti skupini 22 komunistov, med njimi tudi proti Branku Diehlu, ki jim je obtožnica očitala “članstvo v tajni komunistični stranki Jugoslavije, torej v društvu, ki ima namen propagando komunizma in terorizma ter nelegalno prilastitev oblasti”.

Poleg tega so bili obtoženi tudi širjenja komunistične propagande, ki bi lahko “ogrozila javni mir ter v nevarnost spravila javni red”.³⁴

Branko Diehl in Slavko Šlander sta bila obsojena na tri leta robije oz. težkega zapora, ki sta ga prestala v Sremski Mitrovici, kjer je v tistem času delovala tudi partijska šola. Po odsluženi kazni se je Diehl vrnil v Celje, ostal je brezposeln in živel v slabih razmerah. Pogosto je potoval in raziskoval razna rudišča, včasih pa je bil začasno zaposlen po tovarnah. Kljub težkemu življenju je ohranjal zveze s partijskimi tovariši, največ z bratoma Šlander, bratoma Hribar in z Dušanom Kraigherjem. Maja leta 1938 se je Diehl preselil na Koroško, kjer se je zaposlil kot kemik v rudniku cinka in svinca v Mežici,

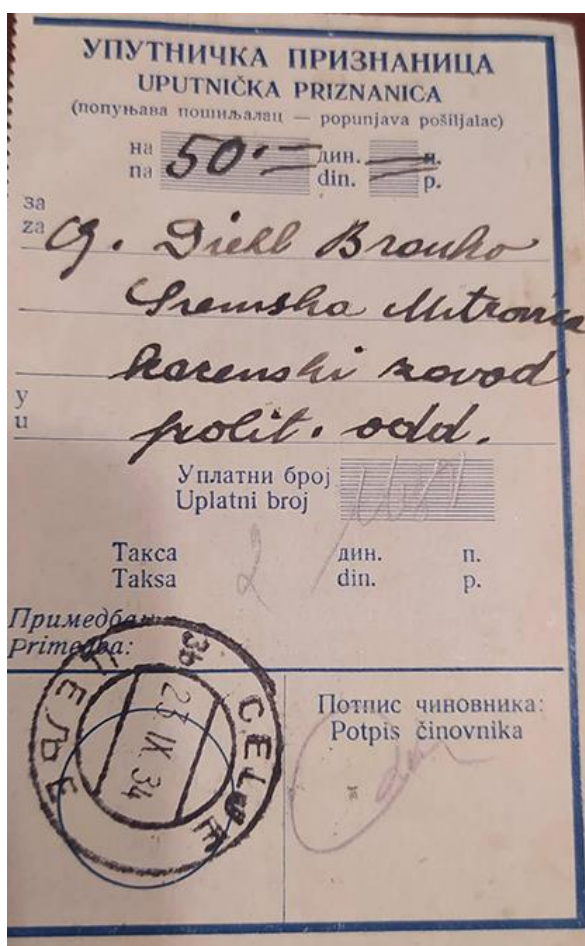

Slika 14: Branko Diehl v Sremski Mitrovici (Živa M. Ilić, 19. 2. 2022)

³³ Nedog, Viri za zgodovino KPJ na Slovenskem, dok. št. 5.

³⁴ SI_ZAC/0609, KS Kocmur Emil, sodba, str. 11.

hkrati pa se je ponovno politično aktiviral, a ne za dolgo, saj so ga po enem mesecu spet aretirali. V preiskovalnem priporu je bil Diehl zaradi udeležbe na partijski konferenci, skupaj z bratoma Šlander in Hribar, Kardeljem, Zidanškom in drugimi. Zaprt je bil štiri mesece, nato pa zaradi pomanjkanja dokazov izpuščen. Znova se je vrnil v Mežico, kjer je leta 1940 sodeloval pri ustanovitvi partijskega okrožja Mežica, ohranjal pa je tudi stike s partijskimi tovariši iz Celja. Postal je tudi del ožjega vodstva mežiškega okrožja, ki ga je sicer vodil sekretar Ivo Levstik. Mežiško okrožje je obsegalo devet partijskih celic z najmanj 50 člani. Po okupaciji so mežiški okrožni komite ukiniti, Ivo Levstik pa se je umaknil v Ljubljano. Branka Diehla so agentje gestapa aretirali maja 1941.³⁵

Slika 15: Denarno nakazilo Silve Mirković Diehl bratu Branku v Sremsko Mitrovico, september 1934 (Živa M. Ilić, 19. 2. 2022)

Najprej so Diehla, skupaj z ostalimi aretiranci, odpeljali v zloglasni zapor v Begunje, od tam v Celovec in iz Celovca v koncentracijsko taborišče Dachau, kamor je prispel septembra 1941. leta. V taborišču je bil Diehl kot izobražen kemik in poliglot marsikdaj obravnavan drugače, marsikdaj veliko bolje kot ostali interniranci. V taborišču je bil član partijskega komiteja in je vzdrževal zveze s komunističnimi organizacijami drugih narodov. V času bivanja v Dachau je Diehl vseskozi opravljal delo po navodilih komunistične partije, skupaj s Stanetom Oswaldom, kasneje drugoobtoženim na Diehl-Oswaldovem procesu. V taborišču je bil Diehl aktivno udeležen v partijskem dogajanju leta 1943 in leta 1945, ko se je bližal konec II. svetovne vojne. Skrbel je za povezavo s komunisti iz drugih držav in

³⁵ Deželak Barič V., *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*, str. 124–126.

narodov, predvsem iz Češke, Avstrije, Nemčije, Grčije in Belgije, kar znotraj taborišča ni bilo enostavno.³⁶

Branko Diehl se je v domovino vrnil 26. maja leta 1945, vendar se je kmalu zatem spet vrnil v dachausko taborišče po dokumente nacistov, ki jih je po naročilu Partije posredoval zaveznikom. V Slovenijo se je Branko Diehl dokončno vrnil 9. junija 1945.³⁷

Kmalu po vrnitvi domov, 20. junija 1946, je bil Diehl delegiran na mesto delegata gospodarskega ministrstva pri rudniku svinca v Mežici. Tam se je aktiviral kot član koroških partijskih komitejev in odborov Osvobodilne fronte (OF). Januarja 1946 je postal inšpektor za gospodarstvo pri Kontrolni komisiji Ljudske republike Slovenije. Na tem mestu je ostal do sredine septembra 1947, ko so ga aretirali, nakar so se začeli dachauski procesi.³⁸

Slika 16: Branko Diehl, 1940 (Živa M. Ilić, 22. 2. 2022)

---

³⁶ Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*

³⁷ SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti.

³⁸ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 234.

6.3 POVZETEK DIEHLOVEGA ŠOLANJA IN POLITIČNEGA UDEJSTVOVANJA

Branko Diehl se je rodil 27. julija 1905 v Celju. Obiskoval je današnjo I. osnovno šolo Celje, takratno Okoliško deško osnovno šolo. Po štirih letih je s prav dobrim uspehom zaključil osnovno šolanje, opravil izpit za gimnazijo in leta 1915 prvič prestopil prag današnje I. gimnazije v Celju. Leta 1923 je zaključil gimnazijo in se odpravil na študij v tujino. Kemijo je študiral na Dunaju, stanoval pa je pri stricu, maminem bratu. Študij na Dunaju mu ni ustrezal, zato se je prepisal na ljubljansko univerzo, najprej na Tehnično, potem pa na Filozofsko fakulteto, kjer je leta 1931 diplomiral iz kemije.

Za politiko se je Diehl zanimal že v mladosti. Prvič je v politične kroge vstopil že 1924. leta, ko je na Dunaju spoznal Mustafu Golubića, idejnega komunista, in se včlanil v krog njegovih somišljenikov. V vrste komunistov Diehl ni stopil zaradi materialnih ali kakršnihkoli drugih koristi, temveč iskreno – zaradi želje, da bi pomagal reševati socialne in bivanjske stiske, ki so takrat pestile delavski razred, prizadeval pa si je tudi za rešitev nacionalnega vprašanja Slovencev. Uradno je Branko Diehl vstopil v politiko leta 1931, ko se je včlanil v takrat še prepovedano Komunistično partijo Jugoslavije. Sprva je deloval na področju Celja, nato je prevzel mesto sekretarja okrožnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije za celjsko okrožje, njegov vpliv pa se je razširil na celotno Savinjsko dolino, vse od Celja in Laškega pa do Rogaške Slatine in Slovenj Gradca.

Zaradi političnega udejstvovanja in propagande v korist komunistov je bil Diehl dvakrat obsojen pred celjskim okrožnim sodiščem; leta 1934 celo na tri leta težke zaporne kazni oz. robije, ki jo je prestajal v Sremski Mitrovici. Po vrnitvi na Slovensko je Diehl nadaljeval s širjenjem komunističnih idej na Koroškem. Zaposlen je bil v rudniku svinca v Mežici, hkrati pa se je vseskozi ukvarjal tudi z alpinizmom in šahom. Zaradi udeležbe na partijski konferenci je bil Branko Diehl leta 1938 spet priprt, a že po štirih mesecih tudi izpuščen. Vrnil se je v Mežico ter nadaljeval z ustanavljanjem partijskih odborov in širjenjem komunistične ideologije.

Po začetku II. svetovne vojne na Slovenskem so Diehla skupaj z drugimi komunisti zaprli – naprej v Begunje na Gorenjskem, nato v koncentracijsko taborišče Dachau. V Dachauu je

preživel štiri leta in se poleti 1945. leta vrnil v domovino. Prevezel je več pomembnih vladnih funkcij in postal eden vodilnih komunistov znotraj Komunistične partije Slovenije, a ne za dolgo.

Že leta 1947 je bil Branko Diehl aretiran, tokrat zaradi suma sodelovanja z gestapom v dachauskem taborišču. Začeli so se politično montirani sodni procesi, na katerih je bilo poleg Diehla obtoženih in obsojenih več članov Komunistične partije, ki so takrat zasedali vodilna mesta v Vladi ali pa državnem gospodarstvu. Vsi so bili osumljeni sodelovanja s tujimi tajnimi službami ali delovanja proti lastni državi. Branko Diehl je bil 26. aprila 1948 na prvem dachauskem procesu, imenovanem tudi Diehl-Oswaldov proces, obsojen na smrt. Ni znano, kdaj točno je bil usmrčen in tudi ne, kje je pokopan.

7 ANKETA

Izvedla sva anketo, da bi dobila informacijo o tem, koliko oz. če sploh, ljudje poznajo dachauske procese in njihov namen ter koliko poznajo Branka Diehla. V anketi sva spraševala tudi po osebnem mnenju anketirancev o poznavanju tega dela slovenske zgodovine. Anketa je sestavljena iz enajstih vprašanj različnega tipa, prva tri vprašanja so se nanašala na spol, starost in status anketirancev. Anketo sva izvedla prek spletnega portala www.1ka.si, nanjo pa je odgovorilo 614 oseb. Po izločitvi anket, ki so bile rešene nepopolno, sva zaradi lažje obdelave podatkov številko zaokrožila na 500.

Za vsako od osmih anketnih vprašanj sva že na začetku predvidevala, kakšni bodo odgovori in tako postavila hipoteze. Iz analize sva izključila prva tri vprašanja, saj so predvidevanja o starosti, spolu in statusu anketirancev za najino raziskavo nesmiselna. Po zaključku reševanja anket sva vsako vprašanje analizirala, hipotezo pa potrdila ali zavrgla.

HIPOTEZE, KI SE NANAŠAJO NA ANKETO

1. Ali ste že slišali za dachauske procese?

Predvidevava, da bo večina anketirancev že slišala za dachauske procese in na prvo vprašanje zato odgovorila pritrdilo.

1.1. Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje.

Predpostavljava, da večina anketirancev ne bo izbrala pravilnega odgovora, največ pa jih bo kot opis dachauskih procesov izbralo odgovor pod prvo možnostjo, torej “*Sodni procesi, ki so po koncu II. svetovne vojne potekali v Nürnbergu, v njih pa so sodili najpomembnejšim političnim in vojaškim predstavnikom Tretjega rajha.*”

1.2. Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?

Predpostavljava, da bo večina anketirancev, ki je za dachauske procese že slišala, izbrala pravilen odgovor, ki se glasi: “*Obračun povojne oblasti s svojimi nasprotniki, s katerimi je ta obračunala s pomočjo policijskega in sodnega aparata.*”

1.3. Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?

Predvidevava, da večina anketirancev ne bo vedela, kdo je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu in bo zato izbrala odgovor “ne vem”. Tisti, ki pa bodo vedeli, kdo je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu, bodo izbrali pravilno možnost, torej – Branko Diehl.

2. Ali ste že slišali za Branka Diehla?

Predvidevava, da večina anketirancev še ni slišala za Branka Diehla in bo zato na tretje vprašanje odgovorila z ne.

2.1. Če ste zanj že slišali, označite odgovor, ki ga opisuje.

Predvidevava, da bo večina anketirancev, ki so za Branka Diehla že slišali, na to vprašanje odgovorila pravilno, torej bodo izbrali prvi odgovor, ki Diehla opisuje kot “*celjskega komunista, inženirja, šahista, alpinista in interniranca dachauskega taborišča*”.

3. Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?

Predpostavljava, da bo večina anketirancev kot glavni razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov izbrala odgovor “*Premalo učenja o tem delu slovenske zgodovine v srednjih šolah in gimnazijah.*” ali pa prvi odgovor, ki kot razlog za šibko poznavanje tega dela slovenske zgodovine navaja: “*Slabo dostopnost gradiva o tej temi.*”

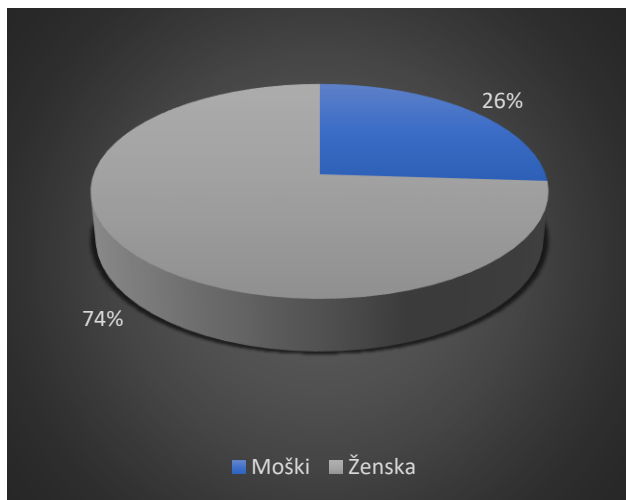
4. Označite svoje strinjanje ali nestrinjanje z danimi izjavami o dachauskih procesih in Branku Diehlu.

Predvidevava, da se bo večina anketirancev strinjala z izjavami, da “*Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države,*” da “*Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih,*” in da “*Slovenci bi se morali bolj boljše seznaniti s tem delom slovenske zgodovine*”.

Predvidevava tudi, da se večina anketirancev ne bo strinjala z izjavama “*Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.*” in “*Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema.*”

7.1 ANALIZA ANKETE

1. Spol

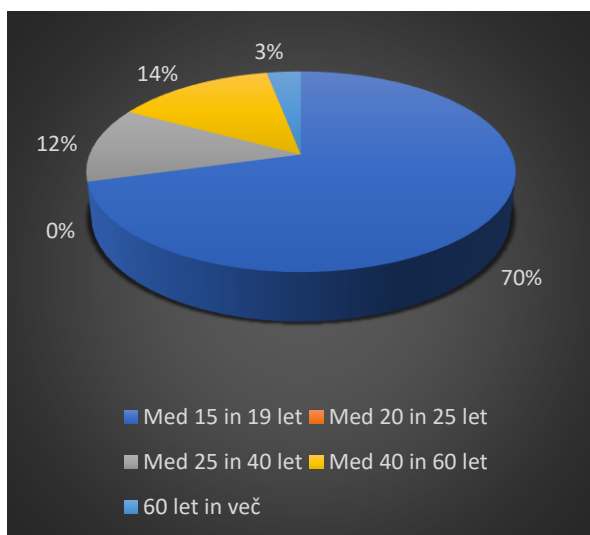
Grafikon 1: Spol

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Moški	129	26 %
Ženska	371	74 %
Skupaj	500	100 %

Tabela 1: Spol

Večina anketirancev, kar 74 % oz. 371 anketirank, je bilo ženskega spola, medtem ko je bilo moških 26 % oz. 129 anketiranih.

2. Starost

Grafikon 2: Starost

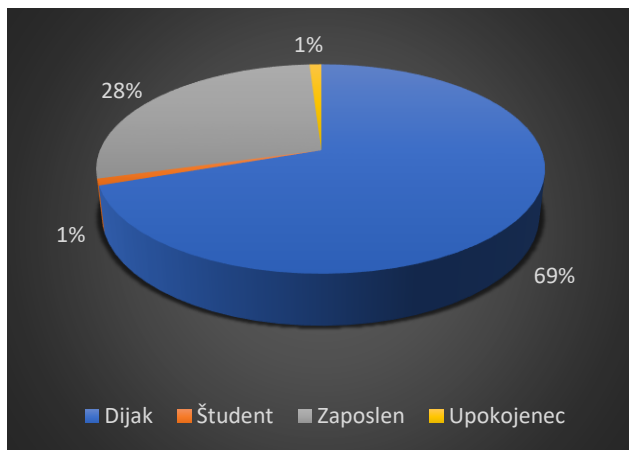
ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Med 15 in 19 let	349	70 %
Med 20 in 25 let	0	0 %
Med 25 in 40 let	62	12 %
Med 40 in 60 let	71	14 %
60 let in več	18	3 %
Skupaj	500	100 %

Tabela 2: Starost

Največ anketirancev, 70 % oz. 349 anketiranih, je bilo starih med 15 in 19 let. Ankete ni rešil nihče iz starostne skupine med 20 in 25 let, iz starostne skupine med 25 in 40 let pa je anketo rešilo 62 oseb, kar predstavlja 12 % vseh anketirancev. Med 40 in 60 let je bilo starih 12 %

anketiranih oz. 71 oseb, 3 % anketirancev, kar predstavlja 18 oseb, pa je uvrščenih v starostno skupino 60 let in več.

3. Status

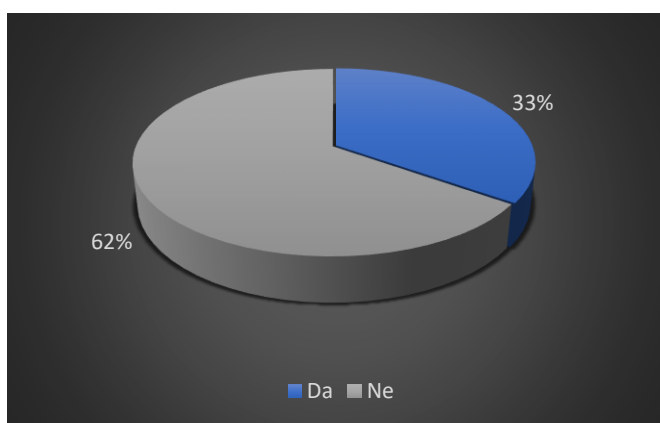
Grafikon 3: Status

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Dijak	346	69 %
Študent	4	1 %
Zaposlen	143	28 %
Upokojenec	7	1 %
Skupaj	500	100 %

Tabela 3: Status

Največ oseb, ki so rešile anketo, je bilo dijakov, 69 % oz. 346 anketiranih, študentje pa so bili le štirje, kar predstavlja slab odstotek vseh anketirancev. 28 % oz. 143 anketiranih je bilo zaposlenih, 7 oseb oz. dober odstotek pa jih je bilo upokojenih.

4. Ali ste že slišali za dachauske procese?

Grafikon 4: Ali ste že slišali za dachauske procese?

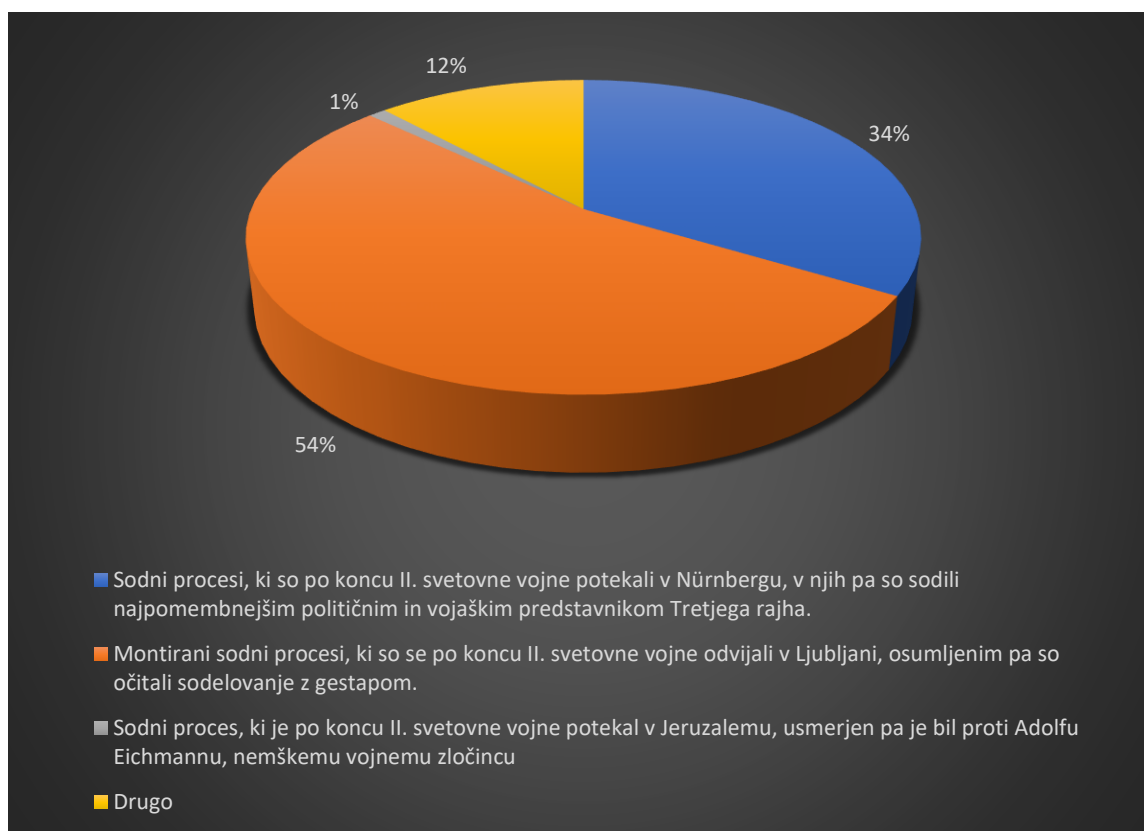
ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Da	191	38 %
Ne	309	62 %
Skupaj	500	100 %

Tabela 4: Ali ste že slišali za dachauske procese?

Na vprašanje so odgovorili vsi anketiranci. Kar 62 %, kar predstavlja 309 anketiranih, za dachauske procese še ni slišalo. Zanje je slišalo 191 oseb, kar predstavlja 38 % vseh anketiranih.

Ker večina anketiranih za dachauske procese še ni slišala, je prva hipoteza, ki se nanaša na četrto vprašanje, **zavrnjena**.

4.1. Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje.

Grafikon 5: Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje.

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Sodni procesi, ki so po koncu II. svetovne vojne potekali v Nürnbergu, v njih pa so sodili najpomembnejšim političnim in vojaškim predstavnikom Tretjega rajha.	64	34 %
Montirani sodni procesi, ki so se po koncu II. svetovne vojne odvijali v Ljubljani, osumljenim pa so očitali sodelovanje z gestapom.	103	54 %

Sodni proces, ki je po koncu II. svetovne vojne potekal v Jeruzalemu, usmerjen pa je bil proti Adolfu Eichmannu, nemškemu vojnemu zločincu	2	1 %
Drugo	22	12 %
Skupaj	191	100 %

Tabela 5: Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje

Na vprašanje je odgovorilo 190 anketiranih, ki so za dachauske procese že slišali. Največ, 103 anketirani oz. 54 %, jih meni, da so dachauski procesi “Montirani sodni procesi, ki so se po koncu II. svetovne vojne odvijali v Ljubljani, osumljenim pa so očitali sodelovanje z gestapom.” To je pravi odgovor. 34 % oz. 64 anketiranih je dachauske procese zamešalo z nurnberškimi procesi, saj so se odločili za odgovor: “Sodni procesi, ki so po koncu II. svetovne vojne potekali v Nürnbergu, v njih pa so sodili najpomembnejšim političnim in vojaškim predstavnikom Tretjega rajha.” Samo dva anketiranca sta dachauski proces zamenjala s t. i. Eichmannovim procesom, saj so kot pravi odgovor označili: “Sodni proces, ki je po koncu II. svetovne vojne potekal v Jeruzalemu, usmerjen pa je bil proti Adolfu Eichmannu, nemškemu vojnemu zločincu.” Ostalih 22 je odgovorilo pod kategorijo “drugo”, največ pa jih je odgovorilo v smislu “ne vem”. En anketiranec je pod kategorijo “drugo” napisal odgovor “proces sojenja kolaborantov po II. svetovni vojni”.

Večina anketirancev, ki je za dachauske procese že slišala, je torej izbrala pravi opis dachauskih procesov, iz česar lahko sklepamo, da večina (54 %) pozna vsebino dachauskih procesov. Druga hipoteza je torej **zavrnjena**.

4.2. Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?

Grafikon 6: Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Obračun poveljne oblasti s svojimi nasprotniki, s katerimi je ta obračunala s pomočjo policijskega in sodnega aparata.	85	44 %
Kaznovanje vojnih zločincev, ki so v koncentracijskih taboriščih internirancem kršili osnovne človekove pravice.	61	32 %
Pravično kaznovati ljudi, ki so po koncu II. svetovne vojne z izdajanjem tajnih podatkov onemogočali gospodarski napredek novonastale države.	24	13 %
Drugo	21	11 %
Skupaj	191	100 %

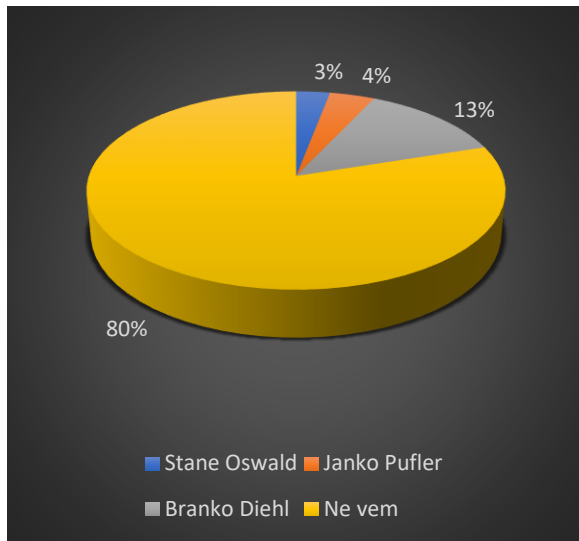
Tabela 6: Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov

Na vprašanje je odgovorilo 190 anketiranih, ki so za dachauske procese že slišali. 85 vprašanih oz. 44 % je kot glavni namen dachauskih procesov navedel prvi, in tudi pravilni odgovor, ki pravi: "Obračun poveljne oblasti s svojimi nasprotniki, s katerimi je ta obračunala s pomočjo

policijskega in sodnega aparata.” 32 % oz. 61 anketiranih je kot glavni namen dachauskih procesov izbralo: “Kaznovanje vojnih zločincev, ki so v koncentracijskih taboriščih internirancem kršili osnovne človekove pravice.” 13 % oz. 24 vprašanih pa se je odločilo za odgovor: “Pravično kaznovati ljudi, ki so po koncu II. svetovne vojne z izdajanjem tajnih podatkov onemogočali gospodarski napredek novonastale države.” Pod kategorijo “drugo” je ostalih 21 odgovorov, večina v smislu “ne vem”, izstopa pa odgovor, ki na vprašanje odgovarja takole: “ Deklarirani namen je bil odg. št. 2, toda šlo je za pretvezo. Kaj je bil glavni namen, pa morda ni pravilno tu opisano med glavnimi odgovori. Morda le ustvarjanje ozračja kontrole in katarze, morda diskreditacija oseb (čeprav dvomim, da bi bili potrebni tako odmevni procesi za to). Morda kombinacija naštetega in še česa.”

Največ anketiranih, 44 %, je kot odgovor na vprašanje izbrala pravilno, torej prvo možnost, zato je tretja hipoteza **potrjena**.

4.3. Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Stane Oswald	6	3 %
Janko Pufler	8	4 %
Branko Diehl	25	13 %
Ne vem	151	80 %
Skupaj	190	100 %

Tabela 7: Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?

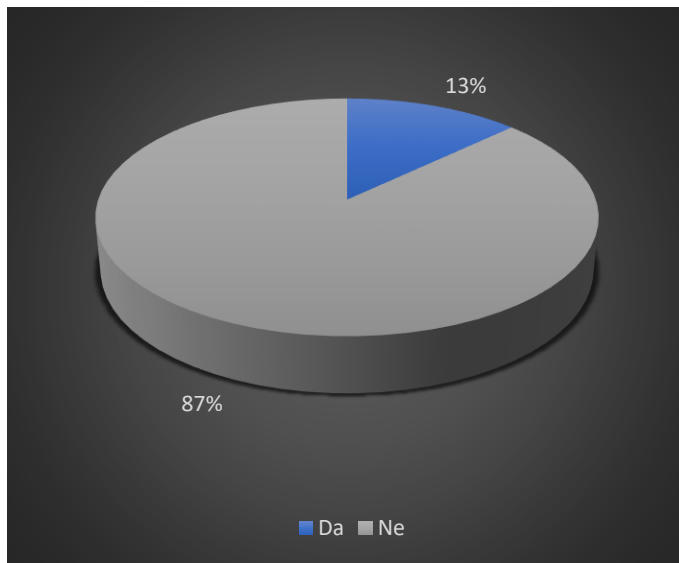
Grafikon 7: Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?

Na vprašanje je odgovorilo 190 anketiranih, ki so že slišali za dachauske procese. Največ, kar 80 % oz. 151 vprašanih, ne ve, kdo je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu. 13 % oz. 25 anketiranih je na vprašanje odgovorilo pravilno, torej da je bil prvoobtoženi Branko Diehl. 4 % je za prvoobtoženega označilo Janka Puflerja, 3 % oz. 6 vprašanih pa Staneta Oswalda, ki je bil na velikem dachauskem procesu drugoobtoženi.

Ker največ anketiranih, torej 151 oseb, ne ve, kdo je bil prvoobtoženi na velikem dachauskem procesu, 25 vprašanih pa je vedelo, da je bil prvoobtoženi Branko Diehl, zato je četrta hipoteza **potrjena**.

5. Ali ste že slišali za Branka Diehla?

Grafikon 8: Ali ste že slišali za Branka Diehla?

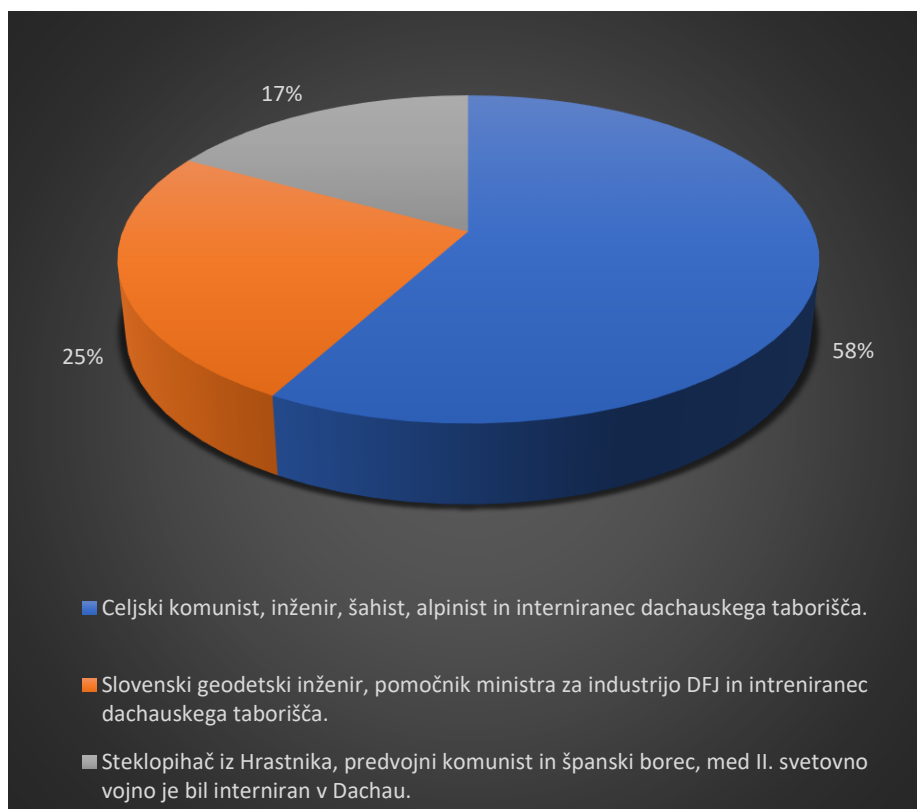
ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Da	66	13 %
Ne	434	87 %
Skupaj	500	100 %

Tabela 8: Ali ste že slišali za Branka Diehla?

Na peto vprašanje je odgovorilo vseh 500 vprašanih. Kar 87 % oz. 434 oseb še ni slišalo za Branka Diehla, zanj pa je slišalo le 66 vprašanih, kar predstavlja 13 %.

Ker velika večina vprašanih za Branka Diehla še ni slišala, je peta hipoteza **potrjena**.

6. Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.

Grafikon 9: Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.

ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Celjski komunist, inženir, šahist, alpinist in interniranec dachauskega taborišča.	38	58 %
Slovenski geodetski inženir, pomočnik ministra za industrijo DFJ in interniranec dachauskega taborišča.	16	25 %
Steklopihač iz Hrastnika, predvojni komunist in španski borec, med II. svetovno vojno je bil interniran v Dachau.	12	17 %
Skupaj	66	100 %

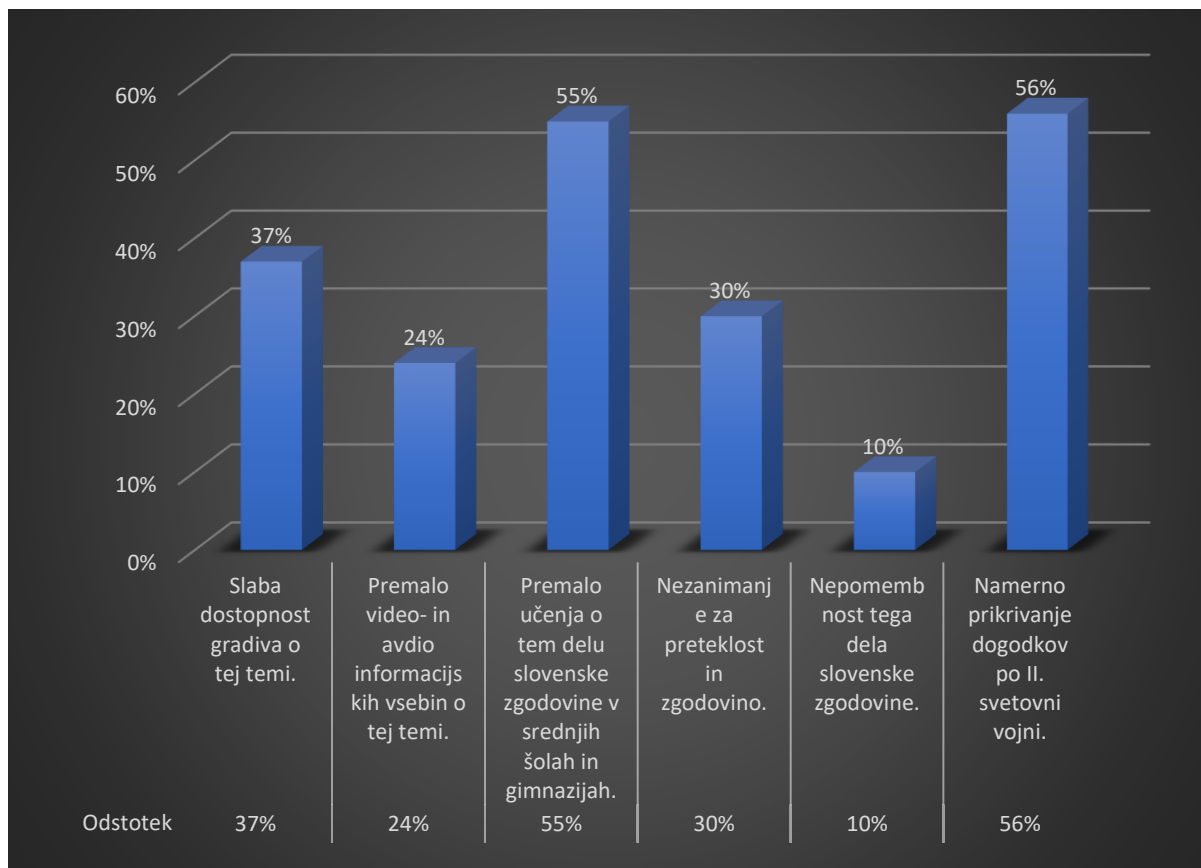
Tabela 9: Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.

Na vprašanje je odgovorilo 65 vprašanih, ki so za Branka Diehla že slišali. Večina, 58 % oz. 38 vprašanih, je izbralo pravilni odgovor, naveden kot prva možnost. 25 % oz. 16 anketiranih

je Branka Diehla zamenjalo za Staneta Oswalda, drugoobtoženega na dachauskih procesih, 12 vprašanih oz. 17 % pa za Janka Puflerja.

Ker je večina vprašanih, ki so za Branka Diehla že slišali, izbrala pravi odgovor, torej da je bil Branko Diehl “celjski komunista, inženir, šahista, alpinista in interniranec dachauskega taborišča,” je šesta hipoteza **potrjena**.

7. Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?

Grafikon 10: Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?

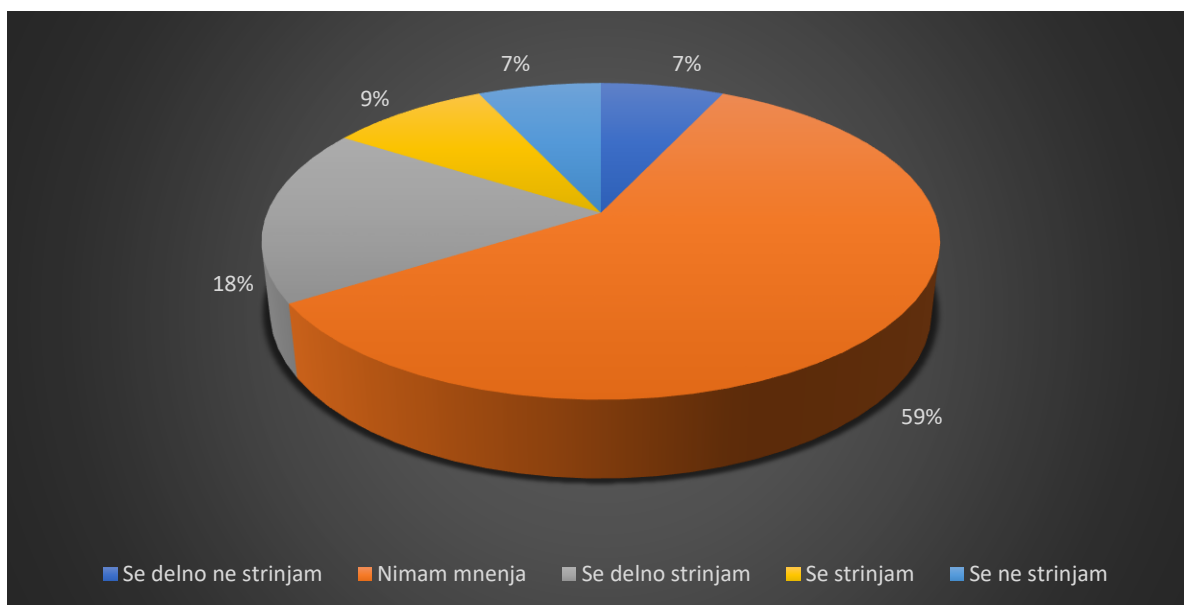
ODGOVOR	ŠTEVILO	ODSTOTEK
Slaba dostopnost gradiva o tej temi.	186	37 %
Premalo video- in avdio informacijskih vsebin o tej temi.	119	24 %
Premalo učenja o tem delu slovenske zgodovine v srednjih šolah in gimnazijah.	275	55 %
Nezanimanje za preteklost in zgodovino.	148	30 %
Nepomembnost tega dela slovenske zgodovine.	50	10 %
Namerno prikrivanje dogodkov po II. svetovni vojni.	282	56 %
Drugo	15	3 %

Tabela 10: Dachauskih procesov je bilo kar deset, a se o njih malo ve. Kaj je po vašem mnenju razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov?

Na vprašanje je odgovorilo vseh 500 anketirancev. Največ, 282 oz. 56 %, jih meni, da je razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov namerno prikrivanje dogodkov po II. svetovni vojni, le odstotek manj, torej 275 vprašanih, kar predstavlja 55 %, pa kot razlog za slabo poznavanje tega dela slovenske zgodovine navaja premalo učenja o tem delu zgodovine v srednjih šolah in gimnazijah. Slaba dostopnost gradiva je razlog za slabo poznavanje dachauskih procesov za 186 vprašanih oz. za 37 %. Kot razlog je “nezanimanje za zgodovino in preteklost” navedlo 148 anketiranih oz. 30 %, 119 vprašanih oz. 24 % pa kot razlog navaja premalo video- in avdio vsebin o tej temi. V kategoriji “drugo” je 15 odgovorov, večina v smislu “ne vem”.

Ker je največ vprašanih kot razlog za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov navedlo “namerno prikrivanje dogodkov po II. svetovni vojni”, ne pa “premalo učenja o tem delu slovenske zgodovine v srednjih šolah in gimnazijah” ali pa “slaba dostopnost gradiva o tej temi”, je sedma hipoteza **zavrnjena**.

8. Označite svoje strinjanje ali nestrinjanje z danimi izjavami o dachauskih procesih in Branku Diehlu.

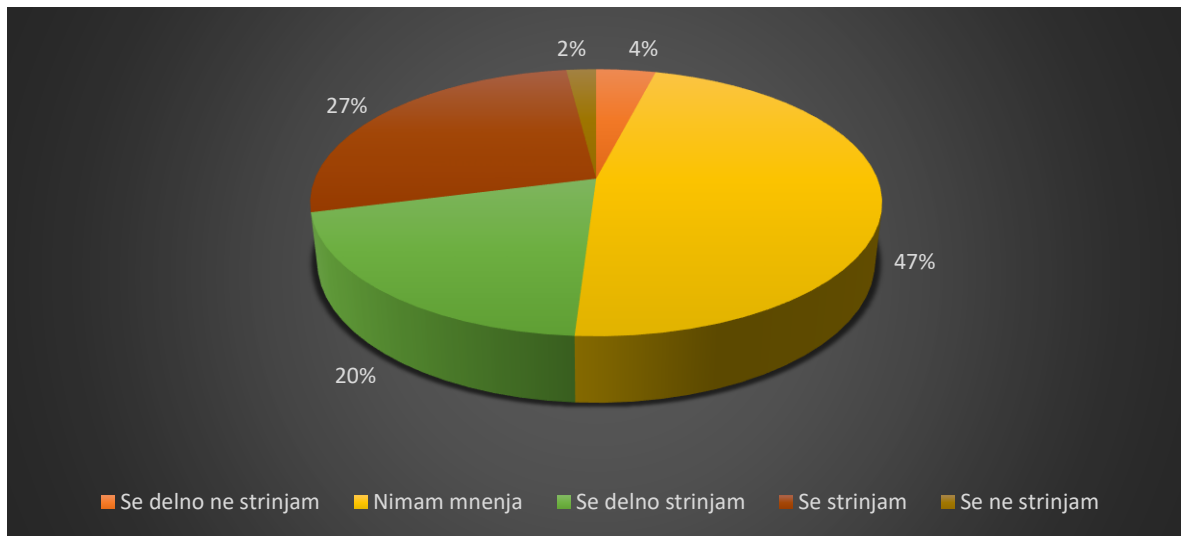

Grafikon 11: Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.

Trditev	Odgovor						
	% število odgovorov	Se ne strinjam	Se delno ne strinjam	Nimam mnenja	Se delno strinjam	Se strinjam	Skupaj
Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.		7 %	7 %	59 %	18 %	9 %	100 %
		34	36	293	90	47	500

Tabela 11: Dachauski procesi so pomembno vplivali na oblikovanje pravnega sistema naše države.

Do dane izjave se je opredelilo vseh 500 vprašanih. Da so dachauski procesi pomembno vplivali na izoblikovanje pravnega sistema države meni 45 vprašanih oz. 9 %. Z dano izjavo se delno strinja 18 % oz. 90 anketiranih, največ, kar 59% oz. 293 vprašanih, pa se do izjave ni opredelilo. Enak je delež tistih, ki se z izjavo delno ne strinjajo (7 % ali 36 vprašanih), in tistih, ki menijo, da dachauski procesi niso vplivali na izoblikovanje pravnega sistema naše države (7 % ali 34 anketiranih).

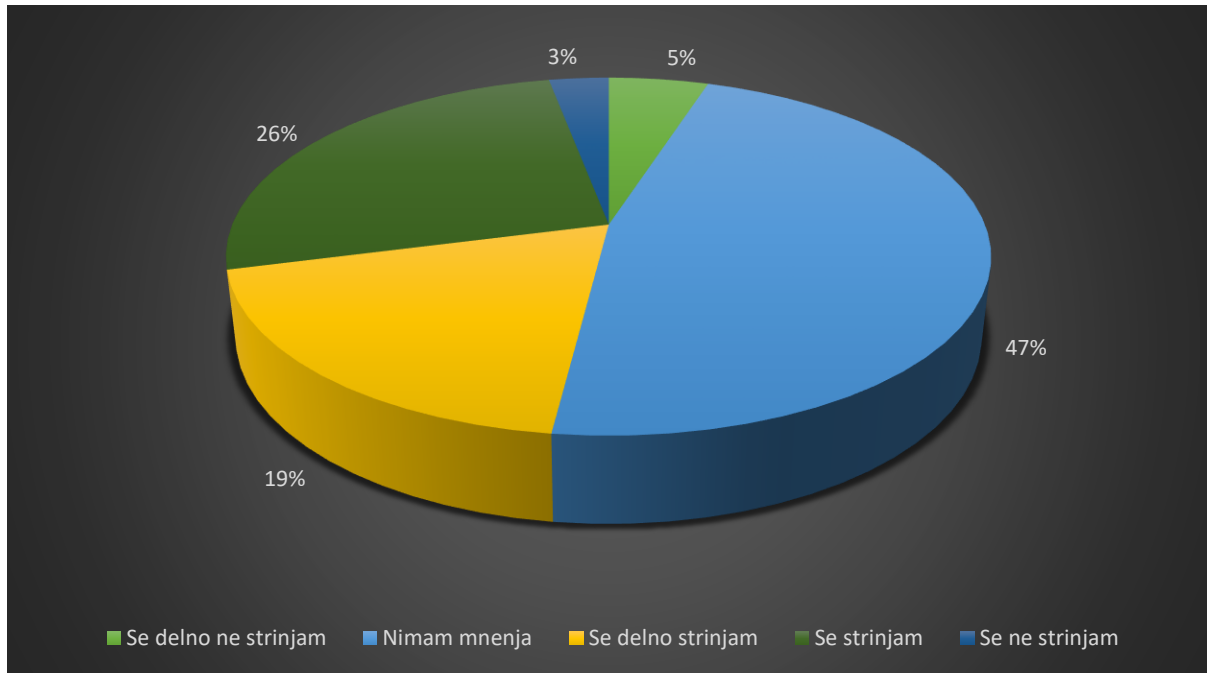

Grafikon 12: Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema.

Trditev	Odgovor					Skupaj
	Se ne strinjam	Se delno ne strinjam	Nimam mnenja	Se delno strinjam	Se strinjam	
Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema.	2 %	4 %	47 %	20 %	27 %	100 %
	10	18	237	102	133	500

Tabela 12: Dachauski procesi nas opominjajo, kakšne so lahko posledice kakršnegakoli totalitarnega sistema

Mnenje z dano izjavo je izrazilo vseh 500 vprašanih. 133 oz. 27 % se jih strinja, da nas dachauski procesi lahko opominjajo, kakšne so posledice totalitarnih sistemov, 102 oz. 20 % pa se jih s tem delno strinja. Do izjave se ni opredelilo 47 % vseh oz. 237 vprašanih, 4 % oz. 18 se jih s tem delno ne strinja, 10 pa jih meni, da dachauski procesi niso opomin za posledice delovanja totalitarnih sistemov.

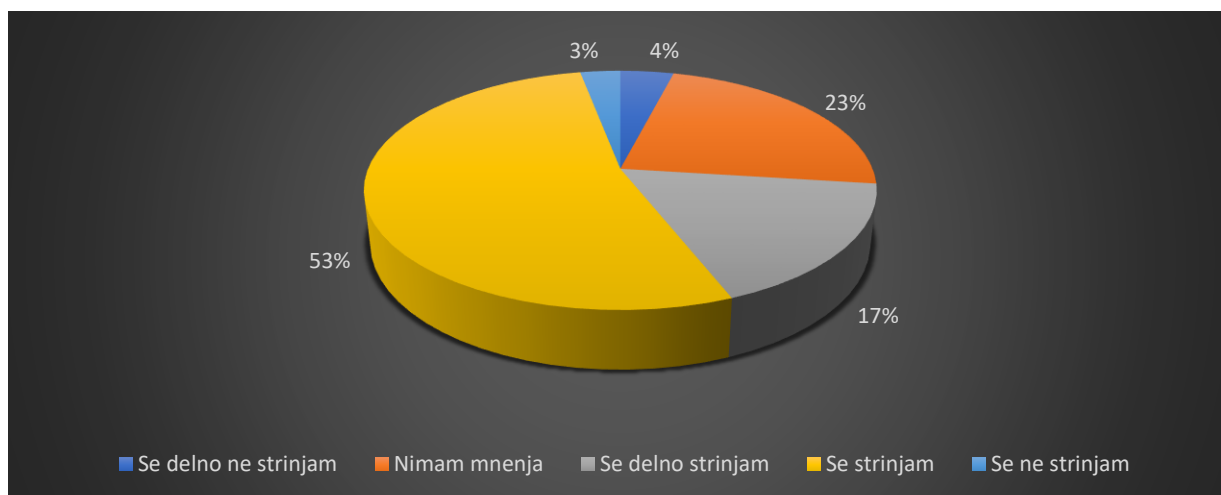

Grafikon 13: : Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države.

Odgovor							
% število odgovorov	Se ne strinjam	Se delno ne strinjam	Nimam mnenja	Se delno strinjam	Se strinjam	Skupaj	
Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države.	3 %	5 %	47 %	19 %	26 %	100 %	
	14	25	236	93	132	500	

Tabela 13: : Dachauski procesi so pomemben opomin za delovanje oblasti in države.

Do dane izjave se je opredelilo 500 vprašanih. 132 oz. 26 % se jih z dano izjavo strinja, 19 % oz. 92 anketiranih pa se delno strinja s tem, da dachauski procesi predstavljajo opomin za delovanje oblasti in države. Mnenja ni izrazilo 236 anketiranih oz. 47 %, s tem pa se jih delno ne strinja 25 oz. 5 %. 14 vprašanih, kar predstavlja 3 % vseh, meni, da dachauski procesi niso opomin za delovanje države.

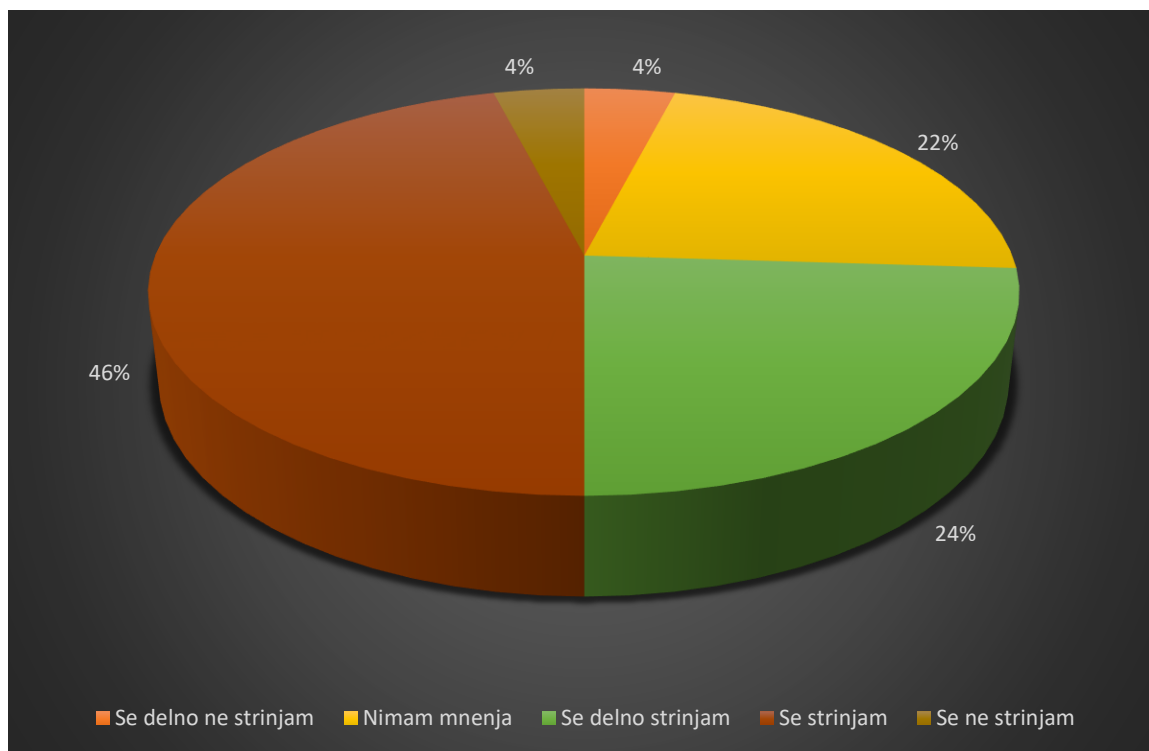
Grafikon 14: Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih.

Trditev	Odgovor					
	Se ne strinjam	Se delno ne strinjam	Nimam mnenja	Se delno strinjam	Se strinjam	Skupaj
Slovinci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih.	3 %	4 %	23 %	17 %	53 %	100 %
	14	22	113	85	264	500

Tabela 14: Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih.

Do izjave se je opredelilo 500 vprašanih. Večina, 264 vprašanih oz. 53 %, se strinja, da Slovenci premalo poznamo zgodovino dachauskih procesov. Z izjavo se jih delno strinja 85 oz. 17 %, do nje pa mnenja ni izrazilo 23 % oz. 113 anketiranih. 22 oz. 4 % se jih z izjavo delno ne strinja, odstotek manj, 3 % oz. 14 vprašanih, pa se jih z izjavo ne strinja.

Grafikon 15: Slovenci bi se morali bolj bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine.

Trditev	Odgovor					Skupaj
	Se ne strinjam	Se delno ne strinjam	Nimam mnenja	Se delno strinjam	Se strinjam	
Slovinci bi se morali bolj bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine.	4 %	4 %	22 %	24 %	46 %	100 %
	18	21	111	118	232	500

Tabela 15: Slovenci bi se morali bolj bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine.

Svoje strinjanje je z izjavo izrazilo 500 anketiranih. Največ, 46 % oz. 232 vprašanih, se strinja, da bi se morali Slovenci bolj seznaniti s tem delom zgodovine. S tem se delno strinja 24 % vprašanih, kar predstavlja 118 oseb. Mnenja ni izrazilo 111 vprašanih oz. 22 %. Da večja seznanitev s tem delom narodne zgodovine ni potrebna meni 18 vprašanih oz. 4 %, delno nestrinjanje z izjavo pa je izrazilo 21 anketiranih, kar prav tako predstavlja dobre 4 %.

Ker se večina vprašanih strinja (ali pa delno strinja), da Slovenci premalo poznamo ta žalosten del narodne zgodovine in da bi se morali z njim bolj seznaniti, **potrjujeva** tudi zadnjo, osmo hipotezo.

7.2 POVZETEK ANALIZE ANKETE

Anketo, ki je sestavljena iz enajstih vprašanj, je reševalo 500 oseb različnega spola, starosti ter statusnega profila. Glavni namen ankete je bil preveriti poznavanje Branka Diehla in dachauskih procesov med ljudmi ter poiskati vzroke za slabo poznavanje zgodovine dachauskih procesov.

Anketa je potrdila, da je splošno znanje in poznavanje tako dachauskih procesov kot Branka Diehla slabo, saj več kot dve tretjini anketirancev še ni slišalo za Diehla in dachauske procese. Prav tako je anketa potrdila najina predvidevanja, da bo večina tistih, ki so za dachauske procese že slišali, vedela, kaj so dachauski procesi bili in kakšen ji bil njihov namen. Po anketi sodeč lahko torej sklepamo, da je poznavanje dachauskih procesov slabo, vzrokov za to pa je več. Anketiranci so kot najpogostejši vzrok navajali namerno prikrivanje dogodkov po II. svetovni vojni in premalo učenja o tem delu slovenske zgodovine v srednjih šolah in tudi gimnazijah. Nekaj anketirancev meni tudi, da je gradivo o tej temi slabo dostopno, dela anketirancev pa kakršnakoli zgodovina sploh ne zanima. Le majhen del anketirancev je kot razlog za slabo poznavanje navedel nepomembnost tega dela slovenske zgodovine, iz česar lahko sklepamo, da se ljudje zavedajo pomembnosti dachauskih procesov in njihovega vpliva na slovensko sodobnost.

Rezultati ankete potrjujejo, da bi se Slovenci morali bolj izobraziti o tem delu slovenske novejšje zgodovine, saj jo očitno preslabo poznamo. Velik del anketirancev se strinja tudi, da so dachauski procesi pomemben opomin za varovanje demokracije in delitve oblasti v tri veje, ki v demokratični družbi morajo biti neodvisne ena od druge.

8 INTERVJUJI

V raziskovalni nalogi sva intervjuvala osebe, ki se tako ali drugače spoznajo na življenje Branka Diehla, na njegovo delo in usodo, na dachauske procese. Poskušala sva vstopiti v stik s strokovnjaki različnih ideologij in nazorov, ki imajo sicer objektivni, a različen pogled na dogajanje v bivši Jugoslaviji. Intervjuvala sva jih pet, ki so se na najino prošnjo odzvali.

Vprašanja za intervjuvance niso vedno enaka, saj poskušajo zajeti njihovo poznavanje dachauskih procesov in pogled na prvoobtoženega Branka Diehla. Kakšno vprašanje se tudi ponovi, saj je ključno za najino raziskovanje in sva nanj želela odgovor od vseh intervjuvancev.

Poudariti velja, da so stališča intervjuvancev njihova lastna in ne odražajo vedno mnenja avtorjev naloge. V intervjujih so bile z lekturo odpravljene samo pravopisne napake, vse drugo ostaja kot v originalu.

Na intervju so se odzvali:

- **Boris Hajdinjak**, direktor Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, velik poznavalec dogajanja v koncentracijskih taboriščih med II. svetovno vojno;
- **ing. Živa M. Ilić**, nečakinja Branka Diehla;
- **dr. Mateja Jeraj**, zgodovinarica in arhivarka, avtorica knjige Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, odlična poznavalka dachauskih procesov;
- **dr. Tone Kregar**, direktor Muzeja za novejšo zgodovino Celje, izjemen poznavalec celjske zgodovine;
- **dr. Milko Mikola**, zgodovinar in nekdanji arhivar, vrhunski poznavalec slovenske povojne zgodovine, avtor knjige Sodni procesi na Celjskem 1944–1951 ter več drugih knjig.

8.1 Boris Hajdinjak

Boris Hajdinjak je mariborski zgodovinar, ki je položaj direktorja Centra za judovsko dediščino Sinagoga Maribor prvič zasedel leta 2017, pred kratkim pa je nastopil svoj drugi mandat. Nekdanji profesor zgodovine na Prvi gimnaziji Maribor je velik poznavalec dogajanja v koncentracijskih taboriščih med II. svetovno vojno, avtor in soavtor številnih razstav ter avtor strokovnih in poljudnih člankov s področja judovske in nejudovske zgodovine. Na podlagi predvidevanj o tem, da je bil Branko Diehl (vsaj deloma) Jud, ki so se šele po pričevanju nečakinje Žive M. Ilić izkazala za resnična, je prof. Hajdinjak v intervjuju razjasnil marsikaj v zvezi z Diehlovimi leti, preživetimi v Dachau.

Slika 17: Boris Hajdinjak

<https://www.vecer.com/maribor/aktualno/intervju-boris-hajdinjak-direktor-sinagoge-maribor-vaski-osebnezi-so-dobili-mocno-orozje-10241441>, 26. 2. 2022)

1. Med raziskovanjem sva ugotovila, da je bilo veliko internirancev taborišč po vojni obsojenih, saj naj bi v nacističnih koncentracijskih taboriščih sodelovali z gestapom. So v koncentracijskih taboriščih res delovale mreže gestapa? Je taka mreža delovala tudi v Dachau?

V vseh nemških koncentracijskih taboriščih je bil t. i. taboriščni gestapo. Za razumevanje tega pojma moram najprej razložiti njegovo ozadje.

Zelo kmalu po začetku II. sv. vojne, 27. IX. 1939, so se različne, pred tem samostojne organizacije nacistične tajne policije združile v Reichssicherheitshauptamt (kratica: RSHA) s sedežem v Berlinu. Najpomembnejši sta bili Sicherheitsdienst (kratica: SD), prvotno obveščevalna služba nacistične stranke in nato tajna politična policija južnega dela Nemčije s sedežem v Münchnu, in Geheime Staatspolizei (okrajšava: Gestapo), prvotno tajna politična policija nemške zvezne dežele Prusija (62 % ozemlja Nemčije) s sedežem v Berlinu. Osnovna naloga RSHA je bil boj proti vsem »sovražnikom Rajha« znotraj in zunaj meja nacistične Nemčije. Kot vse ostale nacistične policije je bil tudi RSHA del SS in zato podrejen državnemu vodju SS Heinrichu Himmlerju (1900, München–1945, Lüneburg), ki je bil vsaj od leta 1941 »človek št. 2« nacistične Nemčije. Pred njim je bil »človek št. 2« Hermann Göring (1893, Rosenheim–1946, Nürnberg). RSHA je vodil Himmlerjeva »desna roka« Reinhard Heydrich (1904, Halle an der Saale–1942, Praga), od leta 1941 »človek št. 3« nacistične Nemčije. RSHA je sestavljalo prvotno šest, od 1. IV. 1940 sedem uradov:

- Urad I: osebje RSHA – kadrovski oddelek, usposabljanje, šolanje, disciplina;
- Urad II: organizacija, uprava, pravo, gospodarstvo, tehnika;
- Urad III: t. i. notranji SD – zbiranje informacij znotraj Nemčije;
- Urad IV: Gestapo – preučevanje in uničevanje nasprotnikov Nemčije;
- Urad V: kriminalistična policija (okrajšava: Kripo) – nepolitična huda kazniva dejanja (npr. posilstva, umori in požigi);
- Urad VI: t. i. zunanji SD – zbiranje informacij izven Nemčije;
- Urad VII: ideološke raziskave in vrednotenje – tudi propaganda proti nasprotnikom Nemčije in ugotavljanje javnega mnenja v Nemčiji.

Iz zgornjega opisa uradov RSHA je razvidno, da je večino taboriščnikov v koncentracijska taborišča poslal Gestapo. Večina nacističnih koncentracijskih taborišč je bilo t. i. delovnih taborišč. Bila so namenjena kaznovanju in uničevanju nasprotnikov Nemčije z delom. Zato so bila podrejena gospodarskemu uradu SS (nemško: SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt). Takšno je bilo tudi prvo nacistično koncentracijsko taborišče Dachau, ustanovljeno 22. III. 1933, torej manj kot dva meseca po nacističnem prevzemu oblasti v Nemčiji. Gestapo je pošiljal nasprotnike Nemčije tudi v t. i. uničevalna taborišča (tudi taborišča smrti), kjer so skoraj vse tja prispele ubili takoj po prihodu, zelo majhno število pa pustili pri življenju, da so v njih delali. Uničevalna taborišča so bila samo na ozemlju Poljske in Belorusije ter so delovala v letih 1942–1943. Bila so pod poveljstvom območnih vodij SS in policije. Tako je Odilo Globocnik (1904, Trst–1945, Paternion), poveljnik SS in policije na območju Lublina,

poveljeval uničevalnim taboriščem Belzec, Sobibor in Treblinka. Samo koncentracijsko taborišče Auschwitz je bilo hkrati delovno in uničevalno taborišče. Auschwitz je bil ob ustanovitvi leta 1940 delovno taborišče. Do leta 1942 je Auschwitz postal največje delovno taborišče. Prav zato je od leta 1942 Auschwitz tudi uničevalno taborišče. Ko so leta 1943 ukinili zgoraj omenjena Globocnikova taborišča, je bil Auschwitz edino uničevalno taborišče in zato tudi kraj največjega števila umrlih, 1.1 milijona ljudi, v posameznem taborišču. Ne glede na to, je Auschwitz ves čas obstoja ostal podrejen gospodarskemu uradu SS.

Gestapo ni poveljeval koncentracijskim taboriščem in zato so v njih ustanovljali njegove izpostave ali t. i. taboriščni gestapo. Ta je bil sicer eden od petih oddelkov taborišče uprave (uradno Oddelek II: politični oddelek), a obenem podrejen območnemu poveljstvu RSHA in centrali RSHA v Berlinu. Število članov taboriščnih gestapov ni bilo veliko, celo v Auschwitzu morda le nekaj deset. Vsekakor je bilo članov taboriščnega gestapa mnogo manj kot stražarjev (uradno Oddelek III taborišče uprave), ki jih je bilo na vrhuncu delovanja v Auschwitzu okoli 4.000. Osnovna naloga taboriščnega gestapa je bila registracija taboriščnikov ob prihodu, izpustitvi, premestitvi, pobegu ali smrti. V tem delu delovanja taboriščnega gestapa je bila še posebej pomembna njegova vloga pri morebitni izpustitvi. Predlog za izpustitev je vedno prišel iz krajevnega gestapa območja, s katerega je taboriščnik prišel. Samo v primeru, ko se je taboriščnik »primerno vedel«, je njegovo izpustitev potrdil taboriščni gestapo. Ne vem, ali je bil Diehl kadarkoli predlagan za izpustitev. Vsekakor pa je jasno, da tudi v kolikor je do tega prišlo, ni bil izpuščen, kar bi kazalo na to, da se z vidika taboriščnega gestapa ni »primerno vedel«. Naloga taboriščnega gestapa je bilo nadaljnje zasliševanje taboriščnikov, bodisi zaradi tega, ker so pričakovali, da so se ljudje po prihodu v taborišče omehčali, bodisi zato, ker so prišle iz območja, s katerega je izviral taboriščnik, novi podatki. Med naloge taboriščnega gestapa je sodil tudi boj proti odporniškemu gibanju taboriščnikov, preprečevanje pobegov in stikov z zunanjim svetom. Prav za te naloge bi taboriščni gestapo potreboval vohune oz. skrite sodelavce med taboriščniki. Po meni znanih podatkih taboriščni gestapi niso imeli vohunskih organizacij, gotovo pa so s svojim delom, ki je vključevalo tudi mučenje, prišli do taboriščnikov, ki so jim izdali informacije tudi o odporniškem gibanju taboriščnikov, načrtovanih pobegih in stikih z zunanjim svetom. Število takšnih primerov gotovo ni bilo zelo veliko.

Morebitnih informatorjev taboriščnega gestapa ne smemo zamešati s kapoji, ki so bili podrejeni stražarjem. Kapoji so bili taboriščniki, ki so nadzorovali, pogostokrat pa tudi kaznovali ostale taboriščnike. Pogosto, nikakor pa ne vedno, so bili kapoji Nemci, ki so bili poslani v taborišča zaradi »običajnega« kriminala, in ne zaradi političnih razlogov. Mimogrede: v skupino političnih taboriščnikov so sodili tudi Judje, ki so bili poslani v taborišča zaradi rase, ki jo je nacistična ideologija štela za politični zločin. Tudi taboriščniki, ki niso bili Nemci, so bili kapoji in med njimi so bili tudi komunisti. Kapoji so bili za svojo delo privilegirani s strani taboriščne uprave, obenem pa temu primerno osovraženi s strani ostalih taboriščnikov. Sistem kapojev je bil tako vseobsegajoč, da so navadni taboriščniki pogostokrat tudi v ljudeh, ki so imeli kakšno drugo privilegirano funkcijo, npr. pisarjih, videli kapoje. Diehl je sodil med privilegirane taboriščnike, saj je bil kemik na malarijski postaji in ni opravljal težkega fizičnega dela. Zato si ni težko predstavljati, da je bil osovražen vsaj pri nekaterih navadnih taboriščnikih. Kaže, da je to bila osnova za nekatera za Diehla obremenilna pričevanja. Dejstvo je, da niso bili vsi privilegirani taboriščniki samo zlo. Pogostokrat so svoj privilegirani položaj izkoristili za pomoč posameznikom ali tudi celim skupinam taboriščnikov. Ta pomoč je bila običajno pogojena s pripadnostjo določeni skupini taboriščnikov: npr. kapo komunist je gotovo prej pomagal komunistom kot drugim. Gotovo pa je tudi najbolj pozitivno delujoči privilegirani taboriščnik moral sodelovati s stražarji in taboriščno upravo, ne pa nujno tudi s taboriščnim gestapom. Nenazadnje: tudi kapo je bil taboriščnik in njegovo življenje ni bilo bistveno več vredno kot življenje navadnega taboriščnika. Tudi ni nepomembno, da so ob osvoboditvi taboriščniki sami obračunali z mnogimi kapoji. Vsaj v nekaterih primerih so bili kapoji po osvoboditvi postavljeni pred sodišča.

2. Če je takšna mreža res delovala, kakšen namen je imela v iztrebljevalnem taborišču, kjer je bila življenjska doba internirancev v povprečju zelo kratka?

Kot sem napisal zgoraj: možnosti, da je taboriščnik sodeloval s stražarji in taboriščno upravo, ne pa nujno tudi s taboriščnim gestapom, ni bilo malo. A velja se spomniti, da je taboriščni sistem želel ljudi razčlovečiti do te mere, da bi skrbeli samo še za sebe. Zato so mnogi taboriščniki v želji po preživetju sklenili »pakt s hudičem«, ki pa ni samo povečal njihove možnosti za preživetje, pač pa je tudi omogočal, da pomagajo vsaj nekaterim sotrpinom.

Povprečna življenjska doba taboriščnikov v Dachau, ki je bil vedno samo delovno taborišče in nikoli uničevalno taborišče, je bila gotovo kratka. A razmere v Dachau, v katerem je bilo verjetno največ taboriščnikov iz Slovenije, so bile znosnejše kot v npr. v Mauthausnu, ki je bil po številu taboriščnikov iz Slovenije na drugem mestu. Tako je od prvega transporta Slovencev v Mauthausen, ki je tja prispel 23. VIII. 1941 in je štel 251 jetnikov iz zaporov na Borlu ter v Celju in Mariboru, v šestih mesecih umrlo 93 ali 37 % taboriščnikov. Auschwitz je bil že v svojem delovnem delu še hujši kot Mauthausen. To lahko podkrepim s številkami: v letu 1941 je bilo v Auschwitz poslanih 57 Slovencev. Od tega jih je med II. sv. vojno umrlo 46 ali 82 %: 43 ali 77 % jih je umrlo v Auschwitzu, vsi še v letu 1941 ali 1942, po eden je bil izpuščen in nato padel kot partizan, premeščen v koncentracijskem taborišču Dachau in umrl tam ter vrnjen v Maribor in ustreljen kot talec. Ne glede na kratko povprečno življenjsko dobo taboriščnikov so obstajali razlogi za obstoj taboriščnega gestapa (glej zgoraj).

3. Ali obstaja podatek, koliko internirancev je v Dachau preživel štiri leta? Je bilo to, po Vašem mnenju, sploh mogoče?

Žal ne razpolagam s skupnim številom taboriščnikov, ki so preživel štiri leta v Dachau. Gotovo niso bili zelo številčni, so pa tudi taboriščniki, ki so preživel še več časa v Dachau: npr. Hans Gasparitsch (1918, Stuttgart–2002, Stuttgart: <https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/history-online/survivors-speak/>). Pogledal sem podatke za meni znane Slovence, ki so bili leta 1941 poslani v Dachau. Ugotovil sem 17 takšnih taboriščnikov: 13, med njimi tudi Diehl, je bilo poslanih v Dachau iz zapora v Begunjah. Nihče izmed njih ni umrl v Dachau. Pred koncem vojne so umrli trije ali 17,5 %: Fortunat/Nande Cizej je po izpustitvi iz Dachau konec leta 1943 postal partizan, bil ujet in ustreljen kot talec v začetku leta 1944, Oton Prosen in Jože Medved sta bila premeščena v Mauthausen in umrla v njegovi najhujši podružnici Gusen leta 1942. Iz Dachau je bilo poleg že omenjenega, ki je umrl kot talec, pred koncem vojne izpuščenih še sedem slovenskih taboriščnikov iz leta 1941. Med njimi je bil tudi predvojni komunist Stanislav/Stane Oswald, kasneje skupaj z Diehlom prvoobtoženi na t. i. 1. dachauskem procesu. Eden od teh sedmih, kaplan iz Slivnice pri Mariboru Anton Orosel, je bil ponovno aretiran in ponovno poslan v Dachau, kjer je dočakal osvoboditev. Še šest slovenskih taboriščnikov iz leta 1941, torej 35,5 %, je v Dachau dočakalo osvoboditev. Med njimi je bil Diehl. Trije od teh šestih, ki so tako kot Diehl bili celotno vojno v Dachau, so bili tudi obsojeni na dachauskih procesih: španski borec Jože Mavc/Mavec, Alojz Veršnik in Franc Žumer. Eden

slovenskih taboriščnikov Dachaua iz leta 1941 španski borec Wilhelm/Vilko Hermann/Herman je bil leta 1943 premeščan v Auschwitz. Tam je dočakal razpustitev taborišča v začetku leta 1945 in bil premeščen v Mauthausen ter nato še njegovi podružnici Melk in Ebensee, kjer je dočakal osvoboditev. Tudi on je bil v okviru dachauskih procesov aretiran, a ni dočakal obsodbe, saj je v zaporu naredil samomor. Skupaj je bilo tako šest slovenskih taboriščnikov Dachaua iz leta 1941, torej 35,5 %, obtoženih na dachauskih procesih.

Gotovo so imeli večje možnosti preživetja tisti, ki so bili mlajši ter zato bolj odporni in zdravi. Možnosti za preživetje je povečalo tudi znanje nemščine in morda še kakšnega jezika ter poklic, ki je bil koristen za taboriščno upravo ali celo za Nemčijo (npr. ponarejevalci denarja v Buchenwaldu: https://de.wikipedia.org/wiki/Die_F%C3%A4lscher). Večjo možnost preživetja so imeli zagotovo tudi tisti, ki so bili vsaj malo privilegirani (npr. delo pod streho in ne na prostem), ali so bili del taboriščnega odporniškega gibanja. V splošnem so imeli taboriščniki z daljšim stažem zaradi izkušenj, privilegijev in poznanstev večje možnosti za preživetje kot novinci. Če je imel posamezni taboriščnik več navedenih ugodnih značilnosti, takšen je zagotovo bil Diehl, je imel večje možnosti preživetja. 100 % možnosti preživetja ni bilo; še več: bolj ko se je bližal konec vojne, manjša je bila verjetnost preživetja.

4. Sami najbrž poznate tragično usodo Branka Diehla, dachauskega interniranca, ki je bil po koncu II. svetovne vojne obsojen zaradi domnevne kolaboracije z gestapom v Dachauu. Kdo je, po vašem mnenju, prvi in glavni "krivec" za Diehlovo usodo? On sam ali takratna povojna oblast? Ali dopuščate možnost, da je Diehl res bil tajni sodelavec gestapa in si je s tem tako rekoč sam skrojil usodo?

Glavni krivec za Diehlovo usodo je bila nedvomno povojna oblast, ki je po mojem mnenju z dachauskimi procesi izvedla partijsko čistko po stalinističnem vzorcu. Da so za tarčo te čistke izbrali ljudi, ki so preživeli koncentracijska taborišča, je težko pojasniti, kaj šele razumeti. Morda je na to odločitev vplivalo mnenje, da so preživeli koncentracijskih taborišč manj vredni kot tisti, ki so se s puško v roki borili proti okupatorju. Kot nam kaže zgodba Hermine Seničar (1905, Bukovlje/Stranice–1963, Celje), Celjanke, predvojne komunistke in preživele taboriščnice Auschwitzta (glej: <https://www.rtvsllo.si/kultura/film-in-tv/pozabljeni-grob-zgodba-o-velikih-dogodkih-ki-so-jih-ustvarjali-majhni-ljudje/578141>), se je ta miselnost pojavila že pred dachauskimi procesi. Vsekakor ni bilo odločilno dejansko medvojno delovanje Gestapa oz.

bolj pravilno RSHA, ki se je ves čas vojne učinkovito boril proti odporniškemu gibanju. Tako je bila še v začetku leta 1945 v Ljubljani odkrita partizanska obveščevalna mreža, ki je z dr. Vladimirjem Kantetom (1905, Šmarje/Ajdovščina–1945, Ljubljana) segala v sam vrh domobranske policije, z Marico Malahovsky (1903, Ljubljana–1945, Turjak) pa dobesedno na pisalno mizo domobranskega vodje Leona Rupnika (1880, Lokve/Nova Gorica–1946, Ljubljana). Uspehi Gestapa so temeljili tako na sistematičnem obveščevalnem delu in brezobzirnih zasliševanjih zajetih članov odporniškega gibanja, kot tudi na neizkušenosti in nesposobnosti odporniškega gibanja. Nekateri, gotovo ne večina, zajeti člani odporniškega gibanja so postali sodelavci Gestapa ne samo kot izdajalci, pač pa tudi kot vrinjenci v odporniško gibanje. Za uspehe Gestapa je bilo lažje kriviti resnične in izmišljene izdajalce in vrinjence kot pa lastne napake. Zato je v odporniškem gibanju nastala psihoza nezaupanja, ki je pripeljala do zelo žalostnih zgodb (npr. t. i. pohorska afera iz začetka leta 1944). Zelo jasno je to skoraj obsedenost z domnevno vseprisotnim Gestapom razbrati npr. v romanu Toneta Svetine (1925, Bled–1998, Bled), *Ukana I-III*, izdanega v letih 1965–1969. Roman precej objektivno opisuje dogajanje na Gorenjskem in Primorskem v letih 1943–1945. Nekoč je bil velika knjižna uspešnica in je izšel celo v obliki stripa z ilustracijami Štefana Planinca (1925, Ljubljana–2017, Ljubljana). Gotova je ta medvojni neupravičeni sloves Gestapa imel neko vlogo, morda celo odločilno, da so njegove domnevne sodelavce iz koncentracijskih taborišč izbrali za tarče za specifično slovensko stalinistično čistko. Ne nazadnje jih je bilo takratnemu javnemu mnenju lažje prikazati kot izdajalske gestapovske agente kot pa npr. trockiste, kar je bila najpogostejša oznaka izdajalcev v sovjetskih čistkah pred II. sv. vojno. Sicer pa sem že zgoraj opisal, kako absurdna je bila ta obtožba za ljudi, ki so preživeli koncentracijska taborišča.

5. Zakaj je pomembno, da se slovenski državljani in državljanke izobrazijo o tem delu slovenske zgodovine, torej o žalostnih usodah bivših taboriščnih internirancev in kasneje obsojencev na dachauskih procesih, in na kakšen način lahko to storimo?

Osebno menim, da je zelo pomembno, da se slovenski državljani in državljanke izobrazijo o vsej slovenski zgodovini. Morda je najbolj jedrat opis, zakaj je to pomembno, dejstvo, da če ne poznaš preteklosti, ne razumeš sedanjosti in ne moreš načrtovati prihodnosti. To velja še posebej za zgodovino II. sv. vojne, saj je njen vpliv na sedanjost še vedno neposreden. Zaradi žrtev II. sv. vojne se je po njej marsikaj spremenilo, ne sicer povsod enako in istočasno.

Vsekakor danes živimo v družbi, ki je boljša od tiste pred II. sv. vojno, saj temelji na človekovih in političnih pravicah. V tem okviru so žalostne usode bivših taboriščnih internirancev in kasneje obsojencev na dachauskih procesih številčno zelo majhen del. A glede na to, da gre za specifično slovensko zgodbo ter za delovanje dveh nedemokratskih sistemov, nemškega nacizma in jugoslovanskega/slovenskega socializma, menim, da si žrtve dachauskih procesov zaslužijo posebni/izpostavljeni pomen. Ne nazadnje je to bilo spoznano še v času socialistične Slovenije: pravni rehabilitaciji leta 1976 je sledila še politična rehabilitacija leta 1986. Dodajam še človeško plat: ker deset na smrtno kazen obsojenih na t. t. dachauskem procesu nima znanih grobov in s tem konkretne točke spomina, menim, da je še posebej pomembno, da jim vrnemo imena, obraze in življenjske zgodbe. Tako jim ne vrnemo vsaj del tega, kar so bili pred procesom, temveč se jim tudi na najboljši možni način oddolžimo za njihovo žrtev. Verjamem, da bo raziskovalna naloga o ing. Branku Diehlu dosegla ta cilj.

8.2 Živa M. Ilić

Živa Mirković Ilić je diplomirana inženirka geologije, ki živi v Beogradu. Je hčerka Silve Mirković Diehl, mlajše sestre Branka Diehla, ki je v Beogradu našla službo, se tam poročila in si ustvarila družino. Živa M. Ilić je edina še živeča sorodnica Branka Diehla, s katero nama je uspelo vzpostaviti stik. Za to je zaslužen dr. Tone Kregar. Diehlova nečakinja je dragocena priča, saj je odgovorila na marsikatero vprašanje o življenju in delu glavnega subjekta najine naloge. Marsikaj brez pomoči ge. Ilić ostalo manj jasno ali nepojasnjeno.

Slika 18: Živa M. Ilić (<https://rs.linkedin.com/in/mirkovic-ilic-%C5%BEiva-9035a576>, 28. 02. 2022)

1. Družina Diehl je bila v dvajsetih letih 20. stoletja ena najpremožnejših družin na Celjskem, a je v začetku tridesetih let izgubila večino svojega imetja. Prvorojenec Diehlovih, Branko, se je v tem času šolal na Dunaju, kjer je študiral kemijo. S čigavo (finančno ali drugačno) pomočjo je lahko Branko Diehl dokončal študij in kasneje v Ljubljani tudi diplomiral?

Družina Diehl je prišla v Celje leta 1902. Morda tudi leta 1903, obstala je nekako na pol poti med Dunajem in Trstom. Brankova mama, Židinja Johanna Friedrich, je v Trstu v banki svojega očeta in brata, spoznala klienta banke Roberta Diehla pl. Premersteina. Zelo mlada se je poročila z njim. Ker se jima je za to odpovedala skoraj cela družina, tako z ene kot druge strani, nista želela ostati ne v Trstu ne na Dunaju. Pa tudi ne v Ptujju, kjer sta se večkrat srečala pri stricu mojega starega očeta, ki je bil v tistem času župan Ptujja. Oba, tako Robert kot Johanna, sta bila iz zelo bogatih družin.

Od celjskega premoženja je stari oče izgubil novo hišo z vrtom, zemljo in gozdom, ki se je nadaljeval v njihov družinski park. Živel so na Dolgem polju 6, Celje. Tovarna žganih pijač in Prva Kamnoseška industrijska družba so ostale (s prekinitvami) v njegovi in lasti njegovih

otrok vse do leta 1945. (Logotip in opis podjetja najdete v knjigi dr. Milka Mikole, o njem pa govori tudi Janko Orožen v knjigi Industrija na Celjskem.)

Branko Karel Diehl, rojen 27. julija 1905 v Celju, je v Celju končal osnovno šolo, gimnazijo in glasbeno šolo. Na Dunaj je odšel študirat kemijo leta 1923. Stanoval je pri stricu, maminem bratu, ki je bil edini, ki se po nezaželeni poroki ni odpovedal svoje sestre. Natan Oskar Friedrich je bil bankir, prokurist in lastnik Fuzionirane Banke Evrope (Dunaj, Trst, Budimpešta, Gradec...). Bil je zelo bogat in je vsem pomagal. Moj stric Branko je na Dunaju ostal le eno leto, saj se ni mogel pomiriti z dejstvom, da je bil kot Slovenec slabše obravnavan in ocenjevan. Ker so na ljubljanski univerzi ravno tisto leto končno odprli tudi tehnične in naravoslovne študijske smeri, se je prepisal. Iz kemije je potem na Filozofski fakulteti tudi diplomiral leta 1931.

Naj na tem mestu vprašam tisto, čemur se tudi sama čudim: Ali ni pravi čudež, da so bili vsi štirje otroci moje stare mame in očeta, čeprav sta si bila tako narodnostno kot versko različna, zapriseženi Slovenci?

Prvi veliki finančni udarec je moj stari oče Robert Diehl doživel že leta 1920 ali 1922, ko je pokril dolg celjskemu trgovcu Antonu Kolencu, da le-ta ne bi izgubil svojega premoženja.

Tako je njegova hči Sonja Fink s svojimi sinovi, Markom Finkom in ostalimi, po restituciji pridobila nazaj vse njihovo premoženje. V družini Diehl pa sicer finančnih problemov ni bilo vse do 1932. leta. Tudi pozneje so le nekako »plaval«, čeprav so imeli nad sabo štiri podpisane menice celjskih imenitnejšev (Rebek, Rakuš, ostalih dveh se žal ne spominjam), ki so ga finančno praktično uničili.

Branko se je po selitvi v Ljubljano nastanil pri teti Beatrix (Berti) Diehl, poročeni pl. Horvat. Brankov brat Vladimir, klicali so ga Tajči, je kot pravnik živel pri teti Eli Ahtik v Ljubljani, Brankova sestra, moja teta Mira v Gradcu v Avstriji, moja mama pa je zaradi bolezni preživela dve leti na otoku Rabu. To je, kolikor je le zmožeg financiral stari oče Robert, ki je bil v svojih srečnejših, bogatejših let mecen slovenske mladine. Mnogim je namreč pomagal; vsako leto je bilo pri hiši najmanj 8 dijakov, ki je skrbel zanje.

2. Med raziskovanjem sva v nekih virih zasledila, da se je politična aktivnost Branka Diehla začela prav na Dunaju, v času njegovega študija, v partijskih dokumentih pa je navedeno, da se je Diehl za politiko začel zanimati šele po tem, ko je diplomiral, torej po letu 1931. Kdaj se je Branko Diehl resnično začel zanimati za politiko in kako se mu

je uspelo prebiti v krog takrat še prepovedanih komunistov? Kakšni so bili njegovi razlogi za vstop v politiko?

Točno, na Dunaju se je začela resnična politična aktivnost mojega strica. Je pa zanimivo, da je že v zgodnjih otroških letih stric Branko svojim sestram, bratu in sestričnam razlagal, da bo nekoč predsednik ZDA in da ga zato vsi kot najstarejšega morajo ubogati.

Vemo, da se je na Dunaju spoznal z Mustafom Golubićem in verjetno še z drugimi komunisti. To je moji mami potrdila tudi njegova žena, gospa Golubić, ko je bila leta 1941 zaprta v celjskem Starem piskru. Gospe Golubić (mislim, da je bila Marija) niso vodili na pretepanja kot ostale zapornike. Iz čudnih, neznanih izvirov je dobivala pakete skoraj vsak dan, v njih pa tudi luksuz za tisti čas – čokolado in cigarete. Ko so jo Nemci zasliševali, so jo vprašali za mesto prebivanja v Celju. Odgovorila je, da živi na Polulah 24. Zasliševalec je vedel, da to ni njen naslov in je zavpil: »Was? Aus Honolulu?« Skratka, čudna zgodba ... Verjetno ni bilo slučajno, da so jo dali k moji mami v celico in da sta bili edino onidve sami v celici. Mama je bila potem odrejena za ustrelitev, skupaj z Marinko Goričar, a je po čudežu ostala živa.

Zelo zgodaj se je Branko zanimal za politiko v kontekstu spremembe nekega takratnega zakona. Zavzemal se je za spremembo nepravičnih odločb, ki so močno grenile življenje večini ljudstva. Pri njem ni šlo za kakšno oblastizeljnost, dejansko se je hotel boriti za pravico ljudi. Že doma so se marsikdaj pogovarjali o nemogočih razmerah pogojih za delavce in kmete. Kot rečeno, pa je tudi Brankov oče bil socialno čuteč človek, ki je pomagal mnogim dijakom in študentom, pa tudi otrokom brez staršev in drugim pomoči potrebnim. Za to je moja stara mama dvakrat dobila priznanje Rdečega križa, 1912. in 1924. pa tudi priznanje kralja Aleksandra.

Svoje partijske sestanke je Branko v Celju dolgo imel kar v domači hiši, saj si policija ni upala stopiti na Diehlovo posestvo. To mi je osebno povedal dr. Aleš Bebler, tesen prijatelj ne samo Branka, temveč tudi moje mame. On je na koncu bil tudi najbolj zaslužen za stričevo javno rehabilitacijo leta 1976.

Branko je kot »idejni borec« že pred II. svetovno vojno imel za sabo na tisoče delavcev, rudarjev iz Hrastnika, Mežice, Trbovelj, Laškega in Celja. To se je pokazalo tudi na sodnem procesu v Ljubljani. Čez 300 ljudi je dan in noč stalo pred sodiščem in zahtevalo pravico zanj in njegovo osvoboditev.

V zaporu je Branko po dolgotrajni torturi brez spanja, samo s hladno vodo in brez stranišča, priznal krivdo, tako kot tudi 12 drugih.

Branko je bil sicer kar 7-krat aretiran, 2-krat tudi v Celju. Štiri mesece je bil zaprt v Lepoglavi, v Sremski Mitrovici pa polna tri leta. Sremsko Mitrovico si je prislužil za veliki miting, ki ga je organiziral v Zrečah, 5. februarja 1933. Je pa iz Sremske Mitrovice je prišel čisto razočaran nad politiko KPJ, ki so jo vodili Moša Pijade in drugi politični arestanti. Vsi ti so pozneje dobili visoke funkcije v FLRJ. Ne vemo, ali je takrat celo izstopil iz partije. Vsaj jaz ne vem. V Mežici, kjer je potem dobil službo kot kemik, je tudi bil kmalu aretiran in zaprt. Nazadnje je prišla vojna, z njo pa Dachau, kjer je preživel štiri huda leta. Za piko na i je bil 12. septembra 1947 bil spet obsojen in neznanu kdaj in kje usmrčen (obstajata dva uradna datuma: 12. maj 1948 in 18. november 1950). Usmrčen naj bi bil nekje na Kočevskem, noben od navedenih datumov pa ni pravilen.

Od kod vem? Na začetku 60. let prejšnjega stoletja so nekateri izbranci tedanje oblasti že lahko hodili v inozemstvo. Celjan Uroš Kotnik (zaposlen na takratni politični policiji, Udbi), znanec moje tete Mire in družine Gradišar, je zelo rad ribaril in si je za dopust privoščil Švedsko in njene hitre reke. Nekega dne je ob reki srečal človeka, ki je nekako žalostno ribaril. Čez en teden je ta možak le odprl svojo dušo neznanu. Seveda ni vedel, kdo je Uroš in še manj, da pozna mojega strica Branka in družino družino Diehl. Potožil mu je, da je doživel živčni zlom in da zato ni mogel več delati v službi. Upokojili so ga, on pa se je zdravil na ta način v naravi. Bil je polkovnik, nekdanji komandant taborišča v Kočevju. Urošu je povedal, da so mu 1957. ali 1958. leta nenadoma naložili, da se morajo vsi politični zaporniki takoj zbrati na travniku. Bil je lep, sončen dan. Ko so vse zbrali, so začeli streljati ljudi in jih vse pobili. Tako so usmrtili tudi mojega strica Branka Diehla. Ta nekdanji komandant taborišča je vedel, da so skoraj vsi ustreljeni bili nedolžni in po krivici obsojeni. Ko smo to izvedeli, smo bili kot družina še bolj prizadeti. Strica v Kočevju nismo mogli obiskati, taborišče je delovalo za tremi zastraženimi zapornicami ...

3. Že pred začetkom II. svetovne vojne je bil Branko Diehl večkrat obsojen na Okrožnem sodišču v Celju, največkrat zaradi širjenja komunistične propagande, enkrat je bil v zaporu, drugič v priporu. Ali mogoče veste, kako so Diehla dojemali drugi someščani Celja in širša okolica? Kako je njegovo politično udejstvovanje sprejemala njegova družina?

Če upoštevam čas internacije v Dachau (od septembra 1941 do maja 1945) in povojni zapor, je bil moj stric Branko kar 7-krat aretiran in tako ali drugače zaprt ali priprt.

Branka so ljudje imeli radi. Vedno ga je, ko je moral v zapor ali pripor, spremljala cela „armada“ prijateljev, znancev, mladostnih in šolskih prijateljev. Seveda je bila vedno prisotna tudi cela družina, moja mama Silva Diehl, kasneje Mirković, pa sestra Mira, poročena Gradišar, najmlajši brat Vladimir, Tajči. Zraven je vedno bila tudi Brankova največja ljubezen, Marta – Beba Lipold, njen brat Rajko, sestra Ima (Imaculata), moj drugi opapa ing. Vladimir Lipold, mamin stric Lipe – Filip Vrtovec, drogerist, nekdanji sošolci iz gimnazije, dr. Aleš Bebler (razen v času, ko je bil španski borec), pa celo planinsko in smučarsko društvo. Tudi Andriano Kopinšek in Dušan Gradišnik sta ga vedno pospremila na težko pot.

Je pa še nekaj, kar naša družina ni mogla sprejeti, pa čeprav je sodnik Nikolaj Antipin po obsodbi prišel k mojemu staremu očetu na obisk, da bi se opravičil. Branku je prisodil tri leta zapora v Sremski Mitrovici, potem ko je sam moral zaradi komunizma pobegniti daleč od domovine. Kdo bi to razumel! Dejansko je zdaj v tuji državi obsodil nekoga, ki ni naredil nič slabega. Branko je res bil komunist, Nikolaj Antipin pa je bil nekoč vrhovni tožilec v Odesi. Družina Antipin je v Celje pribežala po oktobrski revoluciji, menda že leta 1918 ali pa morda 1920. Bila je zima in bili so v hudi stiski. Izvedeli so, kdo bi lahko kupil kako dragocenost. Tako so famijarno prišli na obisk k mojemu opapanu na Dolgo polje 6. Sčasoma so se spoprijateljili in opapa jim je celo ponudil, da pridejo k njim v toplo hišo, ker so v hotelu zmrzovali. Prijateljstvo je ostalo in njihova hči Nataša Antipin se je dejansko poročila iz naše hiše. K nam je namreč prihajal tudi podpolkovnik Radovan Pejović iz Srbije, ki je takrat služboval v Celju.

Branko je trasiral prve smučarske tekme v Sloveniji. Po vojni so mu odvzeli tudi te zasluge, saj so lažirali njegovo prisotnost. Bil je znani alpinist in še danes obstaja njegova alpinistična smer, imenovana Diehlov žleb, na Mrzlo goro. Branko je po slovenskih gorah zelo rad planinaril z Andrinom Kopinškom, Gustavom Gradišarjem, Dušanom Gradišnikom, obiskoval pa je tudi italijanske Dolomite in Alpe. Bil je na Monte Rosi, na Matterhornu, Mont Blancu... Na pogreb svoje matere, moje stare mame, 8. februarja 1934, je prišel s stražo in v okovih. Ko so ga po pogrebu spravili v vlak, je na vratih mahal spet velikemu »zboru« svojih znancev in zapel: »Car Nikolaj izdal manifest: mrtvim svobodo, živim arest!« Policistom je vedno pokazal pest na sencu, kar je bil sicer znani komunistični pozdrav.

Naj se vrnem na zadnji del vašega vprašanja. Jasno, da je vse skrbelo za njega, a ga nikakor niso mogli odvrniti od njegovih idej. Po zadnjem predvojnem zaporu ga je Marta Lipold zapustila, čeprav ga je še vedno imela rada. Ni mogla več zdržati, 14 let sta bila skupaj... Njuna ljubezen se je začela s planinami in smučanjem, končala pa se je klavrno. Marta si ni mogla

oprostiti, da je Branka zapustila po vseh teh letih. Mama mi je povedala, da se je Branko, ko je prišel domov in izvedel, da je Marta (Beba) rekla, da ji je dosti njegovih zaporov in da ga zato zapušča, usedel za klavir in nekaj dni utapljal svojo žalost z igranjem najlepših skladb klasične glasbe.

Pozneje, čez nekaj let, tik pred vojno se je Branko poročil z Ireno Pavletič iz Gorice, ki jo spoznal na Koroškem, v Žerjavu pri Mežici. Po vojni se je rodil Mitja, ki pa nikoli ni videl svojega očeta. Pravijo, da so Branku samo sporočili, da je postal oče sinčka, brez imena in brez obrazložitve, kako je soproga. Teta Irena ga je do svoje smrti imela rada, žalovala je za njim in se borila za njegovo rehabilitacijo. Enako so ga občudovale, hvalile in obujale spomine nanj tudi vse njene sestre; bilo jih je kar pet. Irena je po Brankovi obsodbi morala zapustiti svoje stanovanje v Muzejski ulici 3 v Ljubljani. Ni bila edina, žene drugih obsojencev so tudi brez milosti z otroki spodili iz stanovanj. Eni od njih so iz drugega nadstropja v dežju metali kovčke in stvari na ulico.

Brankov sin, moj bratranec Branko Mitja Diehl, ga kot odrasel človek ni imel več rad. Menil je, da je grdo zagrenil življenje njegovi mami. Vedno je govoril, da je oče kriv za njihovo nesrečno življenje. Ko se je Branko vrnil iz Dachaua, ko še ni stopil v službo, je prosil obe družini, da ga samega pustijo v njegove planine za šest dni. Vsi so to njegovo željo razumeli, Mitja pa veliko let kasneje ne več. Zameril mu je, češ da je bil pravi egoist, ki je mislil samo na sebe. Tudi med nami so družinske vezi natrgale. Jaz dolgo nisem mogla verjeti, da tudi nas zaradi njegovega očeta Mitja ne mara. Verjetno je vsak naš obisk v Mitji odpiral stare rane. Tako je bilo do konca Mitjevega življenja. Premočno sva ga z mojo mamo, Brankovo sestro, spominjali na očeta.

4. Po vrnitvi iz Dachaua je bil kratek čas na visokih uradniških položajih, a že kmalu zatem se je znašel na zatožni klopi v dachauskih procesih. Zakaj je bil ravno ing. Branko Diehl eden izmed obsojencev I. dachauskega procesa? Kaj je "zagrešil" oz. kaj je storil, da ga je povojna oblast uvrstila na pisek obtoženih v teh montiranih sodnih procesih?

Z Dachauom so se začeli problemi. Človeška hudobija, nerazumevanje in egoizem posameznih zapornikov. Le kdo bi, vas vprašam, po tako dolgotrajni in močni idejni borbi izdal svojo domovino? Jaz sem sama prišla do nekaterih zaključkov.

Bil je premočan in prepošten idejni borec za pravice ljudi in naroda za večino tedanjih politikov, od Mitje Ribičiča, Edvarda Kardelja do Luke Leskovška in Borisa Kraigherja. V

ozadju pa je bil nedvomno tudi Josip Broz, ki je vse svoje protikandidate dal usmrtiti. Kot primer navajam Blagoja Parovića. Tito je v hiši Lea Matesa 1941. rekel vdovi Anki Butorac: "Ja sam tvoga 'druga' poslao u Španiji u smrt!" Na duši ima tudi Slobodana Penezića Krcuna in obtožbo proti Rankoviću. Pa še marsikaj. Stric Vladimir, Brankov mlajši brat, je doma pri nas izjavil, da bo šel eno leto prej v penzijo, ker da noče biti vmešan v proces proti Rankoviću. Takrat je namreč bil svetovalec zveznega sekretarja Udbe FLRJ.

Dneve in noči je v času sodnega procesa več kot 300 ljudi stalo pred sodiščem v podporo mojemu stricu Branku, rudarji iz Trbovelj, Hrastnika, Mežice...

Stricu Vladimirju (Tajčiju) je v Beogradu znani igralec Stevo Žigon, rojen leta 1926 v Ljubljani (v Dachauu pa je bil rosno mlad, med 16. in 20. letom), povedal, da je Branko Diehl dejansko bil kriv in da je v Dachauu sodeloval z Nemci. A to ni bilo res. Preprosto ni bil dobro informiran. Spomnim se, da je neki Belgijec ali Nizozemec, ki je po vojni obiskoval Ireno in Mitja, govoril drugače.

Branko in še nekaj inženirjev se je ponudilo za delo v laboratoriju. Tu je Branko kot kemik imel priložnost, da na tisoče vakcin za direktno inficiranje z malarijo uniči in zamenja z navadno vodo. To je povedal čisto na začetku, ko se je vrnil iz Dachaua, ko so ga vprašali, kaj je tam delal. To mi je povedala mama, ki je bila takrat prisotna. V Dachauu so tudi imeli kolege kemike Nemce, ki niso bili ravno navdušeni nad Hitlerjem in so zato znali zamižati na kakšno oko.

Znani Tržačan (na žalost bi rabila precej časa, da njegovo ime najdem kje na internetu), znanec mojega opapana, je tudi poznal Branka in ga je s svojimi zvezami (kot tudi večino iz njegove grupe) uspel spraviti v prvi transport za Slovenijo. Ravno iz te grupe so vsi bili pozneje obsojeni za izdajo. Kakšno izdajo, pa do danes nismo izvedeli!

5. Branko Diehl je bil v dachauskih procesih spoznan za krivega, obsojen je bil na smrt. Kako je celotna situacija vplivala na tedaj spoštovano celjsko družino Diehl? Je mogoče trditi, da se je življenje celotne družine takrat obrnilo na glavo zaradi Diehlove obsodbe? Lahko celo sklepamo, da bi družina Diehl ostala v kolektivnem spominu Celja (v pozitivnem smislu, seveda), če se saga z montiranimi obtožbami na Vojaškem sodišču Armije v Ljubljani ne bi dogodila?

V prvem dachauskem procesu jih je bilo 8 obsojenih na smrt, od obtoženih 12. Pomenljivo je, da jih je kar 11 imelo univerzitetno izobrazbo in celo doktorate, osem med njimi je bilo španskih borcev.

V knjigi Momčila Jokića, izdani pri založbi Nova svetlost leta 1992, v poglavju Tajni dosije Josipa Broza dobesedno piše, da so obsojeni (Branko Diehl, Stane Osvald, Boris Kranjc, Stane Osvald, Milan Stepišnik, Janko Pufler in Oskar Juranič in Karl Barle) bili priče dogodka na Barcelonskem kongresu v Španiji, ko so zavrnilo Josipa Broza - Tita za generalnega sekretarja KP v Jugoslaviji. Vsi, ki so to vedeli na kakršenkoli način, so bili likvidirani (Mustafa Golubić, Blagoje Parović, "slučajno" pri lovu leta 1948 tudi Arso Jovanović in Branko Petričević). Enaka usoda je doletela tudi Branka Diehla in omenjene kolege kemike iz Dachaua.

Seveda sta Brankova obsodba in potem nejasna smrt bili za družino Diehl hud udarec in nikoli preživeta travma. Teta Mira je morala čez noč zažgati 400-500 knjig v nemškem jeziku; k sebi v stanovanje jih je prinesla iz opapanove hiše. To so bile knjige iz biblioteke moje stare mame (čez 6.000 knjig), ki jih je kot doto prinesla z Dunaja in iz Ptuja. Naši so se bali, da jih ne bodo aretirali, ker so že vsi itak bili zasliševani. Tega obupa se ne da opisati. Strah je bil v zraku, teror pa nekaj, kar te lahko vsak trenutek zadene.

Sestrična Dagmar Gradišar, hči Mire Diehl, poročene Gradišar, je morala pod prisilo pristati, da gre kot vohun v Avstrijo, in to k teti Mici Gradišar, poročeni Ochs, da bi potem "obiskala" še Wagno, Leibnitz (Lipnico) in Bleiburg (Pliberk).

Stric Vladimir Diehl (Tajči) je bil 8 mesecev zaprt v svoji bivši pisarni v Mariboru, do konca dachauskih procesov. Izgubil je službo vojnega atašeja v Rimu, po Brankovi obsodbi, ko njemu res niso mogli ničesar pripisati, pa je dobil mesto upravnika državne imovine FNRJ, potem pa Rankovićevega višjega svetovalca.

Moja mama je bila zaprta in zasliševana v Beogradu. Osvobodil jo je Boris Kidrič in dovolil, da še naprej dela v Ministrstvu industrije Jugoslavije – Plan proizvodnje FNRJ.

Moj oče je kot intelektualec z dvema fakultetama (kemija pred vojno in metalurgija po vojni) ostal brez službe. Taka je bila direktiva tedanjega partijskega sekretarja Tehnične fakultete v Beogradu. Njegova "krivda" je bila tudi v tem, ker iz zelo znane in cenjene družine. Vsako jutro je šel pred fakulteto in čakal, da mu je njegov profesor A. Leko dal urnik vaj za študente; redno ni mogel dobiti službe. Pomagali sta mu tudi prof. dr. Vladimir Almažan in prof. dr. Bajalović, ki sta mu odstopila svoje vaje. Ko sem jaz prišla na Univerzo, sta me oba poklicala v Almažanov kabinet in mi to povedala. Od očeta tega nisem slišala. Šele ko sta mi onadva to povedala, je oče potrdil, da je res.

Takoj po septembru 1947. leta so nam vdrl v šestsobno stanovanje v Beogradu, grozili materi, češ da vedo, kdo je in se naselili v petih sobah in kuhinji. (Tomić, Rafael Tabor, Vukovići z Durmitorja). To je sicer bilo zelo običajno v tistem času v Beogradu, ko so ga v glavnem zasedali Bosanci in Črnogorci.

Ko so mojega strica Branka 4. julija 1976 javno rehabilitirali (najbolj zaslužen za to je bil dr. Aleš Bebler), je moja mama meni takrat z malim dojenčkom na rokah rekla: »No, zdaj pa lahko umrem.« Umrla je septembra istega leta.

Mama po odhodu iz Beograda ni mogla dobiti službe in je tudi v Sevojnu je bi dobila, če ne bi takrat tja prišel Slobodan Penezić - Krcun, ki je mojega strica Tajčija spoznal v Mariboru leta 1945 in je vedel za proces. Predstavil se je mami in očetu in mami povedal, da bo vse v redu. Umrl je v avtomobilski nesreči 1964. leta v zelo sumljivih okoliščinah.

Oče je na koncu dobil službo, najprej v železarni na Jesenicah, potem v štorski železarni, pa v neki novi tovarni v Trebinju, nato v Smederevu (spet v železarni), v Sevojnu (tovarna bakra in legur), v Mladenovcu (direktor tovarne porcelana). Na koncu smo se vrnil v Užice, oče in mama pa spet nazaj v Sevojno.

6. Kljub temu, da je bil Branko Diehl aktiven politik, pa se je sam ukvarjal tudi s športom in šahom, ustvaril pa si je tudi družino. Pri raziskovanju nisva odkrila ničesar oprijemljivega, kar zadeva Diehlovo družinsko življenje. Nam lahko Vi kaj več poveste o družinskem življenju Branka Diehla, njegovi ženi in sinu?

Kar nekaj sem povedala že prej. Stric Branko je bil vedno in povsod v življenju nekje v vrhu, v šoli, pri klavirju, v športu, šahu in tudi v politiki. Planine so mu bile nad vsem v življenju, užival je. Strastno rad je plezal, bil neustrašen alpinist, zraven pa je vedno nosil Brehma – atlas vseh živali, pa še razni rastlinski in gobarski priročniki so bili z njim. Celo jaz imam nekaj od tega shranjeno. Diehlov žleb in plezanje v slovenskih gorah, v Švici, Italiji in Franciji sem že omenila. Trasiral je prve smučarske tekme, kar je po svoje razumljivo, saj so vsi Diehlovi otroci dobili norveške kantirane smuči, ki jim jih priskrbel moj opapa. Ko je moja mama imela 6 ali 7 let, jih je opapa Robert Diehl peljal na Norveško k svojim prijateljem iz vojne akademije in so tam kupili prve smuči. Tako se je začela njihova zimska pravljica. Sicer pa je Branko je trasiral alpske tekme v vseh panogah smučanja, največkrat na Korošici.

V šahu je bil prvak Kraljevine SHS, česar se spominjam iz pripovedovanja moje mame in tete Mire.

Svoje Bebe (Marte Lipold) ni nikoli pozabil. Ko je dobil prvo službo od Angleža v Žerjavu – (The Central European Mines Limited), je tam spoznal Ireno Pavletič in se čez nekaj let z njo poročil. O tem sva se enkrat veliko let pozneje, v Ljubljani pri Mitju doma, pogovarjala z Bebinim bratom Dušanom Lipoldom.

O Mitji, sinu, ki je bil rojen, ko je Branko že bil zaprt, sem že povedala. Očeta nikoli ni videl, na skrivaj ga je občudoval, kasneje v življenju pa ga ni več maral. Imel ga je za egoista in krivca za nesrečno življenje družine.

Mitja je bil ogorčen nad svojo usodo, posebno zaradi matere Irene Diehl. Pa vseeno, kadar koli smo se videli, so moji sorodniki ali njegove tete neprenehoma govorile o ravno Branku.

Teta Irena nikoli ni izgovorila žal nobene besede o svojem tragično umrlem možu. Vsi pa so se vedno do njega obnašali s posebno pieteto in spoštovanjem.

8.3 Dr. Mateja Jeraj

Mateja Jeraj, doktorica zgodovine, je dolgoletna arhivistka, pisateljica in zgodovinarica. Avtorica več knjig o povojnih procesih na Slovenskem, med drugim *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*, se je več let ukvarjala s povojnimi sodnimi procesi v Sloveniji, doobra pa je spoznala in raziskala tudi dachauske procese. Kot njihova poznavalka je v intervjuju predstavila predvsem same dachauske procese, njihovo ozadje in pomen. Dr. Jerajeva je ena izmed redkih strokovnjakov s tega področja, ki je privolila v intervju.

Slika 19: Mateja Jeraj (<https://project-eirene.eu/activity/women-and-post-war-transitions-politics-2/>, 28. 2. 2022)

1. *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim* je Vaša knjiga, v kateri ste opisali povojni proces, ki je v Ljubljani potekal po koncu II. svetovne vojne. Zagotovo pa proces proti Nagodetu in soobtoženim ni bil edini politično motiviran proces po koncu II. svetovne vojne. Enake narave so bili tudi dachauski procesi. Kakšen je bil, po Vašem mnenju, pravi namen tovrstnih procesov in na kakšen način jih je tedanja oblast upravičila?

Najprej nekaj o vzrokih političnih procesov:

Zunanjepolitični:

Problematicni odnosi z zahodnimi državami so deloma vplivali na Nagodetov proces:

– Hladna vojna: Z izrazom hladna vojna se označuje ne vojaški spopad med državami ali skupinami držav z namenom oslabiti moč drugih in okrepiti položaj svoje države ali svoje skupine. V tem spopadu se uporabljajo diplomatska, obveščevalna, propagandna, gospodarska in druga sredstva (Leksikon CZ, str. 374). To je bilo obdobje vsesplošnega političnega nezaupanja: protikomunistična gonja na zahodu, antiimperialistična na vzhodu; oboroženi spopad se je prenesel v skrivni svet obveščevalnih služb vseh vrst.

Problematični odnosi s Sovjetsko zvezo so zelo vplivali na »dachauske procese«:

– Spor z Informbirojem: nezadovoljstvo Stalina s Titom, ki je imel za Stalinov »okus« veliko preveč ambicij in je bil veliko premalo »ubogljiv«; Titove želje, da bi si pridobil vpliv v drugih socialističnih državah (tudi želje po ozemeljskih povezavah z Albanijo in Bolgarijo), so bile za Stalina povsem nesprejemljive, zato ga je želel disciplinirati oziroma zrušiti (zamenjati naj bi ga poskusil celo s Kardeljem, a mu ni uspelo)

– Delovanje sovjetskih obveščevalnih služb: Jugoslovanski organi državne varnosti naj bi po koncu vojne dobili od sovjetske obveščevalne službe spisek ljudi, ki naj bi med vojno sodelovali z gestapom, po vojni pa z zahodnimi obveščevalnimi službami (raziskovalna skupina, ki je pripravila knjigo Dachauski procesi, Raziskovalno poročilo z dokumenti, dokazov za potrditev te hipoteze sicer ni našla, pravi pa, da ni mogoče povsem izključiti, da tega spiska zares ni bilo).

Ali nekoliko daljše in lepše povedano:

»Tudi na t. i. Dachauske procese,³⁹ ki so od vseh povojnih političnih procesov najbolj spominjali na stalinistične procese v Sovjetski zvezi (med obsojenimi so bili tudi ugledni slovenski komunisti), so močno vplivali mednarodni odnosi. Značilen zunanjepolitični dejavnik, ki je povzročil serijo teh najbolj zloglasnih montiranih sodnih procesov v Sloveniji, ki so potekali v letih 1948 in 1949, je bil spor Jugoslavije z informbirojem oziroma spor Tita s Stalinom. Jugoslovansko-sovjetski odnosi so se namreč ob koncu leta 1947 znatno poslabšali, predvsem zaradi – za Stalinov okus – preveč samostojne jugoslovanske zunanje politike. V naslednjem letu so sledila obtožujoča pisma centralnega komiteja sovjetske komunistične partije jugoslovanskemu partijskemu vodstvu, ki naj bi omalovaževal izkušnje Sovjetske

---

³⁹ Na več procesih, ki so potekali v letih 1948 in 1949, je bilo obsojenih 30 nekdanjih taboriščnikov iz Dachaua, 15 na smrt (usmrčenih jih je bilo 11), marsikdo pa je umrl med prestajanjem kazni. Obsojenci, med katerimi je oblast obračunala tudi z ljudmi iz svojih vrst (med njimi so bili ugledni slovenski komunisti), so bili obtoženi sodelovanja z gestapom med vojno, po njej pa z zahodnimi obveščevalnimi službami. Glej Gabrič, Aleš: Preganjanje političnih nasprotnikov. V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2, str. 863.

zveze, dušil demokracijo znotraj partije, dajal preveč pomena Ljudski fronti in spodbujal kapitalizem, še zlasti na podeželju. Junija 1948 so vse komunistične partije, članice informbiroja, sprejele Resolucijo o stanju v Komunistični partiji Jugoslavije, v kateri so jugoslovanske komuniste pozvale, na zamenjajo njeno vodstvo.⁴⁰ Vlogo v procesih naj bi odigrale tudi obveščevalne službe. Veliko je bilo govora o obstoju spiska ljudi, ki naj bi med vojno delali za gestapo, po njej pa za zahodne obveščevalne službe; spisek naj bi jugoslovanski organi državne varnosti prejeli od sovjetske obveščevalne službe ob koncu leta 1947 ali v začetku 1948. Raziskovalna skupina, ki je ob koncu osemdesetih prejšnjega stoletja proučevala dachauske procese sicer ni našla verodostojnih dokazov za potrditev te hipoteze, vendar pa je dopuščala možnost njene upravičenosti. Vsekakor pa je priznavala določeno vlogo sovjetskih agentur pri pripravi procesov; sovjetsko partijsko vodstvo je namreč v pismih jugoslovanskemu vodstvu očitalo, da ima v svojih vrstah angleške špijone, Jugoslovani pa so protestirali, češ da sovjetska obveščevalna služba ustvarja v Jugoslaviji svojo obveščevalno mrežo.⁴¹« (izsek iz mojega prispevka Arhivsko gradivo političnih sodnih procesov kot nepogrešljiv zgodovinski vir, objavljen v *Prispevkih za novejšo zgodovino*, na katerega sem opozorila že v prejšnjem dopisu)

Notranjepolitični:

- Paranoično iskanje vseh mogočih sovražnikov, pravih in namišljenih, ki doseže vrh po sporu z Informbirojem
- Boj za oblast (po vojni so dejansko obstajali politični nasprotniki in nekateri so dejansko hoteli zrušiti socialistično oblast s pomočjo zahodnih držav – razne teroristične skupine, sestavljene iz emigrantov v Avstriji, ki so občasno prodirale na jugoslovansko ozemlje, vohunstvo je, kakor povsod, nedvomno obstajalo tudi pri nas, le da je nova oblast drastično obračunala tudi s tistimi, ki so zgolj mislili drugače in niso storili nič konkretno kaznivega), vendar pa je v primeru dachauskih procesov o tem težje govoriti, ker so bili obtoženi večinoma povsem »pravoverni«, tudi člani komunistične partije. Če pa boj za oblast pojmuje v širšem smislu, kot boj za utrditev ideologije, sistema družbenih vrednot in odnosov, potem so bili tudi dachauski procesi orodje v boju za oblast – ljudem je bilo treba pokazati, da je cela država stopila v zaščiti jugoslovanske smeri socializma skupaj in da se kot en mož bori proti vsemu, kar, čeprav čisto malo, diši po informbiroju (zato niso bili med obsojenimi le takšni, ki so zares

---

⁴⁰ Režek, Mateja: Spor z Informbirojem. V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2, str. 930–932.

⁴¹ Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*, str. 147–148.

podpirali informbiro – v Sloveniji jih je bilo sicer zelo malo, precej več pa jih je bilo v Srbiji in Črni gori, ampak tudi takšni ki so zgolj poskušali misliti s svojo glavo; tudi povsem upravičena kritika slabo založenih trgovin, hrane v tovarniški menzi, privilegiranega položaja partijskih funkcionarjev, je lahko vodila na Goli otok)

–Pa še nek vzrok, ki ga še nihče ni razvozlal: dachauski procesi so potekali samo v Sloveniji, jugoslovansko vodstvo jih celo ni odobravalo. To je zelo nenavadno, saj tudi če je res obstajal spisec sodelavcev gestapa, ki so ga Jugoslaviji posredovali Rusi, ga prav gotovo niso videli le Slovenci. O tem, zakaj smo imeli Slovenci tako srhljivo posebnost, torej lahko le ugibamo. Je bilo slovensko politično (oziroma partijsko) vodstvo bolj paranoično od drugih? Je bil bolj paranoičen predvsem slovenski notranji minister Boris Kraigher, ki naj bi bil pripravljen na dachauski proces postaviti celo svojega očeta Alojza Kraigherja?

Namen političnih procesov:

Boj za oblast: odstraniti vse nasprotnike, tako dejavne kot tiste, ki se niso povsem strinjali s sistemom državne ureditve; vse, ki so sicer sprejemali socializem, a so videli tudi napake

Zastraševanje: da ne bi komu »padlo na pamet«, da bi kritično razmišljal ali celo nasprotoval odločitvam političnega/partijskega vodstva;

Poleg splošnih namenov so imeli dachauski procesi še namen:

– Uničiti gestapovsko mrežo, ki naj bi jo spletel gestapo v taboriščih: tako preiskovalci s strani Uprave državne varnosti, ki so zasliševali osumljence kot politični voditelji (predvsem tedanji slovenski notranji minister Boris Kraigher!) naj bi v obstoj mreže zares verjeli (Dachauski procesi, poglavje Promemorija)

– Preprečiti namerna škodljiva dejanja v tovarnah (sabotaže, diverzije): Verjetno je bil Boris Kraigher zares prepričan, da so bili tedaj pogosti požari v tovarnah namerno povzročeni in najbolj enostavno je bilo za to obdolžiti nekdanje gestapovce in poznejše zahodne agente; v resnici naj bi do tega prihajalo zaradi pregrevanja proizvodnih zmogljivosti – vedeti je namreč treba, da je do nesreč prihajalo najbrž predvsem zato, ker je bilo treba na vsak način uresničiti gospodarske načrte, ki pa so bili glede na takratne stroje in zmogljivosti zaposlenih preveč ambiciozno zastavljeni (načrt: industrializacija države na vsak način!).

– Nekateri menijo, da je šlo tudi za obračun s »starimi« komunisti, ker je bilo med obsojenimi na dachauskih procesih precej članov komunistične partije iz obdobja pred drugo svetovno

vojno in španskih borcev (nekateri slovenski komunisti so se namreč udeležili državljanske vojne v Španiji, ki je potekala v letih 1936–1939).

Približno takole, mogoče sem pa še kaj pozabila, ker je že nekaj časa od tega, ko sem o tem pisala.

2. Politično montirani kazenski procesi za povojni čas niso bili redkost, v javnosti pa niso imeli negativnega prizvoka. S kakšno (pravno ali drugačno) podlago je takratna oblast ustanovila posebno sodišče samo za ta namen (Vojaško sodišče Armije v Ljubljani) in kako je možno, da so bile obsodbe v javnosti sprejete brez večjega nasprotovanja ljudstva?

Pravo in pravosodje sta izgubila smisel, pomen in poslanstvo in bila zgolj politično orodje, sodišča so bila v službi politike. V socialistični Jugoslaviji ni bilo delitve oblasti na zakonodajno (parlament), izvršilno (vlada) in sodno (sodišča), zato si je lahko politično vodstvo podredilo vse oblike oblasti. Sodniki niso imeli trajnega mandata, kot je običajno v demokraciji, in so bili odvisni od politične volje oblastnikov (Pa še opomba: tudi v demokraciji je nevarno, če si izvršilna oblast prisvoji preveliko oblast!). Montirani politični procesi - najbolj tipičen primer so bili dachauski in drugi procesi iz obdobja boja proti informbiroju (pozor: vsi povojni procesi niso bili montirani ali so bili le delno montirani!), niso bili prirejeni zato, da bi neodvisna sodišča ugotavljala o krivdi ali nedolžnosti obtoženih na podlagi dokazov, ampak da bi določena vnaprejšnja ugotovitev dobila potrditev na sodišču in s tem dobila videz zakonitosti. Zato tudi niso bili pomembni stvarni dokazi, ampak priznanja, dosežena tudi s psihičnim in fizičnim mučenjem (opozorilo: pred dachauskimi procesi so bile sicer uporabljane oblike psihičnega nasilja – kratenje spanja, hrup in svetloba ponoči, nočna zasliševanja itd., nisem pa zasledila, da bi prihajalo do fizičnega nasilja).

Zato je bilo pravzaprav vseeno, katero sodišče je sodilo obtoženim politično kaznivih dejanj. V primeru dachauskih in drugih sorodnih procesov v obdobju po sporu z Informbirojem pa večina obtoženih sploh ni prišla pred sodišča, ampak so bili na prestajanje kazni (tudi na Goli otok!) poslani brez sodnega postopka, na osnovi administrativnega ukrepa.

Sodišča, ki so sodila »političnim nasprotnikom«

Vojaška sodišča bi delovala v vsakem primeru, poleg tega pa so bila vojaška sodišča edina stalno delujoča sodišča le do jeseni 1945, potem so bila ustanovljena tudi civilna sodišča.

Posebno vrsto sodišč so predstavljala le sodišča narodne časti, ki pa so potekala zelo kratek čas. Poleti 1945 so kratek čas delovala tudi Sodišča slovenske narodne časti (to so bila izredna sodišča), od junija do avgusta 1945. Pristojna so bila za sojenje t. i. zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, s čimer so bila mišljena predvsem dejanja političnega, propagandnega, kulturnega, umetniškega, gospodarskega, pravnega ali upravnega sodelovanja z okupatorji ali domačimi izdajalci, ki naj bi škodila bi škodovala ugledu in časti naroda, a jih ni bilo mogoče šteti za veleizdajo ali pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov. Sodila so v senatih, ki so bili ustanovljeni na vseh sedežih okrožij (Ljubljana, Celje, Maribor, Novo mesto) in tudi v nekaterih drugih krajih. Kazni so bile izguba narodne časti, težko prisilno delo, zaplemba premoženja (Jelka Melik, *Osnove prava in pravne države za arhiviste*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2011, str. 135).

Povojni politični procesi potekali pred različnimi sodišči. Nagodetov proces je na primer potekal pred Vrhovnim sodiščem, večina jih je potekala pred okrožnimi sodišči. Kako je prišlo do izbire sodišča, mi ni znano.

Kako pa je mogoče, da je javnost te procese večinoma odobraval?

Po mojem mnenju sta bila razloga predvsem dva:

– Odpor do sodelavcev gestapa in po sporu z informbirojem tudi do Stalina in Sovjetske zveze. Po vojni je bil, tako kot drugod, precejšen del prebivalstva naklonjen obračunavanju z nekdanjimi nacisti in domačimi kolaboracionisti, zato je odobraval procese, če so bile obtožbe »zapakirane« v ta okvir – veliko lažje je bilo pridobiti podporo široke javnosti, če se je sodilo na primer sodelavcem gestapa, kot pa če bi šlo za »zgolj« nasprotnike socializma. V primeru dachauskih procesov je treba upoštevati še strah pred tem, da bi si Stalin podredil Jugoslavijo na takšen način, kot je to storil v državah Vzhodne Evrope. V Sloveniji je bila tudi navezanost na Sovjetsko zvezo manjša kot v južnih jugoslovanskih republikah in je bilo »pravih informbirojevcev« zelo malo (čeprav je treba upoštevati tudi dejstvo, da se je bilo marsikomu, ki je moral »še včeraj« vzklikati Stalinu, težko navaditi, da je Stalin odslej sovražnik). Poleg tega je veliko ljudi verjelo oblasti, da sodi pravično, in da so bili obtoženi na dachauskih procesih dejansko vsega obsojanja vredni »gestapovci«. Dvomi so se porodili šele precej pozneje. Ob tem bi rada opozorila na nekaj zanimivega in zelo pretresljivega: celo nekateri izmed nekdanjih taboriščnikov z Golega otoka so menili, da je bilo prav, da je oblast ravnala tako drastično, da jih je kaznovala neizmerno preveč in po krivici, sicer bi Stalin zmagal in potem ne bi bilo Jugoslavije, ki so jo – ne glede na to, kaj se jim je zgodilo – imeli radi.

–Strah

Oblast je zastraševala drugače misleče, tudi s pomočjo političnih procesov, zato si neodobravanja niso upali izreči v javnosti. Poleg tega je bilo ob pripravah na nekatere procese (to velja za Nagodetovega, še v večji meri pa za dachauske) veliko število ljudi v stalnem strahu, da se bodo v primeru izražanja kritičnih pogledov tudi sami znašli na tem ali pa na enem naslednjih procesov. Vedno je bilo namreč veliko večje število »kandidatov za proces« kot pa jih je bilo resnično obtoženih in obsojenih. Med njimi so bile tudi nekatere zelo znane osebnosti iz tedanjega javnega življenja, na primer pisatelja Lovro Kuhar (Prežihov Voranc) in Alojz Kraigher, oče takratnega slovenskega notranjega ministra Borisa Kraigherja.

3. Prvoobtoženi v prvem oz. velikem procesu je bil ing. Branko Diehl, ostalih šestnajst obtožencev je bilo drugačnega poklicnega in premoženjskega profila. Po kakšnem ključu oz. na kakšni podlagi je bila obtožnica vložena ravno proti tem 17 obtožencem (Diehl, Oswald, Pufler, Marčun, Žumer, Barle, Kranjc, Presterl, Stepišnik, Ličen, Gasser, Hahn, Košir, Juranič, Čorić, Dervišević, Benegalija)? Zakaj je bil prvoobtoženi v tem procesu ravno Branko Diehl? Je za to kakšen poseben razlog ali je bila to stvar naključja?

Prvi dachauski proces ali Diehl-Oswaldov proces

15 obsojenih⁴² (povzeto po Dachauski procesi, raziskovalno poročilo z dokumenti, poglavje Kronološki prikaz...):

Seznam po kronološkem redu aretacij:

23. 10. 1946

Janko Pufler, steklopihač, predvojni komunist in španski borec, bil v Dachauu, po vojni direktor steklarne Hrastnik

23. 10. 1946

Jože Benegalija, steklar, obtožen, da je na prigovarjanje Janka Puflerja naredil sabotažo na kotlu steklarne Hrastnik

---

⁴² Povzeto po: Bavcon L., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*

Pufler in Benegalija sta bila aretirana po tem, ko je v hrastniški steklarni v oktobru 1946 prišlo do eksplozije na kotlu, ki jo je celjsko okrožno sodišče razglasilo za diverzijo.

Pufler in Benegalija sta bila obsojena na celjskem okrožnem sodišču 24. 5. 1947 – to je bil nekakšen predproces. Pozneje je bila preiskava proti Puflerju razširjena na sodelovanje z gestapom med vojno, zato sta bila oba še enkrat obsojena na prvem dachauskem procesu.

16. 9. 1947

Karel Barle, ing. kemije, komunist, španski borec, bil v Dachauu, v času aretacije sekretar ekonomske komisije CK KPS, pričal je v Puflerjevo korist pred celjskim okrožnim sodiščem.

16. 9. 1947

Branko Diehl, ing. kemije, komunist, bil v Dachauu, v času aretacije inšpektor Kontrolne komisije LR Slovenije

20. 9. 1947

Stane Oswald, dipl. ing. geodezije, komunist, bil v Dachauu, v času aretacije pomočnik zveznega ministra za industrijo

30. 9. 1947

Milan Stepišnik, ing. kemije, med vojno aktivist Osvobodilne fronte (OF), bil v Dachauu, v času aretacije direktor Industrije metalnih polizdelkov v Slovenski Bistrici

3. 10. 1947

Vladimir Ličen, ing. kemije, med vojno aktivist OF, bil v Dachauu, v času aretacije direktor Tovarne barv in lakov v Medvodah

24. 10. 1947

Oskar Juranić, dipl. pravnik, španski borec, bil v Dachauu, komunist, po vojni sekretar jugoslovanskega zunanjega ministrstva

25. 10. 1947

Ramo Dervišević, tiskarski delavec, v Dachauu, po vojni delal v tiskarni časopisa Borba

25. 10. 1947

Martin Presterl, novinar, avstrijski komunist, španski borec, bil v Dachauu, po vojni je bil založnik in je naklonjeno pisal o Jugoslaviji

27. 10. 1947

Boris Kranjc, ing. kemije, po prihodu iz Dachaua se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje, po vojni delal na ministrstvu za industrijo in rudarstvo ter kot profesor na fakulteti

8. 11. 1947

Petar Čorić, trgovski pomočnik, komunist, španski borec, bil v Dachauu, po vojni zaposlen kot tajnik okrajne zadruga

25. 11. 1947

Hildegarde Hahn, nameščenska, zaročenka Martina Presterla in z njim včasih potovala v Jugoslavijo

17. 1. 1948

Paul Gasser, elektrotehnik, španski borec, avstrijski komunist, bil v Dachauu, po vojni delal v vodstvu Komunistične partije (KP) Avstrije, dvakrat obiskal Jugoslavijo

9. 4. 1948

Mirko Košir, kemik – univerzitetni profesor, predvojni komunist, po vojni delal kot publicist in predavatelj

10 usmrčenih: Diehl, Oswald, Juranić, Pufler, Presterl, K. Barle, Gasser, Stepišnik, Ličen, Kranjc.

Kako so izbirali obtožence, ni mogoče ugotoviti. Vsekakor pa so bili očitno najbolj sumljivi izobraženci s področja naravoslovja in tehnike. V tistem času, ko je bila oblast obsedena z iskanjem sovražnikov, je bila marsikakšna nesreča v tovarni proglašena za sabotažo ali diverzijo. Zato je bilo med obsojenimi na dachauskih procesih veliko inženirjev. Posebej veliko

je bilo kemikov, ki so bili sumljivi zato, ker so jih v Dachauu večkrat vključili kot tehnično pomoč pri izvajanju poskusov na ljudeh in v delo v kliničnem laboratoriju.⁴³

Nekatere osebe so vključili v proces le zato, da bi bile obtožbe drugih bolj verjetne. Tako je bil v prvi dachauski proces vključen Jože Benegalija, ki v Dachauu sploh ni bil – obsojen je bil, ker naj bi po naročilu Janka Puflerja v letu 1946 zanetil požar v steklarni v Hrastniku.

Tuje državljane so vključevali zato, da bi bile obtožbe vohunstva bolj prepričljive.

Nekateri so bili vključeni iz povsem neznanega razloga. Tak primer je bil Ramo Dervišević, ki je bil obsojen na 16 let odvzema prostosti in je od vseh obsojenih najdlje prestajal kazen – 12 let.

Struktura obsojenih na prvem dachauskem procesu:

6 ing. kemije, 1 ing. geodezije, 1 pravnik, 1 novinar, 2 steklarja (oz. 1 steklar in 1 steklopihač), 1 elektrotehnik, 1 trgovski pomočnik, 1 tiskar, 1 nameščenska.

Zaposlitev: 2 sta bila univerzitetna profesorja, 8 jih je bilo na vodilnih mestih v mestih v gospodarstvu, državni upravi ali v političnih organizacijah

3 so bili tuji državljani.

Prevladovali so torej izobraženci s področja naravoslovnih ved, zaposleni na vodilnih mestih v gospodarstvu in upravi. Branko Diehl je bil torej »prototip« dachauskega obsojenca in ne izjema!

Zakaj sta bila na prvih dveh mestih Diehl in Oswald, mi ni znano. V Nagodetovem primeru je lažje – Črtomir Nagode naj bi bil vodja »skupine«, ki so ji sodili, zato je logično, da je bil prvoobtoženi.

4. Mnogi ljudje so bili v dachauskih procesih obsojeni na smrt, datuma izvršitve njihove smrtni kazni pa ni mogoče poiskati – v uradnih dokumentih se pojavlja datum 12. 5. 1949, a Boris Kraigher je v svoji beležki zapisal, da so obsojene še leto dni držali v ujetništvu, njihovo usmrtitev pa izvedli šele 18. 11. 1950. Sodbe, s katerimi so Diehla in soobtožene obsodili na smrt, so bile slabih 20 let kasneje razveljavljene, izvedena je bila tudi sodna rehabilitacija. Kakšno je Vaše mnenje, najprej o tem, da ni znan točen

---

⁴³ O tem govori zanimiv prispevek Marka Dolinarja z naslovom Boris Kranjc in drugi kemiki v dachauskih procesih, Acta chim. Slov. 2021, 68, S45-S65, dostopno na: <https://journals.matheo.si/index.php/ACSi/article/viewFile/6987/3091>. Predstavljeni so tudi kemiki iz prvega dachauskega procesa, tudi Branko Diehl. Članek močno priporočam!

datum izvršitve smrtne kazni in da znano ni niti mesto pokopa obsojencev? Menite, da je bila sodna rehabilitacija Diehla in ostalih obsojencev uspešna ali je bila le-ta prešibka?

Kraj in čas izvršitve kazni je možen le na dva načina: na podlagi pisnih dokazov ali na osnovi ustnih pričevanj. V primeru dachauskih procesov ni bilo ne prvega ne drugega. Obstajajo le govorice, predpostavke, dokazati pa jih ni mogoče.

Sodna, politična in moralna rehabilitacija je bila v primeru dachauskih obsojencev še najbolj ustrezna (čeprav v primeru, da se zgodi kaj tako groznega, kot se je njim zgodilo, nobeno opravičilo ni dovolj!), v primeru obsojenih na drugih procesih je zadeva bolj vprašljiva (obsojenim na Nagodetovim procesu se po sodni rehabilitaciji nihče ni niti opravičil).

Ob tem pa ne smemo pozabiti, da vsi obsojeni na povojnih političnih procesih niso bili nedolžni, med njimi so bili tudi vojni zločinci, marsikateri bi bili obsojeni tudi v demokratičnih državah (nacista Friedrich Rainer in Erwin Rösener bi bila obsojena tudi na nürnberških procesih, Leon Rupnik je primerljiv s Francozom, maršalom Petainom, voditeljem medvojne kvizlinške Vichyjske Francije /Philippe Petain je bil sprva obsojen na smrt, a je bil zaradi visoke starosti, rojen 1856, in zaslug v prvi svetovni vojni pomiloščen, kazen mu je bila spremenjena v dosmrtni zapor/ itd.)

5. Kdo je, po Vašem mnenju, prvi in glavni "krivec" za Diehlovo usodo? On sam ali takratna oblast/režim? Ali dopuščate možnost, da je Diehl res bil tajni sodelavec gestapa in si je s tem tako rekoč sam skrojil usodo?

O nedolžnosti Diehla in vseh drugih obsojenih na dachauskih procesih ni nobenega dvoma. Raziskovalna skupina, ki je pripravila knjigo Dachauski procesi, Raziskovalno poročilo z dokumenti, je nedvomno pravilno ugotovila, da o kakršni koli (politični ali celo samo moralni) krivdi v primeru teh obsojencev ni mogoče razpravljati. Če bi obstajali kakršni koli dokazi, bi jih našli že v času priprave procesov in jim ne bi bilo treba uporabiti tako strašnih mučenj (poleg fizičnega nasilja naj bi uporabljali tudi halucinogena sredstva, droge ipd.). Vsakršni dvomi so neupravičeni, čeprav naj bi se, vsaj v času, ko je nastajala ta knjiga, še pojavljali. Še

najmanj dopustno pa naj bi bilo, če želi kdo svojo krivdo za procese oprati na račun nekdanjih obsojencev.

6. Kakšen je pomen prvega dachauskega procesa, torej Diehl-Oswladovega procesa in kakšne posledice je ta pustil na slovenskih tleh?

Sodni postopki, s katerimi želijo oblastniki onemogočiti svoje politične nasprotnike, vedno pokažejo značaj in kvaliteto neke družbene in državne ureditve.

Pomen prvega dachauskega procesa je, tako kot pomen vseh drugih dachauskih procesov v tem, da pokaže, kakšni so do skrajnosti zmontirani politični procesi, ko postanejo žrtve tudi podporniki režima in ne le dejavni ali pasivni nasprotniki. Ti procesi nazorno predstavijo, kakšni so bili »pravi« stalinistični procesi (se mi zdi, da se to besedo danes večkrat napačno uporablja), saj so bili pravzaprav dachauski procesi najbolj tipični tovrstni procesi (ostali so imeli le nekatere značilnosti) – povsem izmišljena kazniva dejanja, štela so le priznanja brez dokazov, izsiljena z grozljivim psihičnim in fizičnim nasiljem; pred sodišče so bili postavljeni člani stranke na oblasti (komunisti) in ideološki somišljeniki; boj za oblast je pa itak vedno prisoten! So strašljivo opozorilo, kam lahko privede odprava delitve oblasti, sodišča, ki sodijo po diktatu politike, prestrašeni sodniki in odvetniki, ki zaradi pritiskov ne morejo normalno opravljati svojega dela...

Pa še nekaj – dachauski procesi so bili značilni samo za Slovenijo!?

To se mi zdi zelo zanimivo, zato bom predstavila diskusijo besede Edvarda Kardelja iz leta 1970 na sestanku takratnega političnega vodstva.

Rekel je: »Kaj je v tem slučaju z vprašanjem odgovornosti vseh družbenih in političnih organov, od centralnega komiteja, sodišča, javnega tožilstva itd.? Nihče ne bo verjel, da so bili procesi samo stvar UDB ali posameznih izslednikov; ves svet ve, da so bili ti procesi dejansko grajeni na politiki centralnega komiteja.«⁴⁴ Predlagal je, »da bi morali pristopiti s politično analizo dogodkov, razmer, ki so takrat bile«, in nadaljeval: »Vsi že leta in leta vemo, da so bili ti ljudje obsojeni brez zadostnih dokazov. Na vprašanje, zakaj se je mudilo s procesi, bi dejal,

---

⁴⁴ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 3. (Zapisnik je objavljen v: Dachauski procesi, str. 506–529.)

da je bil CK in UDB v Beogradu z Rankovićem na čelu takrat proti tem procesom. O tem obstoje dokumenti. Ranković sam je interveniral pri Kraigherju, da se je treba v zvezi s temi procesi bolj pazljivo obračati. Tudi jaz sem opozarjal, da ti procesi niso dobra stvar. ... Ko govorimo o tem, kako postopati glede teh procesov, mislim, da bi bilo treba za nas narediti politično analizo, zakaj je do teh procesov sploh prišlo. O tem ne bi kazalo razpravljati v javnosti, pač pa bi bila taka analiza potrebna za nas same /.../. Če poskušam naknadno obnoviti sliko, ne vem, koliko bom pogodil, ker o teh procesih takrat res nisem dosti vedel, pa bi opozoril na naslednje: Šlo je za razčiščevanje z gestapovsko agenturo in z zapadno agenturo, ki se je začela takoj po vojni. Če bi pogledali nazaj tudi druge procese, je vprašanje, do kakšnih zaključkov bi prišli. Prav toliko lahko verjamem, da je bila Angela Vode angleški agent kot za katerega od teh, ki so bili obsojeni v dachauskem procesu kot gestapovski agenti. Res pa je, da se je Partija takrat borila s političnimi tendencami, ki so bile bodisi na prozapadni liniji ali pa ostanki gestapovščine, ki se je vezala deloma z zahodno obveščevalno službo, deloma pa so to prevzemali Rusi. Tako so bili ti procesi inštrument politike KP proti določenim političnim tendencam. In ker smo Slovenci zelo natančni, smo šli v procese. Hrvati in Srbi niso delali takih procesov, ampak so na druge načine, brez procesov najbrž likvidirali neprimerno več ljudi in prepričan sem, da veliko takih, za katere ni bilo dokazano to, kar so jim očitali. V glavnem je šlo za politično bitko. Verjetno bi se tudi v Sloveniji procesi odvijali drugače, če ne bi druga polovica akcije padla že v začetek kominforma. Rusi so dejansko angažirali gestapovsko mrežo proti nam /.../. Procesi so bili orodje v tej politiki, očitno je bilo to slabo orodje, toda treba ga je gledati kot politično orodje /.../«. ⁴⁵

7. Zakaj je pomembno, da se slovenski državljani in državljanke izobrazijo o tem delu slovenske zgodovine in na kakšen način lahko to storimo?

Na politične procese (pa ne samo na tiste po drugi svetovni vojni, ampak nasploh!) se nikoli ne bi smelo pozabiti. So namreč večer opomnik o tem, kaj se lahko zgodi, če prevlada želja po enoumju, po kaznovanju izražanja svobodnega mišljenja (razen če gre za sovražni govor) itd. Takšen opomnik je bil, je in bo potreben v vseh časih in na vseh krajih. Sicer pa sem na ta del vprašanja odgovorila že pri prejšnjem vprašanju.

---

⁴⁵ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 9–13.

Vsi, ki se zavedamo usodnih zgodovinskih napak, bi se morali truditi, da to zavedanje prenesemo naprej, na nove generacije. Javnost na takšne dogodke nikakor ne bi smela pozabiti, če hočemo, da bo pokazala ustrezno odzivnost in senzibilnost v primeru, ko bo v svojem okolju zaznala tendence, ki bi lahko pripeljale do novih političnih procesov. Mlade generacije bi bilo treba prepričati, da zgodovina ni le mrtva črka na papirju ali na računalniškem zaslonu, ampak da bi se dejansko morali iz nje kaj naučiti.

Pa še to:

Ob opozarjanju na napake pa je treba ohraniti tudi ustrezno mero objektivnosti – če je bilo v nekem obdobju nekaj močno narobe, pa ni rečeno, da ni bilo tudi kaj dobrega. Socialistično obdobje, zlasti po koncu informbirojevskih obračunov, je bilo kljub vsemu za veliko število ljudi prijaznejše od tistega v prvi (predvojni) jugoslovanski državi, še posebej za tako imenovanega »malega človeka« in ženske (pravica do brezplačnega šolstva in zdravstva, najemniška stanovanja po netržnih cenah, zmanjšala se je umrljivost dojenčkov, ženske so dobile volilno pravico ...).

8.4 Dr. Tone Kregar

Doktor Tone (Tonček) Kregar, profesor zgodovine, je v Muzeju za novejšo zgodovino Celje od leta 1997 zaposlen kot muzejski svetovalec, od leta 2016 pa zaseda položaj direktorja muzeja. Je velik poznavalec narodne in celjske zgodovine, predvsem zgodovine Celja v času II. svetovne vojne, zato je dr. Kregar v intervjuju pojasnil vlogo in pomen ing. Branka Diehla v Celju.

Slika 20: Tone Kregar (<https://www.muzej-nz-ce.si/o-muzeju/zaposleni/>, 28. 2. 2022)

1. Branko Diehl se je rodil v Celju, kjer je preživel tudi velik del svojega življenja. Bil je vpliven politik, zagrizen komunist, alpinist, šahist, zaveden Celjan in še marsikaj. Kako bi ovrednotili njegov pomen za Celje?

Branko Diehl je gotovo ena markantnejših celjskih osebnosti v času med obema vojnama. Izobražen kozmopolit širokih obzorij in interesov, izhajajoč iz premožne meščanske družine, obenem pa eden vodilnih celjskih komunistov in glavnih obtožencev na t. i. Celjskem komunističnem procesu l. 1934. Njegov pomen ni mogoče omejiti zgolj na Celje in če ne bi po vojni doživel tako krute usode, bi gotovo dobil pomemben prostor tako v celjskem kot širšem slovenskem javnem in zgodovinskem spominu. Kar posledično velja za celotno Diehlovo družino.

2. Vojni in povojni čas sta marsikomu otežila življenje in skoraj ni bilo človeka, ki mu takratne razmere ne bi storile krivic ali grozot. Tudi Branko Diehl je bil dejavno udeležen v vojnih in predvojnih političnih razmerah. Kaj, po Vašem mnenju, je Diehlovo življenje najbolj zaznamovalo? Politika, komunizem, alpinizem, šahizem, dachauski procesi?

Branko Diehl je otrok svojega, politično skrajno zaostrenega časa in njegovo življenje je gotovo najbolj zaznamovala mladostna odločitev, da se iz povsem idealističnih vzgibov priključi komunistični partiji. V globoki veri v pravičnejši svet se je z dušo in telesom posvetil revoluciji, na koncu pa sam postal njena žrtev. Kar je še eden izmed številnih paradoksov in absurdov zgodovine ter utelešenje znanega reka, da revolucija žre svoje otroke.

3. Kdo je, po Vašem mnenju, prvi in glavni "krivec" za Diehlovo usodo? On sam ali takratna oblast/režim? Ali dopuščate možnost, da je Diehl res bil tajni sodelavec gestapa in si je s tem tako rekoč sam skrojil usodo?

Obtožba za sodelovanje z gestapom, kot tudi z zahodnimi agenturami, je bila seveda čisti politični konstrukt in pretveza za obračun s t. i. notranjimi sovražniki po vzoru stalinističnih čistk in montiranih procesov. Resnična Diehlova »krivda« je bila najbrž v tem, da kot komunist stare generacije ni sodil v pravoverno linijo slovenske oz. jugoslovanske partije, ki je po vojni prevzela oblast in od katere se je oddaljil že pred vojno, po vrnitvi z »robije« v Sremski Mitrovici. Obstaja tudi možnost, da je v njenih očeh veljal za človeka Mustafe Golubića, enega najpomembnejših in obenem najskrivnostnejših jugoslovanskih revolucionarjev, s katerim se je spoznal med študijem na Dunaju, v začetku dvajsetih let dvajsetega stoletja. Golubića, ki je zgodba zase, je leta 1941 v Beogradu ujel, mučil in ubil Gestapo, pri čemer je precej verjetno, da je bil v izdajo vpleten takratni jugoslovanski partijski vrh, ki se ga je hotel znebiti.

Skratka, v ozadju so bile stare zamere in spopadi različnih frakcij znotraj partije.

V prid mu ni bilo niti to, da ni izhajal iz proletarskega, temveč iz »buržoaznega« okolja, obenem pa imel še to »smolo«, da je preživel Dachau, saj so vsi preživeli zaporniki in taboriščniki bili tako ali drugače sumljivi. Zaradi vsega skupaj je bil idealni grešni kozel in sila priročna žrtev.

4. Kakšen je pomen prvega dachauskega procesa, torej Diehl-Oswladovega procesa in kakšne posledice je ta pustil na slovenskih tleh?

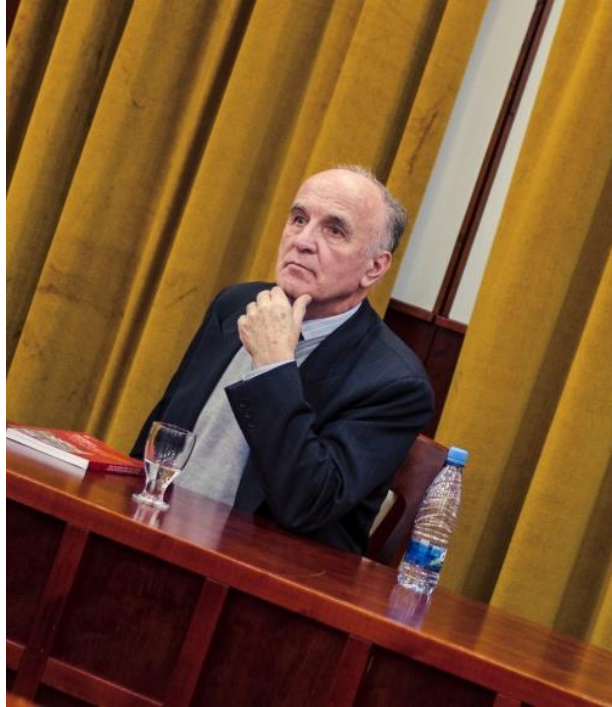
Dachauski procesi so nedvomno bili slovenska varianta stalinističnih procesov. Podobni procesi in čistke znotraj lastnih vrst so takrat potekali v različnih komunističnih državah, npr. na Madžarskem, Češkoslovaškem, Poljskem in so odraz neke splošne prakse, pa tudi paranoje takratnih komunističnih, bolj rečeno stalinističnih režimov. Z njimi so utrjevali svojo moč in strahovlado, služili pa so tudi kot svarilo morebitnim oponentom znotraj lastnih vrst. Da je šlo za montirani proces in zločin nad nedolžnimi ljudmi, lastnimi tovariši, je bilo jasno tudi marsikateremu od pomembnih akterjev tistega časa, zato je oblast kasneje tudi tolerirala prizadevanja, ki so postopoma privedla do razveljavitve procesov in rehabilitacije obsojenih.

5. Zakaj je pomembno, da se slovenski državljani in državljanke izobrazijo o tem delu slovenske zgodovine in na kakšen način lahko to storimo?

Diehlova življenjska zgodba je ena izmed številnih pretresljivih individualnih zgodb, ki ponazarjajo vso kompleksnost nemirnega in krvavega 20. stoletja. Z njenim poznavanjem je našo skupno preteklost lažje razumeti in se obenem zavedati tragičnih posledic najrazličnejših ideoloških skrajnosti. Zaradi svoje zgodovinske vloge in usode si Branko Diehl nedvomno zasluži javni spomin, morda tudi tako, da v Celju po njem poimenujemo kakšno ulico.

8.5 Dr. Milko Mikola

Milko (Milan) Mikola, doktor znanosti s področja zgodovine, je bil dolgo časa zaposlen v Zgodovinskem arhivu Celje, bil pa je tudi direktor Študijskega centra za narodno spravo in vodja sektorja za popravo krivic pri Ministrstvu za pravosodje. Je avtor več knjig o povojnih procesih v Sloveniji, prav tako je velik poznavalec usod njihovih obsojencev. V intervjuju je dr. Mikola pojasnil predvsem vlogo Branka Diehla v dachauskih procesih in njihovo ozadje v takratnem slovenskem pravnem prostoru.

Slika 21: Milko Mikola (<https://www.noviglas.eu/milko-mikola-je-spregovoril-o-monografiji-rdece-nasilje/>, 28.

02. 2022)

1. Kot je danes znano, je pri dachauskih procesih šlo za politične in montirane sodne procese. Kakšno je bilo tedanje sodstvo v Sloveniji, da jih je bilo sploh mogoče izpeljati?

Po vojni je sodstvo v Sloveniji izgubilo položaj tretje samostojne veje oblasti in s tem svojo neodvisnost. Bilo je popolnoma podrejeno vladajoči komunistični partiji, ki ga je zlorabljala za obračunavanje s svojimi dejanskimi in potencialnimi nasprotniki, predvsem pa z "razrednimi sovražniki". To se je zgodilo tudi v primeru obračunavanja z obtoženci na dachauskih procesih.

2. V čem so se dachauski procesi bistveno razlikovali od ostalih političnih sodnih procesov, ki jih je po vojni organizirala tedanja oblast v Sloveniji?

Med vsemi povojnimi političnimi sodnimi procesi v Sloveniji dachauski procesi predstavljajo posebnost, saj pri njih ni šlo za obračunavanje s tako imenovanimi razrednimi sovražniki, kot

je to veljalo za ostale politične sodne procese, ampak je šlo za obračun z nekaterimi predvojnimi komunisti. Zato so dachauski procesi predstavljali kopijo stalinističnih procesov v Sovjetski zvezi iz tridesetih let prejšnjega stoletja.

3. Celjan Branko Diehl je bil pred II. svetovno vojno, in tudi po njej, dejaven komunist, aktivno udeležen v Komunistični partiji Slovenije, že par let po koncu II. svetovne vojne pa je bil obtožen sodelovanja z gestapom v dachauskem taborišču. Zakaj je bil Diehl ena izmed glavnih tarč dachauskih procesov in kaj je oblast hotela doseči z njegovo obsodbo?

Zato, da je komunistična oblast v tako imenovane dachauske procese vključila tudi predvojnega komunisto inž. Branka Diehla, sta bila predvsem dva razloga. Prvi razlog je bil ta, da je kot komunist preživel nacistično koncentracijsko taborišče Dachau, kar si je vodstvo Komunistične partije Slovenije (KPS) razlagalo tako, da se je v taborišču povezal z gestapom in postal njegov agent. Drugi razlog za to pa je bil ta, da je Diehl po povratku iz Dachaua prevzel opravljanje nekaterih pomembnih funkcij na gospodarskem področju. Najprej je leta 1945 postal delegat ministrstva za industrijo in rudarstvo pri rudniku svinca v Mežici, leta 1946 pa je bil imenovan za glavnega inšpektorja za gospodarstvo pri kontrolni komisiji predsedstva vlade Ljudske republike Slovenije in član ekonomske komisije pri CK KPS. Potem ko je vodstvo KPS od svoje tajne politične policije (UDBE) dobilo podatke, da naj bi bil bivši sodelavec gestapa, je v svoji paranoji sklepalo, da je to ostal tudi po povratku v domovino in da svoj vodilni položaj v gospodarstvu izrablja za izvajanje gospodarske sabotaže. Zato ga je skupaj z njegovimi domnevnimi sodelavci sklenila eksemplarično kaznovati in je proti njim aprila 1948 organizirala sodni proces, ki je poznan kot prvi dachauski proces ali Diehl-Oswaldov proces..

S smrtnimi kaznimi, ki so bile Diehlu in soobtoženim izrečene na tem procesu, je oblast hotela predvsem pokazati, kaj čaka tiste, ki jih kot svoje agente v Jugoslavijo pošiljajo zahodne države, da bi izvajali gospodarske sabotaže in s tem zavirali izvajanje petletnega gospodarskega plana. Dodatni razlog za to, da je prišlo do dachauskih procesov, pa je treba iskati tudi v sporu Komunistične partije (KPJ) s komunističnimi partijami, povezanimi v Informbiroju, do katerega je prišlo ravno v času, ko so potekali dachauski procesi. Z njimi so slovenski komunisti hoteli predvsem Stalinu dokazati, da se borijo proti agentom zahodnih reakcionarnih režimov.

4. Zakaj je oblast preprečevanju gospodarskih sabotaž dajala tolikšen pomen?

Za razumevanje tega je potrebno vedeti, da se je v Jugoslaviji aprila 1947 začela izvajati prva gospodarska petletka. Z njo se je začelo obdobje tako imenovanega planskega gospodarstva, za katerega je bilo značilno, da je bilo v gospodarstvu vse natančno planirano, kar je veljalo predvsem za proizvodnjo. Ti plani so bili večinoma nerealni in jih v mnogih primerih ni bilo mogoče izpolniti. Oblast pa je vzroke za to iskala predvsem v sabotažah, za katere je osumila zlasti tiste, ki so zavzemali visoke položaje v posameznih podjetjih (direktorje) in v republiških upravnih organih za upravljanje posameznih gospodarskih panog. Ko je denimo 23. oktobra 1946 v hrastniški steklarni zaradi preobremenjenosti eksplodiral kotel, je Udba to ocenila kot sabotažo, ki naj bi jo zakrivil direktor steklarne Janko Pufler. Okrožno sodišče v Celju ga je na montiranem procesu 24. maja 1947 obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Tako kot Diehl je tudi on bil predvojni komunist, ki se je po koncu vojne leta 1945 vrnil iz nacističnega koncentracijskega taborišča, zaradi česar so tudi njega obtožili, da je gestapovski agent. Smrtna obsodba nad njim ni bila izvršena, ker so ga odvedli v Ljubljano in ga vključili v Diehl-Oswaldov proces, na katerem je bil ponovno obsojen na smrtno kazen z ustrelitvijo.

5. Skoraj 30 let po koncu dachauskih procesov in usmrnitvi večine obsojenih je Vrhovno sodišče Socialistične republike Slovenije sodbe Vojaškega sodišča IV. armade v Ljubljani razveljavilo, pet let kasneje pa izvedlo še sodno rehabilitacijo obsojencev. Je bilo to, po Vašem mnenju, premalo ali je zadostovalo? Kaj bi država dandanes še morala narediti, da bi v največji meri popravila krivice, storjene le nekaj let po drugi svetovni vojni?

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je komunistična oblast sama naredila nekatere korake, da bi popravila krivico, ki se je zgodila obsojencem na dachauskih procesih. Tako je Javno tožilstvo SRS leta 1971 in 1976 sprožilo obnovitvena postopka. Ker je nato od obtožnice odstopilo, je sodišče kazenski postopek zoper obsojence ustavilo in izrečene sodbe razveljavilo. Do njihove sodne in partijske rehabilitacije pa je dokončno prišlo v osemdesetih letih. Za njihovo rehabilitacijo se je vodstvo Zveze komunistov Slovenije (ZKS) odločilo., ker so bili vsi obsojenci komunisti. Niti najmanjše možnosti za rehabilitacijo pa komunistični režim v Sloveniji ni dopuščal ostalim, ki so bili po vojni obsojeni na političnih sodnih procesih, kot so

bili podjetniki, kmetje, duhovniki itd. Za njih je še naprej veljalo, da so bili upravičeno obsojeni. Čeprav so žrtve dachauskih procesov rehabilitirali, pa svojcem na smrt obsojenih in ustreljenih žrtev niso bil pripravljeni pokazati, kje so pokopani. Tega ni uspela ugotoviti tudi skupina, ki je bila od Strani ZKS imenovana za raziskavo dachauskih procesov in je o svojih ugotovitvah izdala obsežno poročilo. S tem so tako kot žrtvam povojnih pobojev tudi njim odrekli pravico do groba, kar je ena temeljnih vrednot vsake civilizacije.

Pravno podlago za popravo krivic, ki so se zgodile obsojencem na dachauskih in drugih političnih procesih, je zagotovil šele Zakon o popravi krivic, ki je bil sprejet oktobra 1996, izvajati pa se je začel naslednje leto, ko je Vlada Republike Slovenije za njegovo izvajanje ustanovila posebno komisijo, ki deluje še sedaj. S tem je bilo za popravo krivic političnim obsojencem, med katere spadajo tudi žrtve dachauskih procesov, od strani Republike Slovenije na pravni ravni storjeno vse, kar je bilo mogoče. Za dokončno zaprtje vprašanja žrtev dachauskih in drugih povojnih političnih sodnih procesov v Sloveniji pa bi bilo nujno, da bi Državni zbor Republike Slovenije z aklamacijo sprejel izjavo, s katero bi obsodil nasilje komunistične oblasti in se njegovim žrtvam ter svojcem opravičil.

6. Kdo je, po Vašem mnenju, prvi in glavni "krivec" za Diehlovo usodo? On sam ali takratna oblast/režim? Ali dopuščate možnost, da je bil Diehl res tajni sodelavec gestapa in si je s tem sam krojil usodo?

Edini in absolutni krivec za tragično usodo inž. Branka Diehla in ostalih žrtev dachauskih procesov je bila takratna komunistična oblast. S kasnejšo razveljavitvijo izrečenih sodb in z njihovo rehabilitacijo je ta ista oblast sama priznala, da so bile obtožbe proti njim neresnične in izmišljene ter da je pri dachauskih procesih šlo za montirane procese. S tem pa je tudi odpadel vsak sum, da bi bil inž. Branko Diehl kdaj sodelavec gestapa.

7. Zakaj je pomembno, da se slovenski državljani in državljanke seznanijo s tem delom slovenske zgodovine in na kakšen način lahko to storimo?

Dachauski in drugi povojni politični ter montirani procesi ter druge oblike komunističnega nasilja so večini državljanov in državljanek Republike Slovenije še danes nepoznane., čeprav je o njih bilo že veliko napisanega. Absolutno pa to velja za mladino, za kar je kriv predvsem

šolski sistem, ker niti v srednjih šolah pri pouku zgodovine o tej tematiki ne zvedo dejansko ničesar. Takšno načrtno prikrivanje temnih plati naše polpretekle zgodovine je škodljivo za nadaljnji razvoj demokracije v Sloveniji, kajti če ne bomo obelodanili in obsodili vseh zločinov, ki so se zgodili, obstaja možnost, da se bodo ti nekoč ponovili. Predvsem mladi, ki si šele ustvarjajo svoj vrednostni sistem, bi se morali s kršitvami človekovih svoboščin in človekovih pravic v bivšem socialističnem družbenem sistemu dobro seznaniti. Šele tako bodo lahko spoznali, kakšno vrednoto predstavljajo človekove svoboščine in pravice, ki jih vsakemu državljanu Republike Slovenije zagotavlja naša ustava.

9 RAZPRAVA

V zadnjem delu naloge bova podrobneje analizirala svoje hipoteze, svoja spoznanja podkrepila z odgovori na vprašanja iz ankete in intervjujev ter na koncu predstavila nekatere rešitve, ki bi pripomogle k splošni izobrazbi širše javnosti o tem delu slovenske narodne zgodovine.

I. HIPOTEZA: Branko Diehl je javnosti nepoznan.

Prva hipoteza se nanaša na četrto in peto vprašanje v anketi, ki se glasita:

Ali ste že slišali za Branka Diehla? Če ste že slišali zanj, označite odgovor, ki ga opisuje.

Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v prvem oz. velikem dachauskem procesu?

Na prvi del prvega vprašanja je odgovorilo vseh 500 anketiranih. Kar 434 jih je odgovorilo, da za Branka Diehla, torej prvoobtoženega v prvem dachauskem procesu oz. Diehl-Oswaldovem procesu, še ni slišalo. Izredno veliko številko nikalnih odgovorov na dano vprašanje, ki sicer predstavljajo 87 % vseh vprašanih, lahko pripišemo slabemu splošnemu poznavanju celotne slovenske povojne zgodovine, torej tiste po letu 1945. Del krivde za slabo poznavanje le-te nosi tudi slovenski učni načrt v osnovnih in srednjih šolah ter gimnazijah za predmet zgodovina, v katerem se slovenska narodna zgodovina po letu 1945 obravnava šele na koncu zadnjega razreda osnovnošolskega oz. zadnjega letnika srednješolskega izobraževanja, realizacija obravnave te snovi pa je v praksi slabša, ker za to preprosto zmanjka časa. Poleg izpostavljenega problema na slabo poznavanje tega dela zgodovine vplivajo tudi drugi dejavniki, ki so analizirani na naslednjih straneh.

Na drugi del prvega vprašanja so odgovarjali anketiranci, ki so za Branka Diehla že slišali – teh je bilo 66. Največ, 38 oz. 58 % vprašanih, je na vprašanje odgovorilo pravilno, torej so vedeli, da je bil Branko Diehl celjski komunist, inženir, šahist, alpinist in interniranec dachauskega taborišča. Branka Diehla je za Staneta Oswalda, slovenskega geodetskega inženirja, pomočnika ministra za industrijo DFJ in interniranca dachauskega taborišča, zamenjalo 16 ljudi oz. 25 % anketiranih. Nekaj manj, 12 vprašanih oz. 17 %, pa je Branka Diehla zamenjalo za Janka Puflerja, steklopihača iz Hrastnika, predvojnega komunisto, španskega borca in prav tako interniranca dachauskega taborišča.

Na četrto podvprašanje četrtega vprašanja ankete je odgovorilo 190 oseb, torej vsi, ki so za dachauske procese že slišali. Največ, kar 151 ljudi, kar predstavlja 80 % odgovorov, odgovora na vprašanje »*Ali veste, kdo je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu?*« ne ve. Da je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu Branko Diehl, je vedelo 25 oseb oz. 13 % vprašanih. Za prvoobtoženega v velikem dachauskem procesu je 8 ljudi oz. 4 % navedlo Janka Puflerja, dva manj, torej 6 ljudi oz. 3 %, pa Staneta Oswalda.

Ker večina ljudi za Branka Diehla še ni slišala, prav tako pa ne vedo, kdo je bil prvoobtoženi v velikem dachauskem procesu, **prvo hipotezo POTRJUJEVA.**

II. HIPOTEZA: Javnost je za dachauske procese že slišala, toda večina jih ne ve, kaj so dachauski procesi bili.

Druga hipoteza se nanaša na četrto vprašanje ankete, ki se glasi:

Ali ste že slišali za dachauske procese? Če ste zanje že slišali, označite odgovor, ki jih opisuje.

Kaj je bil glavni namen dachauskih procesov?

Na prvi del četrtega vprašanja je odgovorilo vseh 500 vprašanih. Večina, 62 % oz. 309 ljudi, za dachauske procese še ni slišalo. Razlog za tako veliko število nikalnih odgovorov je isti kot pri prvi hipotezi; slabo poznavanje tega dela narodne zgodovine. Velja tudi poudariti, da so dachauski procesi, še posebej pa veliki dachauski proces in Branko Diehl, izredno specifična, ne samo zgodovinska, temveč zgodovinsko-pravna tematika, kar naredi učenje o tej temi še zahtevnejše, posledično pa je izobraževanja na to temo, predvsem zaradi njene specifičnosti, manj, slabše pa je tudi splošno znanje o njej.

Na drugi del četrtega vprašanja je odgovorilo 191 anketirancev, ki so za dachauske procese že slišali. 103 vprašani oz. 54 % je kot opis dachauskih procesov označilo drugi odgovor, ki pravi: »*Montirani sodni procesi, ki so se po koncu II. svetovne vojne odvijali v Ljubljani, osumljenim pa so očitali sodelovanje z gestapom*«, kar je tudi pravilen odgovor. Dachauske procese je za nurnberške procese zamenjalo 64 vprašanih oz. 34 %; ti so označili prvi odgovor, ki pravi: »*Sodni procesi, ki so po koncu II. svetovne vojne potekali v Nürnbergu, v njih pa so sodili najpomembnejšim političnim in vojaškim predstavnikom Tretjega rajha.*« Samo dva vprašana oz. 1 % sta dachauske procese zamenjala za Eichmannov proces, torej za sodni proces, ki je po

koncu II. svetovne vojne potekal v Jeruzalemu, usmerjen pa je bil proti Adolfu Eichmannu, nemškemu vojnemu zločincu.

Na tretje podvprašanje četrtega vprašanja je odgovorilo prav tako 191 vprašanih, torej tisti, ki so za dachauske procese že slišali in so odgovorili tudi na prejšnja vprašanja. Največ anketiranih, 85 oz. 44 %, je vedelo, kaj je bil glavni namen dachauskih procesov, saj so označili prvi, in tudi pravilni odgovor, kjer se kot glavni namen dachauskih procesov navaja *»obračun poveljstva s svojimi nasprotniki, s katerimi je ta obračunala s pomočjo policijskega in sodnega aparata. Kaznovanje vojnih zločincev, ki so v koncentracijskih taboriščih internirancem kršili osnovne človekove pravice«*, je kot glavni namen procesov navedlo 32 % vprašanih oz. 61 anketirancev, 24 oz. 12 % pa jih meni, da so bili dachauski procesi izvedeni z namenom *»pravično kaznovati ljudi, ki so po koncu II. svetovne vojne z izdajanjem tajnih podatkov onemogočali gospodarski napredek novonastale države«*.

Pri odgovorih na to vprašanje, ki jih nisva vključila v nobeno od zgornjih kategorij, temveč v kategorijo *»drugo«*, izstopa odgovor, da je bil glavni namen montiranih procesov *»Morda le ustvarjanje ozračja kontrole in katarze, morda diskreditacija oseb (čeprav dvomim, da bi bili potrebni tako odmevni procesi za to.). Morda kombinacija naštetega in še česa.«* Odgovor je pritegnil najino pozornost, zato sva po njem povprašala tudi intervjuvance. Dr. Mateja Jeraj je v neformalnem pogovoru po intervjuju dejala, da je popolnoma mogoče, da je bil namen dachauskih procesov poleg boja za oblast tudi ustvarjanje ozračja kontrole nad ljudmi in diskreditacija določenih oseb, največkrat "stare" generacije partijcev, torej tistih idejnih komunistov, ki so Komunistično partijo vodili pred II. svetovno vojno, da bi le-ti v partiji izgubili svoj vpliv, na oblast pa bi prišli komunisti nove partijske generacije.

Večina anketirancev za dachauske procese torej še ni slišala, a največ tistih, ki so zanje že slišali ve, kaj so bili in kakšen je bil njihov namen. Iz dejstva, da večina anketirancev za dachauske procese še ni slišala, **sva drugo hipotezo ZAVRNILA.**

III. HIPOTEZA: Glavni "krivec" za Diehlovo nesrečno usodo je takratni režim in ne on sam.

Tretja hipoteza se nanaša na vprašanje, ki sva ga v intervjuju zastavila Živi M. Ilić, Borisu Hajdinjaku, dr. Mateji Jeraj, dr. Tonetu Kregarju in dr. Milku Mikoli, in se glasi: *"Kdo je, po Vašem mnenju, prvi in glavni "krivec" za Diehlovo usodo? On sam ali takratna oblast/režim?"*

Ali dopuščate možnost, da je Diehl res bil tajni sodelavec gestapa in si je s tem tako rekoč sam skrojil usodo?"

Vsi intervjuvanci so možnost, da bi bil Branko Diehl sam kriv za svojo usodo, zavrnil. Dr. Jerajeva je v intervjuju navedla, da dvoma o Diehlovi nedolžnosti ni, prav tako je njegovi nedolžnosti nedvomno pritrdila tudi raziskovalna skupina, ki je pod vodstvom prof. dr. Ljuba Bavcona spisala knjigo *Dachauski procesi*. Raziskovalna skupina navaja celo, da je kakršenkoli dvom v nedolžnost obsojencev neupravičen, saj so vse obtožbe temeljile na zavajanju in neresnici, čemur v svojem intervjuju pritruje tudi dr. Mikola, ki te trditve podkrepi tudi z dejstvom, da so bile vse obsodbe kasneje razveljavljene, obsojene pa so tudi sodno rehabilitirali, kar nedvomno pritruje njihovi nedolžnosti.

Intervjuvanci navajajo, da so bili dachauski procesi edinstven primerek stalinističnih procesov, izvedenih z namenom partijskih čistk, torej odstranitve političnih nasprotnikov, ki so temeljile na povsem izmišljenih kaznivih dejanjih, štela so le priznanja brez dokazov, izsiljena z grozljivim psihičnim in fizičnim nasiljem. Tako dr. Kregar v intervjuju navaja, da je bila edina Diehlova "krivda" to, da je bil komunist stare generacije, torej tiste, v katero so spadali idejni komunisti, ki so se politično povezali že dolgo pred začetkom II. svetovne vojne. Diehl torej ni spadal v pravoverno linijo slovenske oz. jugoslovanske partije, ki je po vojni prevzela oblast in od katere se je oddaljil. Kot poznan, izkušen in vpliven komunist je na žulj stopil partijcem, ki so si želeli vzpostaviti oblast v povojni Jugoslaviji, zato so se po vzoru stalinističnih čistk odločili, da se ga znebijo. Za večino tedanjih vodilnih politikov je bil trn v peti in so se ga na ta način znebili, temu pritruje tudi Živa M. Ilić, Diehlova nečakinja. Da je bila obtožba sodelovanja z gestapom čisti politični konstrukt, navaja dr. Kregar, pritruje pa mu tudi Boris Hajdinjak, ki dodaja, da je bilo takratni javnosti obtožence lažje predstaviti kot izdajalske gestapovske agente kot pa izdajalce in partijske nasprotnike, ki so se jih želeli znebiti in kar so navsezadnje tudi bili. Podobnega mnenja je tudi Diehlova nečakinja, Živa M. Ilić, ki poudarja tudi, da je bil Diehl preprosto premočan idejni vodja komunistov.

Zaradi eksplicitne zavrnitve že same možnosti s strani intervjuvancev, da si je Branko Diehl sam skrojil svojo tragično usodo, **tretjo hipotezo POTRJUJEVA.**

IV. HIPOTEZA: Intervjuvanci bodo obsodili montirane dachauske procese in zavzeli stališče, da je bila sodna rehabilitacija obsojenih prešibka.

Četrta hipoteza se nanaša na vprašanje “*Menite, da je bila sodna rehabilitacija Diehla in ostalih obsojencev uspešna ali je bila le-ta prešibka?*”, ki sva ga v intervjuju zastavila dr. Mateji Jeraj in dr. Milku Mikoli.

Dr. Jerajeva poudarja, da je bila sodna rehabilitacija v primeru dachauskih še najbolj primerna, čeprav je cena nedolžnosti, plačana s kakršnokoli kaznijo, vedno previsoka. Navaja tudi, da so bili dachauski procesi zgled za uspešno sodno rehabilitacijo, ki je po krivem obsojeni na marsikaterem drugem sodnem procesu niso nikoli doživeli. V intervjuju dr. Mikola opozori, da se je pravna rehabilitacija, ki je bila dokaj uspešna, zgodila šele v osemdesetih letih, ko je Komunistična partija priznala in popravila nekatere napake, storjene v preteklosti. Sicer pa dr. Mikola zagovarja, da je bila sodna rehabilitacija dokončno izvedena šele leta 1996, s sprejetjem Zakona o popravi krivic, ki je žrtvam dachauskih procesom omogočil, da je bilo za popravo krivic storjeno vse, kar je bilo še mogoče.

Četrto hipotezo ZAVRAČAVA, saj sta tako dr. Mateja Jeraj kot tudi dr. Milko Mikola, velika strokovnjaka na področju povojnih procesov in njihovih žrtev, navedla, da je bila sodna rehabilitacija v primeru dachauskih procesov uspešna.

V. HIPOTEZA: Točnega datuma Diehlove justifikacije ni mogoče poiskati.

Peta hipoteza se navezuje na vprašanje, ki sva ga v intervjuju zastavila dr. Mateji Jeraj in se glasi “*Kakšno je Vaše mnenje, najprej o tem, da ni znan točen datum izvršitve smrtne kazni in da znano ni niti mesto pokopa obsojencev?*”

Dr. Jerajeva je v intervjuju povzela, da kraja in datuma Diehlove smrti ni mogoče ugotoviti. Kot vemo, se v javnosti pojavljata dva podatka; po uradnih partijskih dokumentih naj bi Diehla usmrtili 12. 5. 1949, dobro leto po koncu dachauskih procesov, a v beležki nekdanjega notranjega ministra Borisa Kraigherja se pojavi podatek, da naj bi Diehla v ujetništvu držali še več kot eno leto, ga izkoriščali za težaška dela in mučili, da bi iz njega izvlekli informacije o drugih “razrednih sovražnikih”, in ga nato usmrtili šele 18. 11. 1950. Kateri datum smrti je

pravi, ni mogoče ugotoviti. To nama je v pogovoru potrdil tudi dr. Jože Dežman, sicer direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in nekdanji predsednik Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč, kjer so, po navedbah dr. Dežmana, ugotovili, da se grobov umrlih in datumov njihove smrti, ne da poiskati.

Peto hipotezo POTRJUJEVA.

VI. HIPOTEZA: Tako intervjuvanci kot anketiranci bodo kritični do šibkega poznavanja tega dela slovenske zgodovine. Želeli bodo, da se Slovenci o tem bolje izobrazimo.

Šesta hipoteza se navezuje na vprašanje, ki sva ga v intervjujih zastavila Borisu Hajdinjaku, dr. Mateji Jeraj, dr. Tonetu Kregarju in dr. Milku Mikoli, in se glasi: *“Zakaj je pomembno, da se slovenski državljani in državljanke izobrazijo o tem delu slovenske zgodovine in na kakšen način lahko to storimo?”* Prav tako se na šesto hipotezo navezuje zadnje vprašanje v anketi: *“Ali Slovenci premalo poznamo del narodne zgodovine, ki govori o dachauskih procesih? Ali bi se morali Slovenci bolje seznaniti s tem delom slovenske zgodovine?”*

Na anketno vprašanje je odgovorilo vseh 500 vprašanih. Velika večina, 349 oz. 70 % anketiranih se strinja ali vsaj delno strinja, da Slovenci premalo poznamo del zgodovine, ki govori o dachauskih procesih. Prav tako se 70 % oz. 350 vprašanih strinja ali vsaj delno strinja, da bi se morali Slovenci o tem delu narodne zgodovine bolje izobraziti. Rezultate ankete potrjujejo tudi intervjuvanci – tako g. Hajdinjak, kot tudi dr. Jeraj, dr. Kregar in dr. Mikola, ki se soglasno strinjajo, da je splošno znanje Slovencev o dachauskih procesih in njegovih žrtvah slabo. Vsi se zavedajo pomembnosti tega dela zgodovine in pritrjujejo njegovemu izrednemu pomenu. Boris Hajdinjak zagovarja misel, da ima zgodovina, še posebej zgodovina II. svetovne vojne, močan in neposreden vpliv na nas in na današnji čas. *“Dachauski procesi služijo kot opomnik o tem, kaj vse se lahko zgodi, če prevlada želja po enoumju, po kaznovanju izražanja svobodnega mišljenja.”* Temu pritrjuje tudi dr. Jeraj, ki dodaja, da bi se vsi, ki se zavedamo usodnih zgodovinskih napak, morali truditi, da to zavedanje prenesemo naprej, na nove generacije”, hkrati pa opozarja na nevarnost, ki jo prinaša odprava delitve oblasti, vladajoči politiki podrejena sodišča ter prestrašeni sodniki, ki sodijo po diktatu. Marsikje se to dogaja še danes, v 21. stoletju, v času razvite demokracije. Skrivanje (polpretekle) zgodovine je škodljivo za današnjo demokracijo, dodaja tudi dr. Mikola. Da dachauski procesi zares *“služijo kot*

opomnik, kam vse lahko privedejo različne ideološke skrajnosti,” pa se strinja tudi dr. Tone Kregar.

Dachauski procesi pa niso pomembni samo z vidika varovanja demokracije in človekovih pravic ter opozarjanja na storjene krivice v upanju, da se te ne bodo več ponovile. Pomembnost izobrazbe in znanja o dachauskih procesih ima tudi človeško plat. Žrtve dachauskih procesov, vključno z ing. Brankom Diehlom, so pokopane na neznanem kraju in nimajo konkretne točke spomina. *“Pomembno je, da jim vrnemo imena, obraze in življenjske zgodbe,”* pravi Boris Hajdinjak.

Šesto potezo POTRJUJEVA.

10 ZAKLJUČEK

Dachauski procesi so močno zaznamovali slovensko narodno zgodovino, vplivali so na izoblikovanje pravnega sistema države, še danes pa služijo kot opomnik, kam nas lahko privedejo vse vrste skrajnosti, pomanjkanje sočutja in izguba človečnosti. Raziskovanje je pokazalo, da vzrok za dachauske procese ni en sam, vzroki se med sabo prepletajo, za njihovo razumevanje pa je potrebno poznati tudi okoliščine takratnega časa.

Že kmalu po koncu grozot II. svetovne vojne je večji del sveta zajela hladna vojna, obdobje stalne napetosti, za katerega so bila značilna antikomunistična gibanja na zahodu in širjenje protiglobalistične propagande na vzhodu. Obdobje vsesplošnega političnega nezaupanja je zajelo tudi države vzhoda, na čelu katerih je svojo moč razkazovala Sovjetska zveza, med njih pa je spadala tudi Jugoslavija. Že v drugi polovici štiridesetih let dvajsetega stoletja, leta 1948, se je vodstvo Jugoslavije sprlo z Informbirojem. Spor z Informbirojem je pomenil spor maršala Josipa Broza Tita, s prvim možem Sovjetske zveze, Josifom Stalinom, ki je Tita zaradi njegovih ambicij po širjenju lastnega vpliva na druge vzhodne države in preveč samostojne jugoslovanske zunanje politike želel celo zrušiti – a ni mu uspelo. Prek Informbiroja so sovjetske oblasti v Jugoslaviji uspele vzpostaviti delovanje mrež sovjetskih obveščevalnih služb, ki so pripravile spisek ljudi, ki naj bi sodelovali z Gestapom in so bili istega leta obsojeni pred Vojaškim sodiščem Armije v Ljubljani, s tem pa je vodstvo slovenske komunistične partije Informbiroju želelo dokazati, da se borijo proti zahodnim agentom in tako zavreči obtožbe Informbiroja. Poleg zunanjepolitičnih vzrokov pa so na potek dachauskih procesov močno vplivali tudi notranjepolitični vzroki, med katerimi se po sporu z Informbirojem še okrepi (paranoično) iskanje vseh sovražnikov in boj za oblast, ki je bil tudi sam namen dachauskih procesov. Povojno vodstvo Komunistične partije oz. t. i. nova partijska generacija je prek dachauskih procesov obračunala s predvojno oz. t. i. staro partijsko generacijo, v katero je spadal tudi Branko Diehl. Z dachauskimi procesi je torej vodstvo Komunistične partije Slovenije – Slovenija je bila namreč edina jugoslovanska republika, kjer so potekali pravzaprav stalinistični procesi – utrjevalo svojo moč.

Dachauskih procesov je bilo deset (enajst, če zraven štejemo še predhodni oz. Puflerjev proces), med njimi najboljšežnejši pa je bil prvi, veliki dachauski proces, v katerem je bilo obtoženih 15 ljudi, prvi med njimi pa je bil Branko Diehl, zato prvi dachauski proces

imenujemo tudi Diehl-Oswaldov proces. Veliko število obtožencev je bilo odraz državnega iskanja sovražnikov in nasprotnikov, še posebej tistih, ki so predstavljali grožnjo gospodarstvu, ga sabotirali ali pa diverzirali. Večina jih je bilo strokovnjakov iz naravoslovnih ved, zaposlenih na vodilnih mestih v gospodarstvu ali državni upravi. Inženir Branko Diehl tako predstavlja “prototip” obsojenca, saj je bil komunist stare generacije, inženir kemije in je opravljal vodstveno funkcijo v državni upravi. Branko Diehl v dachauskih procesih tako ni izjema, temveč predstavlja profil večine žrtev, ki so po obsodbi na dachauskih procesih izgubile življenje. Razlog, zakaj je bil prvoobtoženi ravno Diehl, ni znan.

Življenje Branka Diehla je zaznamovalo več determinant. Boj za pravice neprivilegiranih, šah, alpinizem in politika so Diehlu tlakovale življenjsko pot. Po opravljeni osnovni šoli in gimnaziji v Celju je Diehl študiral na Dunaju, kjer naj bi se prvič srečal s politiko in vstopil v krog idejnih komunistov. Po zaključenem študiju kemije je Diehl tudi javno postal aktiven v politiki in se začel boriti za pravico ter proti avtoritarni oblasti, ki je zatirala drugače misleče. Zasedal je visoke funkcije v Komunistični partiji, širil komunistično propagando in bil zaradi tega dvakrat obsojen tudi na zaporno kazen. Prestal je pekel dachauskega taborišča, po II. svetovni vojni pa je v komunistični Jugoslaviji postal glavni inšpektor za gospodarstvo in član ekonomskega sveta Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije. Kmalu je zaradi spleta okoliščin (spora z Informbirojem, ustvarjanja ozračja kontrole, zasedanja visoke funkcije v državni upravi in pripadanja stari partijski generaciji) postal tarča slovenskega tožilstva in kasneje prvoobtoženi na dachauskih procesih. Njegovo življenje se je prelevilo iz boja za pravico in enakost v boj za življenje. Tragična usoda Branka Diehla se je končala konec petdesetih let prejšnjega stoletja – kdaj in kje točno, ni znano.

Najino raziskovanje sva podkrepila z anketo, s katero sva želela ugotoviti splošno znanje in mnenje o dachauskih procesih in Branki Diehlu. Na začetku raziskovanja sva postavila hipoteze, na katere se poleg ankete navezuje tudi več izvedenih intervjujev.

I. HIPOTEZA: Branko Diehl je javnosti nepoznan; **potrjena.**

II. HIPOTEZA: Javnost je za dachauske procese že slišala, toda večina jih ne ve, kaj so dachauski procesi bili; **zavrnjena.**

III. HIPOTEZA: Glavni “krivec” za Diehlovo nesrečno usodo je takratni režim in ne on sam; **potrjena.**

IV. HIPOTEZA: Intervjuvanci bodo obsodili montirane dachauske procese in zavzeli stališče, da je bila sodna rehabilitacija obsojenih prešibka; **zavrnjena**.

V. HIPOTEZA: Točnega datuma Diehlove justifikacije ni mogoče poiskati; **potrjena**.

VI. HIPOTEZA: Tako intervjuvanci kot anketiranci bodo kritični do šibkega poznavanja tega dela slovenske zgodovine. Želeli bodo, da se Slovenci o tem bolje izobrazimo; **potrjena**.

Raziskovanje je pokazalo, da večji del javnosti dachauskih procesov, Branka Diehla in njegove usode ne pozna. Pomembno je, da se slovenska javnost izobrazí o tem delu zgodovine, podučí o dachauskih procesih in njihovih obsojencih ter se tudi na ta način pokloni vsem žrtvam. O tem bi se morali izobraziti predvsem mladi, ki lahko na zgodovino gledajo objektivno in se jih zgodbe obsojencev niso neposredno dotikale. Z organizacijo raznih seminarjev, predvajanjem več dokumentarnih avdio- in videovsebin na to temo ter s spremembo učnega načrta, ki bi v obdobje novejšje zgodovine vključil tudi poglavje o dachauskih procesih, bi se splošna izobrazba o tej temi lahko izboljšala, ljudje pa bi na dachauske procese gledali objektivno in s svojimi očmi.

Raziskovalna naloga je odprla več novih vprašanj, ki ostajajo neodgovorjena in bi jih bilo potrebno raziskati. Raziskava o življenju in usodi drugih obsojencev na dachauskih procesih, analiza njihove sodne rehabilitacije in o tem, kakšne posledice so dachauski procesi pustili na slovenskih tleh, je le nekaj raziskovalnih tem, ki so se nama med raziskovanjem porajale v mislih.

Z dachauskimi procesi se je povojna oblast torej znebila svojih nasprotnikov, a dobrih 30 let pozneje se je taista oblast začela zavedati svojih napak. Sodbe so bile razveljavljene, zadeve vrnjene v ponovno sojenje, obsojenci pa so bili sodno rehabilitirani, marsikdo med njimi žal tudi posthumno. Točno iz tega razloga ima raziskovalna naloga o Branku Diehlu in njegovi usodi, zapečateni z dachauskimi procesi, izreden pomen. Upava, da bo služila svojemu namenu in ozavestila ljudi o tem, kam nas privedejo skrajnosti in izguba empatije, hkrati pa bo počastila vse nedolžne žrtve dachauskih procesov, ki jih predstavlja že sam prvoobsojeni, nekdanji celjski gimnazijec Branko Diehl.

11 PRILOGE

Priloga 1: Diehlovo spričevalo iz 1. razreda

The image shows two pages of a handwritten student record book. The left page is a form with columns for student name, date of birth, and school information. The right page is a grid with columns for subjects (German, Slovenian, Math, etc.) and rows for different tests or periods. Handwritten entries include names like 'Eva', 'Lilija', 'Lilija', 'Lilija', 'Lilija' and various numerical scores.

Slika 22: Diehlovo spričevalo iz prvega razreda osnovne šole (SI_ZAC/0869, Okoliška deška šola Celje, 20. 1. 2022)

Priloga 2: Diehlovo spričevalo iz 1. razreda gimnazije

The image shows two pages of a handwritten student record book. The left page is a form with columns for student name, date of birth, and school information. The right page is a grid with columns for subjects (German, Slovenian, Math, etc.) and rows for different tests or periods. Handwritten entries include names like 'Lilija', 'Lilija', 'Lilija', 'Lilija', 'Lilija' and various numerical scores.

Slika 23: Diehlovo spričevalo iz prvega letnika gimnazije (SI_ZAC/0193, I. gimnazija Celje 1915–1925, šk. 1948, 20. 1. 2022)

Priloga 3: Zaključno gimnazijsko spričevalo Branka Diehla

Stran 1.

Učenec	rodbinsko in krstno ime	Diehl Branka		I. p.						
	rojstni dan, leto, kraj	27. julija 1905, Celje		II. p.						
	narodnost in veroizpoved	slovenska, rim.-Kat.		Ustanova						
	način vstopa	II.								
	Datum izstopa in kam se je obrnil									
Očeta, matero ali varilca	ime	Diehl Robert		gospodinja (gospodine)	ime	oče				
	stan	Ljovce			stan					
	bivališče	Solgopolje št. 6			bivališče					
Tečaj	I.				II.				Pripombe	
Splošni uspeh					Učenec je uspešen.					
Vedenje	l	l	l	lepo	l	l	l	lepo		Uspeli so vsi predmeti, 1923 - izločili pri izp. znana.
Pridnost										
Konferenčni dost.	I.	II.	III.	Redi v polletnem izkazu	I.	II.	III.	Redi v letnem izpričevalu		
Verouk	3,3 z	3,2 z	2 d	dobro	2 d	2 d	2 d	dobro		
Slovenščina	1,2 d	2 3-3-3	3,4 z	zadostno	3 3	2 3-3	3 3	zadostno		
Srbohrvaščina	3 3	3 3	3 3	zadostno	3 2	2 3	2 3	dobro		
Nemščina	3 2	3 3	2 -3	zadostno	3 3	3 3	4 2	zadostno		
Latinsčina	3 3 4 3	3 3 4 4	3 3 4 4	nezadostno	3 4	3 4	2 3	zadostno		
Grščina	3 3	3 3	2 -2	zadostno	3 3	3 3	3 3	zadostno		
Zemljepis	2 2	2 2	2 2	dobro	2 2	2 2	2 2	dobro		
Zgodovina										
Matematika	4 nx	2 2	2 2	zadostno	2 d	2 3	3 2	zadostno		
Prirodopis										
Fizika	2 d	2 d	-3 z	zadostno	2 d	2 2	2 d	dobro		
Kemija										
fil. predol.	-2 -d	3+ -d	3 3	zadostno	3 3	3+ 3	2 -d	dobro		
Risanje										
Lepopisje										
Telovačba	11 pd	11 pd	11 pd	prav dobro	2 d	1 pd	1 pd	prav dobro		
Neobvezni	Reje II.		prav dobro				prav dobro			
Konferenčni dostavki									Prejel polletni izkaz dne 31. ja. 1923	
Vnanja oblika pismenih izdelkov:									letno izpričevalo dne 28. maja 1923	
Število zamujenih učnih ur:	30 ; izmed teh neopravičenih 1				45 ; izmed teh neopravičenih 8					

Slika 24: Zaključno gimnazijsko spričevalo Branka Diehla (SI_ZAC/0193, I. gimnazija Celje 1915–1925, šk. 1948, 20. 1. 2022)

PRILOGA 4: Partijski anketni list Branka Diehla

Prostor
za sliko
2x3 cm

ANKETNI LIST

PRIIMEK IN IME *Diehl Branka (Roberta)*

(legalno ime) *do leta 1933 Lomnik*

Leto, kraj in okraj rojstva	<i>27. julija 1905 Celje</i>	
Narodnost	<i>slovenska</i>	žene (moža) <i>slav.</i>
Državljanstvo (v slučaju spremembe navesti prejšnje državljanstvo)	<i>jugoslov.</i>	žene (moža) <i>jugosk.</i>
Socijalno poreklo	<i>delno - burž.</i>	
Poklic	<i>Remnik</i>	
Stan (oženjen, omožena). Če si ločen, navedi priimek in ime bivše žene (moža)	<i>oženjen</i>	
Politična pripadnost žene (moža) in poklic	<i>O.F.</i>	
Član KPJ (mesec in leto vstopa, partijska organizacija, ki te je sprejela in kdo te je sprejel)	<i>Julija 1931. Pokrajinski Komit. KPJ istočasno s Slav. Frontom in Kmetijskim Mitrom</i>	
Ali si bil kandidat in koliko časa?	<i>nisem bil</i>	
Ali si bil član SKOJ-a in v kateri organizaciji SKOJ-a?	od <i>ne nisem bil</i> do <i>ne</i>	
Ali si pripadal drugim političnim organizacijam in strankam, katerim, kje, kdaj in vzrok izstopa?	<i>Nisem pripadal</i>	
Delo v masovnih organizacijah (sindikati, športna, kulturna društva itd.)	<i>delal v kult. in šport. organizacijah</i>	
Partijske funkcije	<i>Član Okraj. Komit. Preradje Bil član sekretar. mest. Komit. Celje (do l. 1933) Bil član part. Komiteta v Grahovem</i>	
Imaš partijske kazni, zakaj, kdaj in kdo te je kaznoval?	<i>spominim radi premale aktivnosti junija l. 1940 od sekretarja K. P. S. T. Tomšiča</i>	
Izobrazba	<i>dovršil univerzo</i>	
Katere jezike obvladaš in koliko?	<i>slav. nemško. slo. hrvaško.</i>	
Ali si obiskoval partijske kurze in šole? Kaj si proučeval in kaj si čital iz marksistične literature?	<i>Partijske šole v Trebnju, Mitrovici, 2 leti (v razpisu) Čital mnogo.</i>	
Ali si prisostvoval partijskim konferencam in kongresom, kdaj in kje?	<i>Pred. l. 1941 2 na Polovnjem polju l. 34 in 40.</i>	
Ali si sodeloval pri partijskem ali drugem tisku in v katerih listih in časopisih?	<i>dopisoval v "Rdeči prapor"</i>	
Ali se baviš z znanstvenim delom?	<i>sedaj ne</i>	
Ali imaš odlikovanja, spominski znak, pohvale in nagrade, kdaj si jih dobil in od koga?	<i>ne, nimam</i>	

Znač. part. šole v
Mitrovici (Grahovci)

Slika 25: Partijski anketni list Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

PRILOGA 5: Partijski anketni list Branka Diehl

Ali si bil v inozemstvu, kje in kdaj? Kako si se preživljal in kaj si delal?	Poudiral l 1924 na Dunaji.	
Imaš bližnje ali daljne sorodnike v poslanstvih ali diplomatski službi, ali med inozemskimi državljani? Njihovo ime in priimek	nimam	
Ali si bil zaprt, obsojen, preganjan, kje, kdaj in koliko časa?	Leta 1933 novembra aretiran obsojen na 3 leta robitvi bit mesta v Avem. M. Bronici. Leta 1938 bil 4 meseca na preiskani mesta izpustitve. Leta 1941 (junij) od Kencev v Begunji in Paslvan do 456 (junij) skupaj aretiran in izpustitve	
Kakšno je bilo tvoje zadržanje pred razrednim sovražnikom?	Zadovoljivo	
Ali si bil v četniških, domobranskih in drugih sovražnih formacijah in kakšne funkcije si imel?	nisem bil	
Ali je kdo od tvojih bližnjih sorodnikov sodeloval ali sodeluje v sovražnikovih vrstah?	ne sodeluje	
Ali si služil v kaki tuji vojni formaciji?	nisem služil	
Ali si služil v stari jugoslovanski vojski, ali si imel čin in kakšen?	nisem imel	
Ali si sodeloval v partizanski borbi in od kdaj?	nisem sodeloval	
Ali si vstopil v partizane po nalogu Partije ali na drug način?	nisem	
V katerih odredih in vojnih edinicah si bil?	ne v nobeni nisem bil	
Kakšne funkcije si vršil in kakšen čin si imel?	ne, nisem vršil	
Ali si bil ranjen?	ne, nisem bil	
Ali si bil ujet od sovražnika, od koga in koliko časa?	ne nisem bil	
Sedanji odnos do vojne obveznosti	ne vem	
	Starši	mati
Priimek in ime	Robert Diehl	Johannes voj Friedrich
Kraj in leto rojstva	Trst 1879	Prnj 1881 umrlo l 1934
Zaposlitev do l. 1941 in po l. 1941	upravitelj listov	—
Posedujejo nepremičnine, kje in kakšne?	ne	—
Stalno bivališče	Delje	—
Politična pripadnost	nepolit.	—
Ali je bil zaprt, preganjan, obsojen in zakaj?	ne	—

Slika 26: Partijski anketni list Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

PRILOGA 6: Partijski anketni list Branka Diehla

Diehl Branka

Starši žene (moža)	oče	mati
Priimek in ime	<i>Paršetić Franca</i>	<i>Berte raj. Pelušani</i>
Kraj in leto rojstva	<i>Podgora pri fonici 1866</i>	<i>Mokronog 1866</i>
Zaposlitev do 1. 1941 in po 1. 1941	<i>prizodvetnik umrl 1. 1918</i>	<i>umrla 1944</i>
Posedujejo nepremičnine, kje in kakšne?	<i>ne</i>	<i>ne</i>
Stalno bivališče	<i>—</i>	<i>—</i>
Politična pripadnost	<i>SLS</i>	<i>—</i>
Ali je bil zaprt, preganjan, obsojen in zakaj?	<i>—</i>	<i>—</i>

3 leta
do 45 (gimnazij)
in inženir

BLIŽNJI SORODNIKI (polnoletni bratje, sestre, sinovi in hčere)

Priimek in ime	Stopnja sorodstva	Poklic	Politična pripadnost	Kraj dela ali službe
<i>Vladimir Diehl</i>	<i>brat</i>	<i>jurist</i>	<i>K.P.J.</i>	<i>namestnik načelnika okrož. D. Z. N. E.</i>
<i>Mira Gradisar</i>	<i>sestra</i>	<i>gospodinja</i>	<i>nepolit</i>	<i>—</i>
<i>Silva Diehl</i>	<i>sestra</i>	<i>uradnica</i>	<i>O.F.</i>	<i>izgubana 1944 v Srbiji sedaj uradnica v Peklu, Srbija.</i>

Kraj in čas šolanja, dela, službe

Osnovna šola Celje 1911 - 1915 nato 8 gimnazij. Maturiral v Celju 1923; nato študiral: 1 leto na Dunaju Kemijo na tehniški. Od l. 1924/25 dalje v Ljubljani Kemijo na filoz. fakulteti. Absolviral 1929 diplomiral 1931. Do leta 1933 brezposeln, nato 3 leta v roporu. Od l. 1936 do l. 1938 brezposeln. Leta 1938 v službo pri Srednjeevropskih podjetjih d. d. v Ljubljani do l. 1941. Nato 4 leta v Dachau - in interniran. Sedaj delegat ministr. industr. in rudarstva pri Srednjeevropskih podjetjih d. d. "Mehica".

Vojske nisem služil.

15 oktobra 1945

Lastnorčni podpis:
Diehl Branka

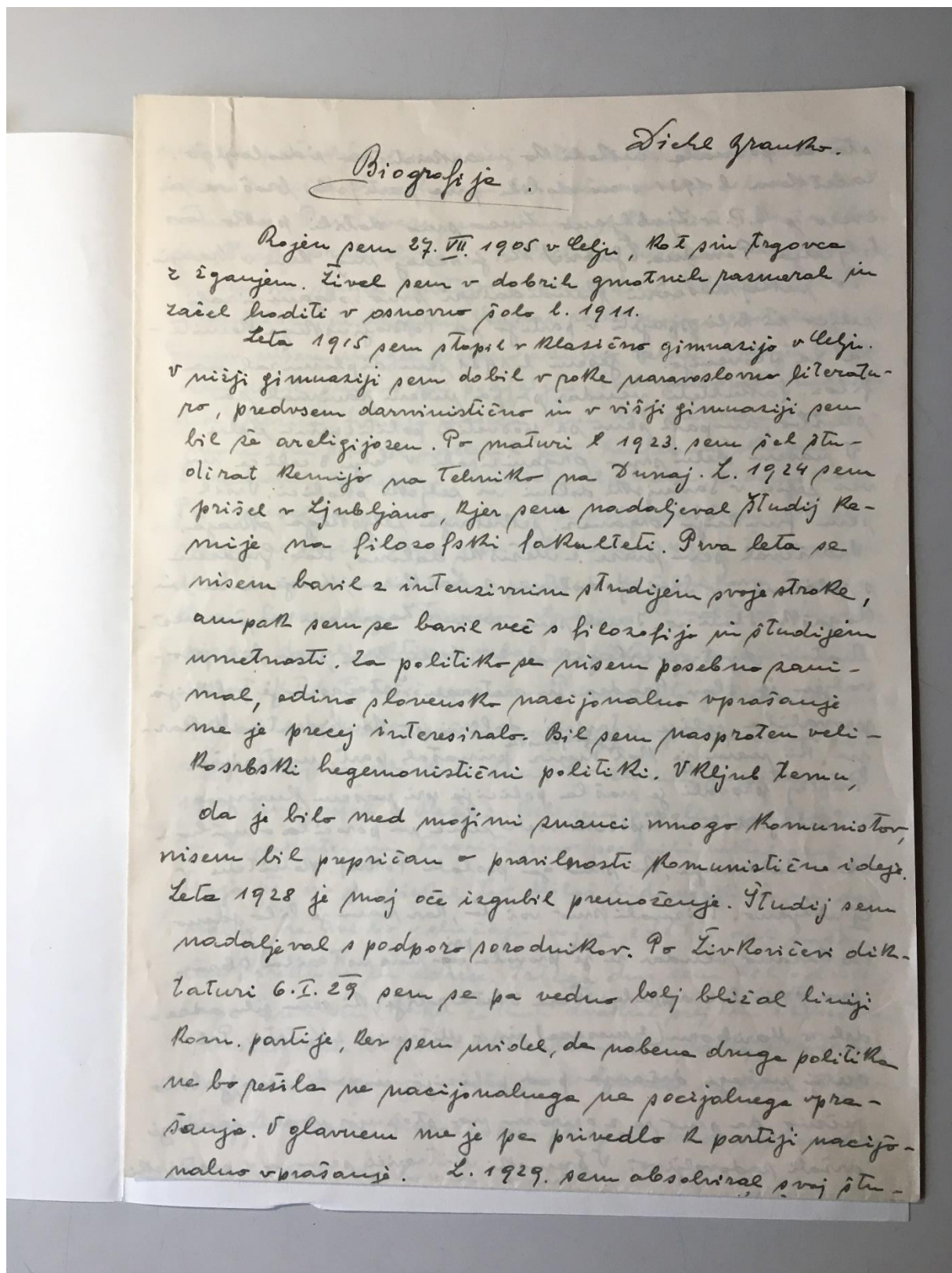
Dajanje neresničnih podatkov bo imelo za posledico izključitev iz Partije.

Slika 27: Partijski anketni list Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

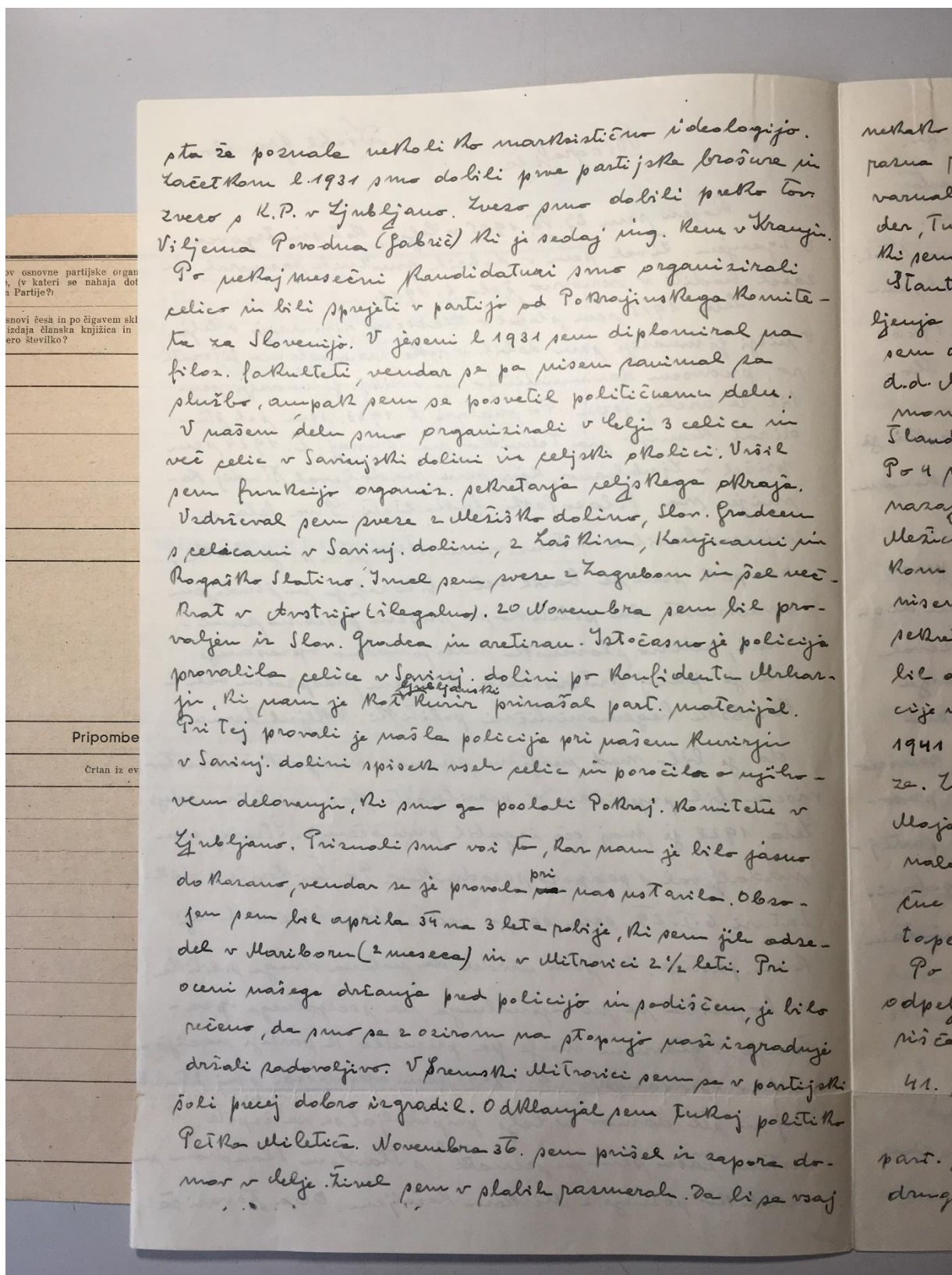
PRILOGA 8: Avtobiografija Branka Dieha

Slika 29: Avtobiografija Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

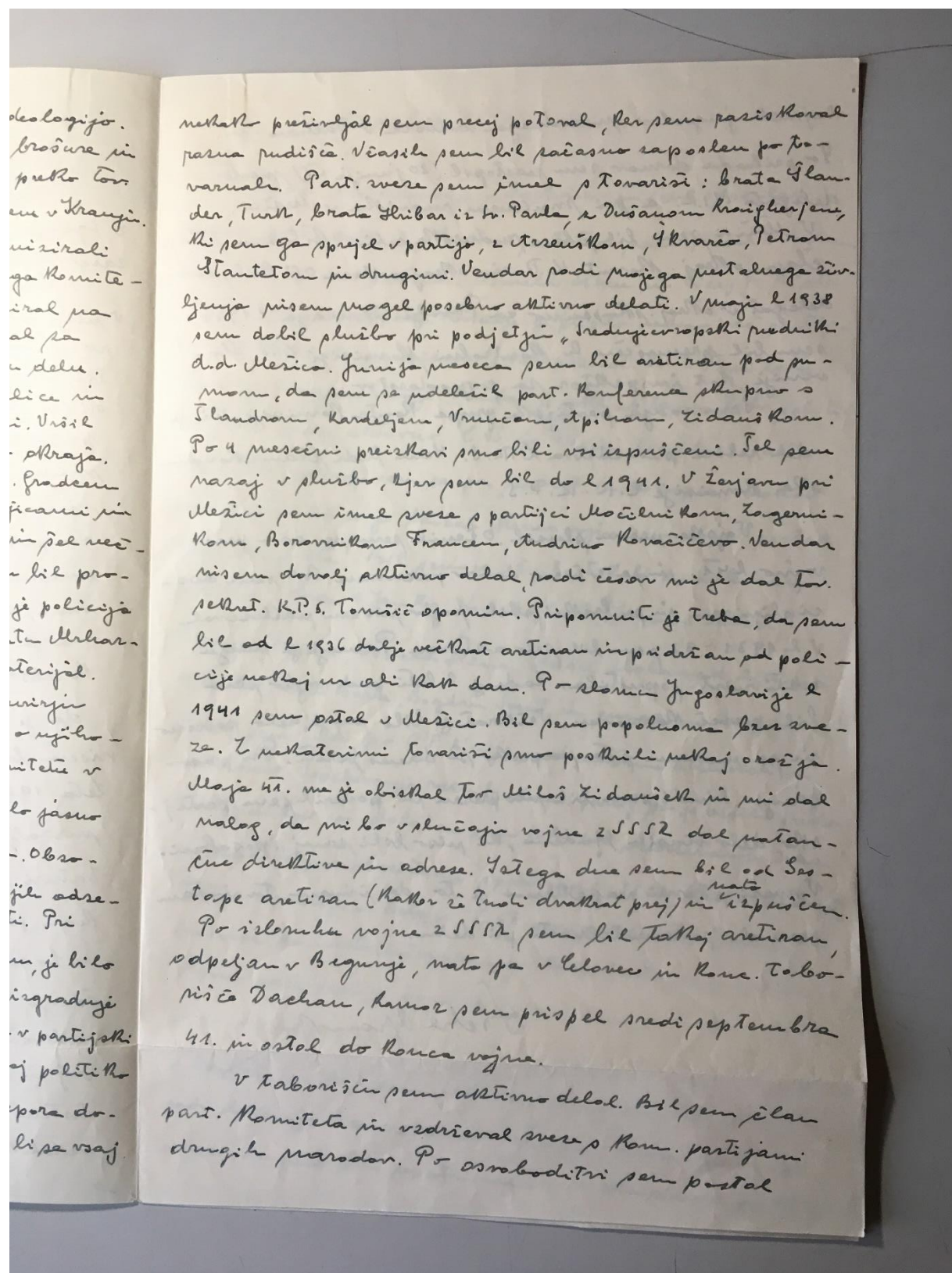

PRILOGA 9: Avtobiografija Branka Diehla

Slika 30: Avtobiografija Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

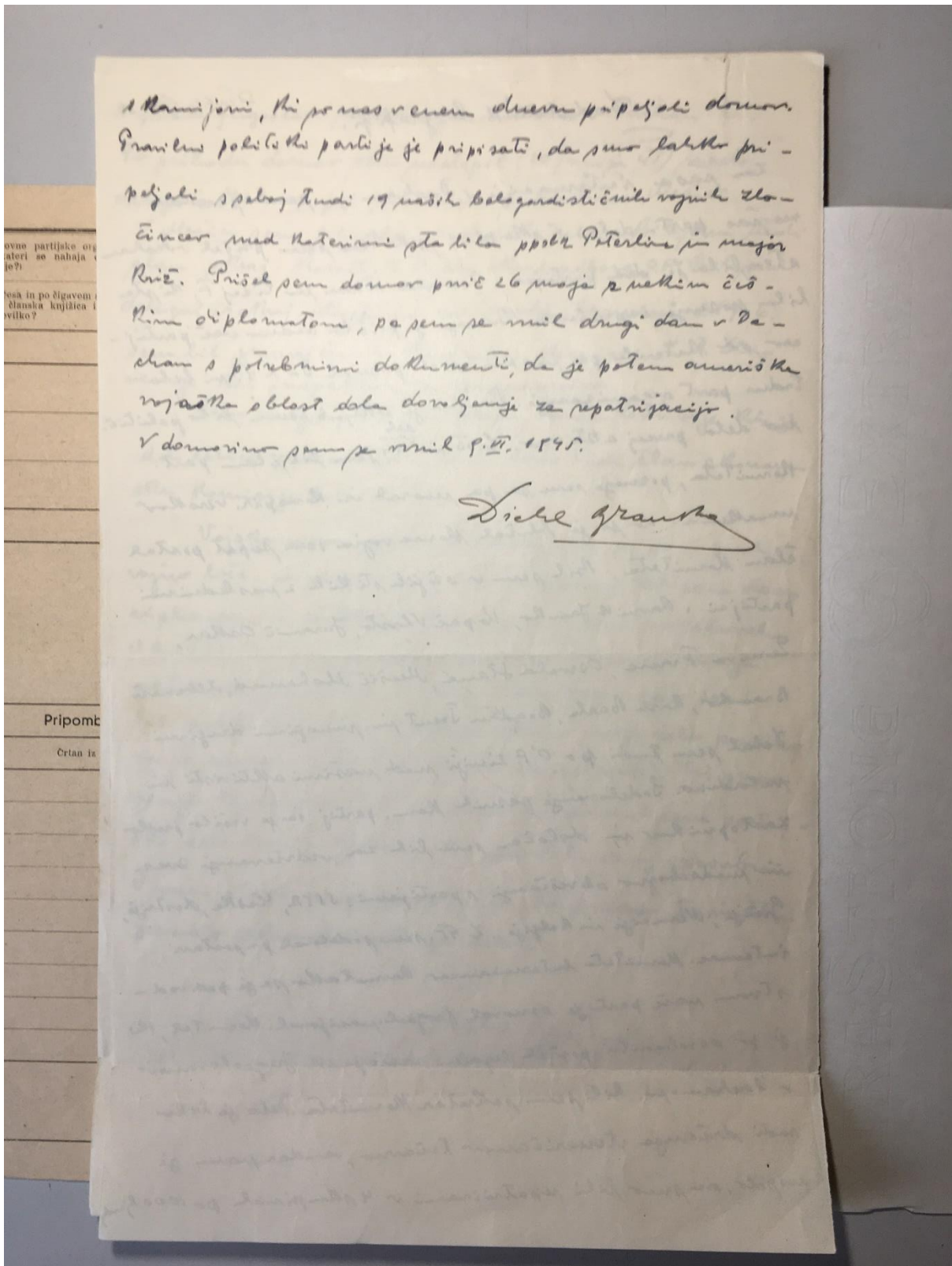
PRILOGA 10: Avtobiografija Branka Diehla

Slika 31: Avtobiografija Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

PRILOGA 11: Avtobiografija Branka Diehla

Slika 32: Avtobiografija Branka Diehla (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Popis dosjejev – predvojni komunisti, 2. 2. 2022)

PRILOGA 12: Dachauski taboriščni list Branka Diehla

Konzentrationslager Dachau   Haftart: *Schutzhaft*   Gef.-Nr.: *27 627*

Name und Vorname: *Diehl Branko*

geb. am: *27.7.05*   zu: *Cilli*

Kreis: *Steiermark*   Land: *führer SHS*

Wohnort: *Scheriau*   Straße: *-.-*

Kreis: *b./Schwarzenbach/Kärnten*   Land: _____

Familienstand: *verh.*   Beruf: *Professor d. Chemie*

Staatsangehörigkeit: *Slowene*   Religion: *kath.*   früher: _____

Vater: *Robert*   Beruf: *Kaufmann*   Rasse: *arisch*

Mutter: ** Johanna*   geb. *Friedrich*   Rasse: *arisch*

Wohnort der Eltern: *Cilli*   Straße: *Gajestrase 8*

Ehefrau: *Jrene*   geb. *Fauletitsch*   Rasse: *arisch*

Wohnort: *Marburg*   Straße: *Schillerstrasse 24*

Nächste Angehörige: *Ehefrau: Jrene Diehl*

Wohnort: *Marburg*   Straße: *Schillerstrasse 23*

Kreis: *-.-*   Land: *Untersteiermark*

Kinder: *keine*

Festgenommen am: *24.6.41*   in: *Scheriau*

Eingeliefert am: *15.9.41*

Einweisungsbehörde: *Sipo Kočevje*
Kap. Klagenfurt B. 2. III FD 1905/41
B. No. IV C 1905/41 IV B. 2. II. 2. 3293

Einweisungsgrund: _____

Parteizugehörigkeit: _____ von _____ bis _____

Funktionen: _____

Mitglied von Unterorganisationen: _____

Kriminelle Vorstrafen: _____

Politische Vorstrafen: _____

In Schutzhaft im R.L. _____ von _____ bis _____

Zu dem Zweck, dass ich auf hingewiesen worden, daß meine Verstrafung wegen intellektueller Urkundenfälschung erfolgt, wenn sich die obenstehenden Angaben als falsch erweisen sollten.

B. g. u.   Der Lagerkommandant: *J. A.*

Diehl Branko   *La.*

N/0073 5.41. 10000

Slika 33: Diehl, Branko (27. VII. 1905, Celje-12. V. 1948, Ljubljana ali 18. XI. 1950 Kočevje) - osebni list taboriščnika, spredaj (Arolsen Archives)

12 LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

1. Banfi M., *Dachauski procesi v Sloveniji in sodna rehabilitacija obsojenih*. Maribor, 2016.
2. Bavcon L., Ivanič M., Kobe P., Nečak D., Pleterski J., Ziherl B., *Dachauski procesi (Raziskovalno poročilo z dokumenti)*. Založba Komunist, Ljubljana, 1990.
3. Deželak Barič V. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2007.
4. Dolinar M., *Boris Kranjc in drugi kemiki na dachauskih procesih*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo. Ljubljana, 2021.
5. Mikola M., *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*. Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, 1995.
6. Režek, Mateja: Spor z Informburojem. V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2.
7. Šelih A., *Viktimološko raziskovanje v Sloveniji*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 1994.
8. Trampuž, L., *Delovanje ilegalne KPJ v času šestojanuarske diktature (primer celjskega okrožja v letih 1932–1933)*. Prispevki za novejšo zgodovino, let. 60, št. 1, 2020.

VIRI

1. Ferjančič T., *Dachauski procesi in Zapisnik : „nobena resnica ne služi vsem“*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2017. (citirano: 12. 3. 2022). Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=104556>
2. Jedlovčnik J., *Diehl, Branko. (1905-1948)*. Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 2. 1. 2022) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/diehl-branko/>
3. Matricula Online: Poročna knjiga Graz-Mariahilf 1901–1905, pag. 158. (citirano: 19. 11. 2020). Dostopno na naslovu: <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-mariahilf/1074/?pg=166>.
4. Osrednja knjižnica Celje, Goropevšek B., *30. december 1907 – v Celju ustanovljen Klub naprednih slovenskih akademikov*, 2021. (citirano: 2. 1. 2022). Dostopno na:

<https://www.kamra.si/novice/item/30-december-1907-v-celju-ustanovljen-klub-naprednih-slovenskih-akademikov.html>

5. Sečen E., Dnevnik, *Vidovdanska ustava ni bila plod sporazuma*, 27. 6. 2015. (citirano: 24. 12. 2021). Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042715761/magazin/aktualno/vidovdanska-ustava-ni-bila-plod-sporazuma->
6. Vodopivec P., *Prispevek za zgodovino represije na Slovenskem po 2. svetovni vojni; Neobjavljen intervju z Vlastom Kopačem iz leta 1986*. Prispevki za novejšo zgodovino LII – 2/2012. (citirano: 2. 3. 2022). Dostopno na: <http://www.skupnostdachau.si/uploads/vlasto-kopac-intervju.pdf>
7. Wikipedia, *Zgodovina Slovenije od leta 1918 do leta 1945*. (citirano: 24. 12. 2021) Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodovina_Slovenije_od_leta_1918_do_leta_1945

ARHIVSKO GRADIVO

1. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov).
2. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1589/IV, CK ZKS, POPIS DOSJEJEV – PREDVOJNI KOMUNISTI, šk. 4453.
3. Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0193, I. gimnazija Celje 1915–1925, šk. 1948.
4. Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0609 KS Kocmur Emil, sodba, šk. 2321.
5. Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0869, Okoliška deška osnovna šola Celja 1873–1959, šk. 1223